431.-
2649

ЧОРНОМОРСЬКИЙ

ЗБІРНИК

X

1947

УКРАЇНСЬКИЙ
№1665
МУЗЕЙ-АРХІВ

Український Морський Інститут
47

Ч О Р Н О М О Р С Ь К И Й
З Б І Р Н И К

Книга десята

Женева 1947

На правах рукопису

" ... Непростимим гріхом нашої преси і літератури є те, що справам, які торкаються /південних/ частин нашої етнографічної території уділяється мінімальна увага. Чим скоріше ця байдужість, ми не вагаємося сказати - злочинна байдужість, мине, тим більше це буде відповідати нашим національним інтересам..."

Валентин Садовський.

ПЕРЕД ЗАВІСОЮ МАЙБУТНЬОГО

В і д Р е д а к ц і ї : Чоловий співробітник Українського Чорноморського Інституту - Професор В а л е н т и н С а д о в с ь к и й , відомий український науковець-економіст та суспільно-державний діяч залишився був у Празі й був вивезений москалями на схід! Нині - через "Український Бюлетень Інформацій" /ч.ч. 2-3, з 10.І.1947/ наспіла, одержана з Праги звістка, про те, що москвини засудили проф.В.Садовського на 10 років вязниці, що в його віці та поганому стані здоровля, означає певну смерть. В звязку з цим для вшанування проф.В.Садовського передруковуємо, з незначними скороченнями, що втратили свою актуальність, з тижневика "Тризуб" /Париж ч.4/362, рік вид.IX, від 22.січня 1933 р. сторн.7-11/, цінну "робочу гипотезу" Високоповажаного Сказанця в справах нашого чорноморського побережжа. Цей з а п о в і т Проф.В.Садовського лишається на довший час для українців програмом всесторонньої діяльности в напрямку "перетворення нашого в націю модерного типу"...

І

Наші сучасні обставини мало сприяють заглиблюванню в перспективи дальшого національного майбутнього. Щоденна дрібна боротьба за елементарні національні права відбірає всі сили, вичерпує цілу енергію; за щоденними клопотами сьогодняшнього дня ніколи глянути в ширший світ, ніколи спинитися думкою на перспективах нашого дальшого майбутнього.

Хай кожна спроба змальовання наших дальших національних перспектив є не більше, ніж Zukunftmusik. Проте має вона свою вагу і своє значіння навіть з погляду інтересів тої дрібної щоденної боротьби, яку провадимо, яка складає основний зміст сьогодняшнього національного життя. Кожна така спроба, незалежно від того, чи буде на більш або менш вдалою, змагається утворити зв'язок між нашим теперішнім і майбутнім, дати синтез: вона не дає перетворитися дрібній щоденній національній роботі сьогодняшнього дня в самоціль, розміняти ся на дрібниці.

А в тім не тільки Zukunftmusike спроба змалювання наших дальших національних перспектив. Мається тут до діла не тільки з одними невідомими; конструювання національного майбутнього є не тільки витвором творчої фантазії, існують тут цілком реальні пункти опертя - факти і процеси, які мають місце в національному житті вже тепер. Тим то спроба змалювання наших дальших національних перспектив є скоріше спробою побудування певної робочої гіпотези. Робочі гіпотези, які будує наука, не завжди виправдувалися, але знаємо ми випадки, коли й помилкові гіпотези мали свою користь і своє позитивне значіння.

II

Ціла увага нашого покоління сконцентрована на осягнені ідеалу української державности. В зв'язку з цим одходять на задній плян питання, зв'язані з процесом розвитку нації, з закріпленням за нацією певних національних кордонів, з їх поширенням. Між тим, питання кордонів національної держави і питання кордонів поширення нації покривають одно одне, як вказує історія, лише у виємкових випадках. З другого боку, необхідність спеціяльної уваги до процесу територіяльного розвитку нації для нас є необхідна ще й через інші причини. Коли стабільність національних кордонів є загалом річчу умовною, то на Сході Европи, з окрема для української нації, ця стабільність не існувала і не існує навіть у тих відносних формах, які вона має для инших націй.

Українська етнографично-національна маса розселилася на величезній території від Карпат аж по Кавказ, маючи тенденцію все далі поширювати свої кордони на схід коштом втрати певної частини своєї території на заході. Посунення української етнографичної території де-далі на схід мало місце ще на наших очах. Чи є цей процес розширення української території в основних своїх рисах на теперішній період закінченим? Чи навпаки є ми свідками дальшого продовження старого процесу?

Є дані твердити, що процес оформлення українських етнографичних кордонів переходить в нову стадію - від екстенсивного розширення на нові простори, від переміщення з заходу на схід, до певної стабілізації, до міцнішого закріплення вже існуючих кордонів. Поширення української національної території йшло шляхом поширення української хліборобської колонізації; оскільки на сході і півдні існував запас вільних земель, оскільки панували там примітивні господарські відносини, цей шлях поширення національної території був можливий і доцільний. Теперішне становище є инше. Придбання нових територій є не можливим, коли поруч з хліборобською колонізацією не відбувається торговельна і промислова колонізація, коли поруч з селом не створюється однородне по своєму національному складу місто. При цих обставинах дальше поширення української етнографичної території в значніших розмірах навряд чи є можливим. Ті думки, які висловлювалися подекуди в літературі, що природнім східнім кордоном України буде Волга й Каспійське море, навряд чи мають під собою реальні підстави.

Замість екстенсивного поширення своїх кордонів, українська нація вступає в нову стадію закріплення існуючих кордонів, створення на українській етнографичній території поруч з українським селом українського міста, поруч з українським хліборобством українського промислу й української торговлі.

Різні форми і різний характер приймає цей процес стабілізації української національної території в різних частинах української землі. Новим фактом для нашої національної історії в початок досить інтенсивного національного руху на нашому західньому пограниччі - в тій частині нашої етнографичної території, де до цього часу ми свої національні позиції весь час здавали. Національний рух на Пряшівщині й Підкарпатті, на Лемківщині, на Поліссі й Холмщині, саме в тих частинах нашої національної території, можливість захования яких за нацією виглядала досить сумнівною, є один з виявів того нового етапу, що в нього вступає нація. Той стихійний зріст кооперативного руху, який не зважаючи на всі перешкоди і перепони, невпинно йде вперед на всіх українських землях, де до того є найменша можливість, в своїй основі є

одною з форм реалізації змагання нації до створення власного промислу і торговлі.

Першорядне значіння для майбутнього нації мають ті процеси закріплення етнографичної території, які мають місце на совітській Україні. В результаті хліборобського характеру нашої дотеперішньої колонізації маємо ми в погляду національного дуже слабо закріпленними два рамони на своїй території. Це е ч о р н о м о р с ь к е п о б е р е ж ж а і Д о н е ц ь к и й б а с е й н . Між тим, обидва ці райони є рішаючими в справі перетворення нашого в націю модерного типу.

Процес боротьби за ці райони ще не закінчено. Проте є багато даних, які свідчать, що перевага в цій боротьбі хилиться на наш бік. Зріст українського населення по містах, зріст кадрів українського робітництва - все це створює ті потенціяльні кадри, які при змінених умовах можуть виступити як активні чинники в створенні національного промислу і торговлі. Дотеперішні спроби господарської відбудови народнього господарства на Україні, з неминучим при пануючій державній системі переведенням централізації і наданням російського характеру створеним господарським центрам, не дали позитивних результатів... Можливості і розміри російської експансії в майбутньому при тій ситуації,яка починає укладатися, не віщують для нас особливої небезпеки. При перенесенні центрів російської промисловости на схід, при необхідності господарського закріплення Сибіру, де небезпека з боку Японії носить цілком реальний характер, московський центр може на Україну дати лише обмежену кількість людей і засобів. Отже можливості остаточного закріплення сучасної української етнографичної території в межах СССР за нашою нацією, включаючи сюди донецький басейн і чорноморське побережжа, можливості збудування на ній українського міста, українського промислу і торговлі, є річчу цілком можливою і реальною...

Таким чином можна сподіватися, що в наступаючому процесі стабілізації української національної території нація без значніших і більших втрат задержить цілу територію,яку вона має досі. Ті простори,які до цього часу були опановані нами хліборобськи, будуть також опановані торговельно і промислово. Зникає нонсенс наших днів, коли на українській етнографичній території існує чуже нам національно місто. Найважнішим моментом в цьому процесі буде те, що українська нація стане твердо і остаточно на берегах Чорного моря. Завдання,яке стихійно змагалася розв'язати нація на протязі цілої своєї історії, розвитком подій і нашими свідомими зусиллями буде вирішено на нашу користь.

Наше перетворення в модерну націю принесе з собою виразну зміну в питомому тягарі окремих частин української національної території. Нашим центром був Київ, а тими районами, де відбувалися головні події нашої історії були Правобережжа і Галичина, почасти Лівобережжа; наш південь відогравав цілком підрядну ролю. Майбутнє має принести в цьому відношенні дуже поважні зміни. Ц е н т р н а ш о г о г о с п о д а р с ь к о г о ж и т т я п е р е н е с е т ь с я н а п і в д е н ь ; там, на базі розвиненої металургичної і кам'яно-вугільної промисловости, інтенсивної закордонної торговлі і мореплавства, на базі відбудованого сільського господарства будуть створені основи нашої економичної могутности. Інтенсивний розвиток господарського життя створить підставу для широкого розвитку культурного і політичного життя. Там створяться ті осередки, до яких буде тяжити ціла нація.

Київу і Правобережжу, не зважаючи на всі історичні традиції,які з ним зв'язані, важко буде видержати конкуренцію із Степом і його міськими осередками. Ті галузі промисловости, які репрезентує Правобережжа - галузі промисловости по обробці продуктів сільського господарства

в першу чергу цукроварство - в національній економиці можуть відогравати лише другорядне значіння. І сам Київ - осередок цього району - може відогравати в господарському відношенні лише другорядну ролю. З Київом зв'язані великі культурні і національні традиції, але чи дадуть вони йому залишитися загально визнаним єдиним національним центром, ми не знаємо. Ми думаємо, що столиця майбутньої української держави буде не в Києві. державний центр буде на півдні - там де найінтенсивніше буте битися живчик українського господарського і культурного життя. Факт стабілізації української національної території, свідками початкової стадії якої ми являємося, нерозривно зв'язаний з нашим остаточним закріпленням на чорноморському побережжі і в Донецькому басейні; він принесе з собою нові провідні ідеї і новий напрям в наше національне життя і нашу культуру. Станемо ми поруч з Францією і Італією одною з середземськоморських націй. І їм новим провідним ідеям нашого національного життя і нашої національної політики скоріше може відповідати новий державний осередок, нова столиця на півдні, ніж Київ, традиції якого виростали і складалися за тих часів, коли ми були відрізані од моря.

III

Ми дали нашій статті заголовок "Перед завісою майбутнього". Торкається вона проблем, для розв'язання яких ми в дану хвилю не маємо і не можемо мати вистачаючої кількости даних і фактів. Те, що конструюємо чи не може бути більше від того, що ми назвали вище робочою гіпотезою. Але думаємо, що в нашій робочій гіпотезі можна знайти елементи і частини цілком доведені, вповні аксіоматичні; їх мусять прийняти, з ними мусять погодитися і ті, які не приймуть наших дальших висновків. Думаємо, що в кожному разі до цієї цілком доведеної частини нашої конструкції належать думки про те національне значіння, яке мають для нас Донецький басейн і чорноморське побережжа. І з цього погляду непростимим гріхом нашої преси і літератури є те, що справам, які торкаються цих частин нашої етнографичної території уділяється мінімальна увага. Чим скоріше ця байдужість, ми не вагаємося сказати - злочинна байдужість, мине, тим більше це буде відповідати нашим національним інтересам.

Проф. В. Садовський.

------:::::------

СТУДІЇ З РАННЬОЇ ІСТОРІЇ ПРИОЗІВ'Я.

VI. ДОСЛІДИ САРМАТСЬКОГО НЕКРОПОЛЮ ТА СЕЛИЩА БІЛЯ ст. Н. Гниловської

Ця студія уявляє собою безпосереднє продовження та закінчення студії У-"Дослідження Н.Гниловського городища". Тут наводяться матеріяли з некрополю,що доповнюють матеріяли з городища,та подаються відомости за будівництво городища й селища, також спроба загальної їх реконструкції.

1-й некрополь на кам'янищі /карьєрі/ до 1938 р. не був відомий зовсім. Некрополь цей розташовано по схилу правого високого берега ріки Мертвого Дінця на захід від городища,в віддалені 500-800 мтр. Тут, на перегині берегового схилу,підходять близько до поверхні могутні поклади понтийського вапняку. Шари чорнозему та лесового суглинку тут порівнюючи тонкі,за пересічно 1-2 мтр. На поверхні знаходилася велика кількість невисоких могильних насипів, що розкидані по цих горизонталях берега, майже від самої балки Кульбакової,та простягаються й далі на захід.

Розробка керьєру робиться в той спосіб, що вперед твориться "розкриша", тоб то скопування та вивіз м'якої породи на більш-меньш значній площі,шляхом глибокої оранки плугами та вивозом грабарськими возами. На відкритій таким чином площі,починається ламання каменю ручним знаряддям, на глибину аж до 8-10 мтр. Таким шляхом розробка карьєру твориться углиб, через що поширення площі карьєру відбувається дуже повільно і за 2 роки догляду мені не довелося заскочити момент "розкриші".

Поховання на площі кам'яного карьєру дуже рясні,по місцях скупчені і звичайно знаходяться не глибоко, через тонкий шар м'якких порід та шарів вапняку, в яких довбати могильну яму досить тяжко. Як переказували грабарі, підчас розкриші невеличкої ділянки в 1937 р. в східній часті карьєру, ця містина виявилася в такій мірі насиченою похованнями, що велика кількість кістяків та посуду не давала змоги орати.

В 1939 р. мною з студентами було досліджено тут одне поховання в досить глибокій ямі, нижня частина якої була видовбана в камені -в мякому понтийському вапняку. Від поховання збереглися лише кістки ніг. На правому стегні лежало велике бронзове люстерко, діам. 13,8 см., зі слідами держака, треба думати деревляного, та двома скрізними дірочками для його прикріплення. На окисі, що вкривала поверхню дзеркала, збереглися відтиски тканини від хутляра, в якому містилося дзеркало.

На цьому карьєрі також багато зустрічалося фрагментів кераміки та поруйнованих поховань бронзової доби. Підчас розкриші иноді зустрічалися місця всуціль насичені похованнями цієї культури. В 1939 р. оглядом східнього перекрою, в напрямку якого робиться довша розкриша, було виявлено кілька невеличких могильних насипів, перерізаних розкришею. В цих розрізах та й нижче, аж до кам'яного шару, було видно по місцях культурні плями могильних ям, а в деяких місцях висувалися купи каміння, що також давали вказівки на могили. По поверхні було розкидано багато людських кісток, між ними цілі черепа.

Очевидячки в некрополі порушеному кам'яним карьером, сарматських поховань меньше, порівнюючи до кількости поховань бронзової доби. Треба також думати, що ці останні поховання - пов'язані з селищем бронзового часу, залишки якого знаходяться під сарматськими культурними шарами в Гниловському городищі.

2-й некрополь на піскуватому карьері, розташовано на північ, від городища, у віддалені коло 500 метр., на правому березі б. Кульбакової. Не знаємо точно, коли було знайдено цього некрополя, між тим Б. Лунин, в огляді археологічних розкопів і розвідок на Північному Кавказі в 1927 р. /1/, вже згадує за руйнацію некрополю, карьером. Відтак, руйнація некрополю, почавшися не пізніше 1927 р., з того часу переводилася безперервно, з різною інтенсивністю. Некрополь виявився в основному сарматський, причому реманент поховань доводить його синхронічність селищу біля городища. На цій же площі зрідка зустрічалися і поховання бронзової доби, та пізніші - часу візантійського. Часом кількість порушених поховань зменшувалася, або на якийсь час поховання зникали зовсім, що пояснюється нерівним насиченням терену похованнями, та тим, що в деяких напрямках розробка карьеру виходила за межі некрополю. По місцях зустрічалося суцільне насичення похованнями, так що накидання землі на вози гальмувалося силою людських кісток та посуду.

Перекрої карьеру в даному місті оголюють таку побудову грунту. Шар чорнозему 70-100 см., під ним лесовидний суглинок - 4-6 мтр., що переходить до основи в скитську глину. Нижче - шар білого піску, грубінню в 10-14 мтр. В процесі розробки карьеру, уперед робиться "розкриша" - глибока оранка на певній площі чорноземної покрівлі та вивіз на "звалку". Далі - оранка суглинку з вивозом. Ці зорювання площі з послідовним вивозом зораної землі, робляться багато разів, аж до самого піску. Дальше поширення виїмки ведеться вже шляхом обвалювання сторчових шарів. Спеціяльними ломами довжиною до 4 мтр., пробивається в піску, під самою основою леса, рядок довгих поземих дірок - "пічок". Потім по поверхні пробивається рядок сторчових дірок, рівнобіжних кручі. В визначений момент праці весь шар, відокремлений поземими та сторчовими рядками забоїв, обрушується далі, до піску, звідки вивозиться возами. Так робиться тераса на різні поверхні піскового шару. Пісок вибирається на всю товщу свого шару, попервах лопатами - грабарками. У всьому дальшому використанні карьеру, пісок підбирається просто лопатами у своїй основі, наслідком чого зверху безперервно повалуть на них своєю вагою, дальші маси піску. На поверхні піску, шляхом дальшої розкриші, увесь час зберігається тераса завширшки 10-20 мтр. По цій терасі ходять валки грабарських возів, що вивозять купи обвалених лесово-чорноземної покрівлі. Наслідком цих робіт виникають величезні виїмки, що зливаються між собою, глибочиною звиш 20 мтр. В дальшому використані частини ям, призначаються під "звалку" і поволі заповнюються масою "розкриші", яка сюди звалюється. Карьер почався від правого берегу балки Кульбакової, та поволі поширюючись разом з тим посувався від балки на захід, захоплюючи все нові та нові площі землі.

Зараз немає реальних підстав, щоб підлічити кількість зустрічених та порушених тут поховань за всі роки, але та кількість повинна сягати багатьох соток, як не тисяч. Площа некрополю може бути орієнтовно визначена в 300 мтр. довжини по березі балки та 300 мтр. к глиб степу, тобто не меньше 90.000 кв.мтр. Окремі поховання зустрічалися і на лівому боці балки, та нижче некрополя, аж до самого городища.

Оскільки то можна думати по вигляду степу навкруги карьеру та по тих частках поверхні, що руйнувалася на наших очах та під якими знаходилися поховання, некропіль в цілому був безмогильним, що між тим не виключає можливості знаходження на всій площі окремих могильних насипів, можливо і з іншими культурами.

Праця карьеру по нищенню "покрівлі" шляхом відколювання та відвалювання сторчових шарів, що падають на терасу з великою силою та розсипаються грудками землі - повністю руйнує поховання, так що більшість знахідок робиться вже в звалених масах землі, підчас накладання її лопатами на вози та вивозу на звалку.

Иноді поховання руйнуються на половину, друга ж лишається в кручі. При таких умовах тяжко було своєчасно виявити більш-меньш ціле поховання і доводилося звичайно досліджувати могили, поруйновані наполовину, або й більш. Крім того умови залягання в лесовому суглинку несприятливі для збереження кісток і всі знайдені черепи були поруйновані та здебільшого без передніх кісток обличчя.

В 1938-39 р.р. було досліджено загалом 12 поховань та значна кількість могильних ям з більш-менш поруйнованими похованнями.

Сарматські могили звичайно уявляють собою вузьку, коло 80 см., та довгу коло 2,2 мтр. яму, з майже сторчовими стінками, що висічена в лесовому суглинку на глибінь 2-х, а рідко й до 3 мтр. Орієнтація ям в напрямку N.-S. В більшості поховання знаходилися не на дні ями, а збоку, в підкопі, що робився по довжині східнього боку ями. Як відомо такі могили "з підкопом" - типові для сарматської культури скрізь, так на Волзі, як і на Північному Кавказі. /2/

Чоловічі поховання - бідні на реманант. Зброя цінилася дуже високо і після смерти вояка звичайно не клалася в могилу, а лишалася як спадщина живим. Зрідка зустрічалися дрібні форми в одиноких екземплярах. Найбільше траплялися уламки залізних мечів. Один раз було знайдено уламок залізного держака від гинджала, що закінчувався кільцем, в другий раз зустрілося кілька залізних пешюсток від лускатого панциря. Рідко зустрічалися залізні трьохгранчасті вістря до стріл із стрижнем, ще рідше - вістря до списів. Єдиний екземпляр повного меча, як згадано в попередній студії /У/, було знайдено в городищі. Зважаючи нависоку коштовність зброї, та по аналогії з керамікою, можливо припустити, що часто замість цілої зброї в могилу клали її уламки, з ідеологічного уявлення.

Знаходилися крім того при чоловічих похованнях точильні бруси з твердого сірого пісковцю, в формі квадратової або простокутної в перекрої призми, що трохи звужується до одного кінця. В ширшому кінці дірка для привязування бруска до пояса. Череп'яний посуд при чоловічих похованнях зустрічається також рідше, ніж при жіночих.

Жіночі поховання далеко багатші реманентом. В залишках городища панував червоноглиняний посуд. В некрополі ж при похованнях траплявся виключно с і р о г л и н я н и й м і с ц е в и й п о с у д, який завжди знаходився біля голови. Найбільш зустрічалися глеки з вухами, рідше миски, біля дитячих поховань - дрібний посуд. При одному похованні було знайдено невеличкий сіроглиняний посуд в формі кухля або широкогорлого глека з канелірованими пасами та вухом у вигляді звіря. При одному похованні прекрасної цілости великий глек, заввишки 48 см. На перегині вуха - круглий наліп для великого пальця. Глек вкритий поганим чорним лаком, який краще зберігся на горлі. Другий глек такого ж типу - меньшого розміру. Третій глек того

ж типу з попередніх випадкових знахідок - знаходився в Ростовському Музеї. Відносно рідку форму репрезентував невеличкий посуд у вигляді широкої мисочки на високій ніжці - очевидна репродукція античної форми. В звалці було піднято фрагменти чорного вуха у вигляді скручених жгутом прутиків. Ці вуха належать глекам з широким сфероїдним тулубом вузьким високим горлом та піднятим угору довгим носиком. Такий глек цілий, а інші тієї ж форми, лише з вухом у вигляді звіряти,- знаходилися в Ростовському музеї, обидва із випадкових знахідок з Н.Гниловського некрополя. Ця форма - типова для північно-кавказької культури, де вона держиться аж до нашого часу. Також типова для культури "салтівської"на Слобожанщині, та її варіянту - "канцірської" на Надпоріжі. Один невеличкий посуд кулевидної форми при похованні, містив в собі ріжне зерно, що потліло від часу, та залишки борошна. Серед зерен - гречка, конопля, ширица та інші. /3/ При одному похованні знайдено кругле чорнолощене блюдо з круто піднятим краєм та поземо одігнутим бортом. Діям. блюда - 26 см. Внутрішня поверхня блюда орнаментована круглим пасом, виконаним дрібними відтисками штампа - техніка під впливом античної. Уламки того ж типу блюд, знаходилися в культурних шарах селища. При одному похованні зустрівся мініятюрний посуд, височиною 6,1 см., та діаметром в найширшій частині - 4,6 см., у формі та з пропорціями великого глека. Тип посуда близький до пізньо скитських глеків з широко розгорнутим горлом та косою насічкою по вінцю. Такі самі великі глеки я знаходив в пізньо-скитському некрополю біля Біглицької Коси, кінця 3-го ст. до н.д. Цей мініятюрний посуд не може мати ніякого практичного уживання та уявляє собою модель великого посуду, виготовлений спеціяльно для поховання, або дитячу забавку. З керамічних виробів інших типів - звичайні в похованнях глиняні пряселка того ж типу, що й в селищі. Червоноглиняний посуд імпортного типу ні одного разу в некрополі не був знайдений. Цікавий факт безумовно повязаний з ідеологією та звичаями осілих сарматів.

Рідко зустрічався м і д я н и й п о с у д . В Ростовському Музеї знаходилися дві мідяних каструлі з держаками. На одній з них знаходилося клейно, відтиснуте у вигляді напису з 10 латинських літер. Підчас розвідки 1939 р. з порушеного поховання було здобуто мідяну миску діяметром 21,4 см. та височиною 9,8 см. Миска має правильну форму півкулі, вінце уявляє собою потовщення у вигляді прута. Мідяна каструля, типу Н.Гниловських, знаходилася також в Ростовському музеї з могили розкопаної біля ст.Мелеховської. На останній знаходився напис, вирізаний великими грецькими літерами в 2 стрічки, на пласкому держаку. Ця каструля знаходилася також при сарматському похованні.

Також рідко зустрічався ш к л я н и й п о с у д . Але тут треба брати наувагу дрібні розміри посуду, його малу примітність, як порівняти до більших річей залізних та черепяних, через що значна кількість дрібного шкляного посуду була побита підчас руйнації поховань карьером, та викидалася непоміченою. За 2 роки спостережень було мною констатовано 3 випадки. Перший раз при відносно найбільш багатому з відомих мені жіночому похованні з некрополі. На жаль я не бачив того поховання in situ , але судячи по переказу грабарів, уподовж кістяка з його східнього боку стояло уряд 4 черепяних посуда та один шкляний. Останній уявляє собою дуже гарний, прекрасної цілости посуд з простим поземим держаком, із світлозеленуватого скла, в багатьох місцях вкритий патиною у вигляді перлямутрової ірізації. Посуд в формі правильної півкулі, з піддоном під основою та поземим вінцем по верхньому краю. Височина 68 мм., діям.вінця - 110 мм., піддона - 56 мм. держак плаский, притулений до вінця в один поземий рівень з ним. Держак поширяється до посуда, звужується в середині та знову трохи поширюється до кінця. Посуд в плані ніби повторює форму античного круглого люстерка з держаком. Шкляного посуду в варварських похованнях

римського часу, особливо в готських полях поховань на Наддніпрівї - відомо чимало. Але то виключно уламки та скалки від посуду - цілі ж екземпляри - надзвичайно рідкі. Так навіть в Ермітажі мені був відомий лише один цілий посуд такого типу з сарматського поховання на Кубані, але й цей останній далеко не мав того вигляду, що Гниловська філіжанка, завдяки її гармонійній формі, тонкому виробу та блискучій ірізації.

2-й посуд також з порушеного поховання. Скляний темнозелений алябастер звичайної форми, 15 см. заввишки. Посуд був заповнений майже до самого вінця, темним, чорно-бурим згустком. Скалки тієї річевини на вогні тліють та дають пахучий димок. Очевидно той згусток створився з благовонної олії і поставлений був при похованні, повний своїм звичайним змістом.

3-й посуд - уламок горла маленького алябастра, майже білого скла, тонкого виробу. Підібраний в купі землі у той мент, як блиснув на сонці. Таких маленьких шматочків скла могло бути вивезено та викинуто безліч, бо помітити таку дрібницю можна було лише випадково. Грабарі ж, обтяжені важкою працею, взагалі на постійні знахідки не звертали уваги.

Найбільш численними при жіночих похованнях були всякі прикраси. З них - намиста, пацьорки, мідні фібули, люстерка, браслети та кільця.

Н а м и с т а найбільш типові-халцедонові, завжди чималого розміру, правильної сфероїдної, трохи здушеної з полюсів, форми, звичайно з діяметром 3 см., вис. - 2 см. Намиста мають скрізну свердлину трохи конічної форми. Намиста ці низками рідко зустрічаються, більше по 1-3.

Намиста з бурштину мають форму плаского овалу із свердлиною по подовжній вісі. Розмір - різний, очевидячки визначався шматками бурштину, з яких робилися намиста. Найбільше зустрічалися чималого розміру 2,8 х 4 см., найдрібніші малі - 4 х 8 мм.

Найбільш численними, різноманітними з боку форми, барв та орнаментації - були намиста з кольорового скла та смальти. З скляних виробів характерні дуже дрібні, иноді в формі циліндра, пацьорки. Очевидячки вони робилися в той спосіб, що тоненька дудочка кольорового скла, розрізалася на рівні шматочки. Серед цього "стекляруса" панує темно - синя, майже чорна фарба. Пацьорки цього типу зустрічалися і в розкопах сарматських могил на Середньому Доні та Надволжі, де вони особливо численні. Там можна було дослідити їхнє майже постійне знаходження біля кісток запястя. Очевидно цими пацьорками обшивалися обшлаги рукавів. Рівночасно з тим зустрічалися і правдиві дрібні намиста сфероїдної або пласкої форми, иноді інкрустовані білими подовжніми смужками, вужчими до кінців. Розмір такого намиста 2 х 2 мм., та до 2 х 4 мм. Інкрустовані намиста траплялися часто, різного розміру, форми та кльору. Було зібрано цілу низку своєрідного намиста в формі майже куба, 10 х 10 мм. По бронзовому фону білі, тонші до кінців смужки, розташовані ялинкою. Такий же орнамент і на сфероїдному намисті і на овальному темносиньому. Характерні великі кулевидні намистини, сформовані зі спірально, зкручених грубих скляних прутиків, які чергувалися з такими ж пофарбованими в скляної пасти. Пофарбовані прутики від часу викришились, через що спиральна побудова поверхні зробилася ребристою. Зустрічалися намиста подовгастої форми, вужчі до кінців, круглі в перекрої, звичайно темносинього кольору, або

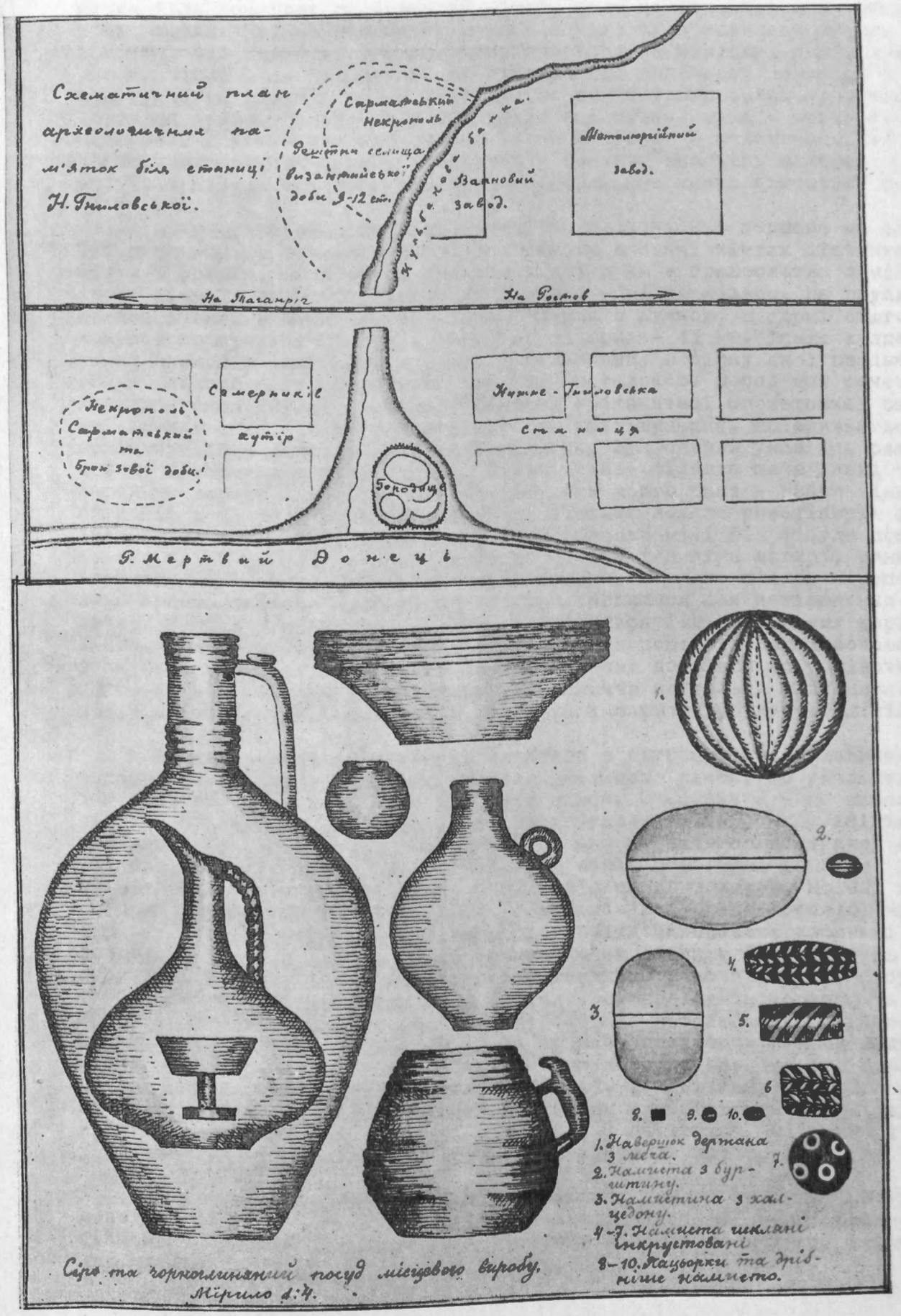
Схематичний план археологічних пам'яток біля станиці Н. Гниловської.
Сарматський Некрополь
Рештки селища византійської доби 9-12 ст.
Кульбакова балка.
Вапновий завод.
Металюрґійний завод.
На Таганріг
На Ростов
Некрополь Сарматський та Бронзової доби.
Семерників хутір
Нижне-Гниловська станиця
Городище
Р. Мертвий Донець
1.
2.
3.
4.
5.
6
7.
8.
9.
10.
1. Навершок держака з меча.
2. Намиста з бурштину.
3. Намистина з халцедону.
4-7. Намиста шкляні інкрустовані
8-10. Пацьорки та дрібніше намисто.
Сіро та чорноглиняний посуд місцевого виробу.
Мірило 1:4.

ще не була доведена до поверхні піску, було помітно дві невеличкі темні плями. Підчас розчистки першої з них, було виявлено дитяче поховання, від якого збереглася горішня частина кістяку, долішня вже раніше пішла десь під кручу. На глибині від зональної поверхні 2 мтр. лежав кістяк дівчини років коло 10, на спині у випростаному стані, головою на захід. На грудях - 2 великих намистини. Одна - звичайна халцедонова, друга - скляна, темна. Разом з бусами - маленьке мідне відерце, циліндричної форми, з обручем у основи. Височінь відерця - 13 мм. Коло кісток черепа - невеличка сироглиняна миска звичайної форми.

Друге поховання по лінії кручі на південь від першого на 15 мтр Тут виявився на тій же глибині і в такому ж стані кістяк дівчинки між 1-2 роками. На кістках запястя лівої руки - бранзолетка з мідного дроту діям. 4 см., між суглобами пальців - мідне кільце. На грудях - велика бусина з бурштину та мідне відерце з дужкою, в формі стятого конуса, поширенням до долу. Височінь відерця - 11 мм. Тамже халцедоновий дармовіс зроблений з великої намистини, в дірку якої всаджено тонкий мідний дріт, скручений знадвору петелькою. Серед цих речей знаходився також амулет у вигляді фалюса, з блакитної єгипетської смальти. Амулет складається з пентельки для підвішування, що зливається з орнаментованою основою в вигляді манжета. Від основи униз іде реалістичне виображення фалюса. Одна бічна деталь відбита ще в давні часи. Загальна довжина амулета - 22 мм. Амулети цього типа - добре відомі в античній культурі. На правій ключиці кістяка лежала розстібнута фібула звичайного типу, довжиною 4,3 см. Окисью міді від фібули пофарбовано ключицю. Біля голови знадвору - 2 шматки дуже мягкої, тонко структурної крейди. Спеціяльно приготована, можливо шляхом перепалу дуже мягка, добірна крейда, очевидячки вживалася для набілювання обличчя. Такі ж самі шматки крейди зустрічалися і в похованнях дорослих жінок. Можливо, що з розмальованням обличчя пов'язується і рожева порошкувата маса, яку було знайдено при одному поруйнованому жіночому похованні. На звичай розмальовування обличчя не тільки жінками а й чоловіками у варварських народів, зокрема у сарматів, указує Пліній.

В цих дитячих похованнях, особливо в другому, має надзвичайний інтерес захована з малими дівчатками намисне річей, що уявляють собою атрібути дорослих, само замужніх жінок. Очевидячки - це вираз стадіяльно властивого народам всього світу уявлення та обряду ініціяції, при якому смерть дівчини розглядається яко перехід до наступної статевікової стадії, тобто шлюбу. Через те обряд поховання померлої дівчини відправляється яко її шлюб, з відповідною символикою. Моделі відер в формі дармовісів в даному разі - символізують працю дорослої жінки. Зараз у осетин на Північному Кавказі, навіть маленькому хлопцеві не дозволяється не тільки нести, а також хочби підняти з землі будь яку посудину. Бо ношення води есть праця виключно жіноча. Великі фібули, та одинокі екземпляри великих намистин - символізують убрання та прикраси замужньої жінки, також як і крейда для набілювання обличчя. Фалічний амулет -ворожба та символіка на многоплідність, яка на відповідній стадії людського розвитку, для замужньої жінки - грала вирішальну роль. Досить згадати приклади з Біблії. Подібні амулети одягалися на жінку підчас її виходу заміж. Між іншим вищезгаданий обряд ініціяції - похорон дівчини в формі вінчання, задержався й на Україні ще у 19 сторіччі і описаний в українській художній літературі. /5/

Ці два дитячі поховання, що збереглися хоч на половину, що їх довелося дослідити, як і посуд з зерном та деякі інші знахідки, дають цікавий та рідкий матеріял до релігійних уявлень та культів сарматських племін, що досі нам були невідомі.

Дальшими памятками Н.Гниловської групи, есть залишки поселень від візантійського часу, в тому числі словянського. Опис цих памяток буде уміщений в наступних студіях.

З вищенаведених знахідок на Н.Гниловському некрополі, що було їх зібрано лише за короткі та нечасті відвідування карьерів та невеличкі досліди там переведені, видко оскільки матеріяли некрополів, як і взагалі, більш численні, кращої цілости та мають инакший добір, ніж матеріяли тієї ж культури з поселення. Але ж і матеріяли селища, при всьому їх непоказовому вигляді, дають найважнійші вказівки що до характеру та вигляду самого селища, господарства, виробництва та побуту самих мешканців. Отже разом ці дві категорії матеріялів, одні так би мовити святочні та ідеологічні, другі буденні та робочі, доповнюють одна одну, та дають змогу повніше реконструвати сарматський період в нашій історії, досить важний, проте зовсім не вивчений.

Будівництво селища. Будівельні залишки, разом з кухонними покидьками, складають собою основну масу культурних покладів сарматського поселення. Велика кількість камня-дикуна, иноді обтесаного - залишки очагів та мурів. Шари горілого, рідше зотлівшого очерету, велика кількість уламків обпаленої підчас пожеж глиняної обмазки стін, з відтисками або цілими стеблами очерету, мабані долівки, завтовшки до 10 см., рештки обгорілих стовпців діаметром до 6 см. Коничні ями обпалені всередині, господарчого призначення та печі особливого типу. Такі археологічні матеріяли маємо для реконструкції сарматського укріпленого торговельно-промислового поселення перших сторіч нової доби. Багато до цих матеріялів додають також висліди робіт А.Міллера на Кобяковому городищі в р.р.1923-27. На підставі всіх цих даних, Н.Гниловське селище, як типове для цілої низки таких же селищ того ж часу, пов"язаних з Танаїсом, поки що можна реконструювати, не виходячи за межі визначені фактичним матеріялом та найближчими аналогіями, в слідуючому вигляді.

При впаді балки Кульбакової в долину р.М.Діниця, лівий високий берег балки уявляв собою високу кручу в формі рога, або миска. Той мисок був відокремлений від суходолу викопаною людьми глибокою та широкою виїмкою. В такий спосіб містина, влучна від природи для захисту, була ще більш пристосована на фортецю. На плаокій верховині гори, також штучно зрівняній було побудовано твердиню, яка складалася з високого земляного валу обведеного зовні глибоким ровом. Фортеця мала правильну форму квадрата, в чому видко вже вплив грецької культури. По аналогії з іншими укріпленнями, та виходячи з площі верховини гори, треба думати, що бік твердині мав до 150 мтр. довжини. Кам"яних мурів на валах очевидячки не було і можна думати, що замість них, як і по козачих станицях Понизя Дону, аж до кінця XVIII ст., стояли тури. Тури робилися в той спосіб, що на валу ставилися рівнобіжно два ряди тинів, плетених з верболозу. Сутички між тинами засипалися та забивалися землею. Фортеця мала один вихід - браму, що виходила на південь, до річки. Від брами до ріки вів шлях-прокопаний в горі положистий узвіз. В цьому невеличкому акрополі осередковою частиною була площа-майдан, на якому відбувалися народні зібрання, культові відправи, та торгівля під час приїзду купців. Навкруги майдану знаходилося кільжа камяних будівель. Ті будівлі мали простокутну форму і були складені з каменю-дикуну, на глині, що для цього круто місилась та формувалася у вигляді круглих, грубих млинців. Після складення стін, глиною ж забивались провори між каменем, тоді вони обмазувалися знадвору і з середини. Для більшої міцности ріжки кам"яниць складалися з плаокого, тесаного по двох ребрах під простим кутом - каменю. Така будівля конструктивно відбивала принціп будівництва звичайних куренів, в яких стіни робилися з очерету обмазаного глиною, а по ріжках ставилися деревяні стовпи. Цей принціп зберігався, між іншим, і в українському народньому будівництві аж до наших часів, і всі хати роблені з

хмизу або рештування мали по ріжках стовпи, що звалися "сохи"./7/ Описані вище кам"яниці в акрополі були вкриті пласкою грецькою черепицею, причому дах був положистий. Судячи по канавах від фундаментів в Танаїтському акрополі, кам"яниці були невеликі, рідко перебільшуючи розміри 4 х 6 мтр. Кам"яниці ті мали громадське призначення - культове, урядове, можливо господарське, яко склепи до зброї, або якогось краму. В акрополі ж проживали: князь-архонт селища, могло бути ще й найбільш заможний елемент населення та вищі урядовці. Сюди, в акропіль збігалося все населення містечка, підчас небезпеки.

Скіли гори, особливо південний та північний, були незвичайно густо вкриті хатками, що тулилися аж під самі стіни акрополю. В тих хатках проживала вся маса населення. То були переважно невеличкі курені, з площею до 3 х 4 мтр. Долівка куренів була глинобитна, час від часу підмазувалась, через те доходила грубіні більш 10 см. По ріжках куреня були закопані деревляні стовпці, діяметром до 10 см. Стіни складалися з шару очерету, поставленого сторч від стовпа до стовпа. Очерет був густо обмазаний глиною знадвору і всередини. Зі сторч поставленого очерету, і зараз робляться в станиці огорожі між садибами, та тимчасові курені по місцях рибальства в гирлах. Порівнюючи по цих споруд, треба думати, що стіни сарматських куренів були пересічно 1,5 мтр. заввишки. Також зустрічалися курені, в яких стіни були плетені з верболозу. Стелі в курені не було. Стріха на курені була з очерету, у вигляді високого конуса. Посередині хати знаходився очаг - кабиця складена з каменю-дикуну. Печей з димарем - ще не було і димвиходив у двері. В куті куреня була виконана яма коничної форми, глибиною 1 мтр., горло якої засувалося зверху пласким каменем. Яма була обмазана глиною та випалена в середині і в ній держали збіжжя, або рибу солену, або сушену. Цього типу ями обов"язкові по всіх селищах і пізнішого візантійського часу, коли вони бувають і більшого розміру, до 2 мтр. у глиб. В грецьких селах по Калміусу такі ями господарчого призначення, держалися аж до нашого часу. Досить рідко, але зустрічалися будівлі й круглого плану. А.Міллер знайшов залишки круглого житла, поруч з прямокутними, в сарматському селиші Кобякова городища /8/. П.Шульц досліджував рештки круглого житла діям.3,9 мтр. на сарматському городищі Кара-Тюбе біля Евпаторії./9/. Сарматське кругле шатро зображено на настінні розписі в катакомбній могилі Анфестерія в Керчі./10/ Відтак можемо сказати, що сармати кочові, що жили в круглих шатрах, переходячи до хліборобства та осілого життя, під впливом грецької культури та нових умов виробництва, переходили разом з тим до прямокутних будівель, але й круглі, в якості рудиментів, держалися в невеликій кількості, та потроху зникали. Звертаючися в цьому питанні до етнографії, знаходимо круглі будівлі плетені з верболозу, у абхазів, у осетин на Північному Кавказі, та у донських козаків. Але ті будівлі вже ніколи не бувають житловими, лише господарчого призначення. Відтак можна думати, що і в осілих сарматів, тим разом і в Н.Гниловському селищі, круглі будівлі були господарчими спорудами. Наявність же господарчих будівель на селищі - не підлягає сумніву, бо зустрічаємо в його культурних шарах тяжкі та великі камяні зернотерки, жорна, тягарі від сіток то що. Завдяки дуже малим розмірам житлових споруд - все це господарче знаряддя переховувалося в спеціяльних приміщеннях. Там були і деревляні плуги, ткацькі верстати, висіли сітки - то що. Як буде визнана наявність свійських свиней, то останні могли також водитися лише в умовах котухового їх утримання.

Знадвору ж, зовні куренів, знаходилися с в о е р і д н і п е ч і, викопані в землі, в формі груші. Такі печі знаходилися в Н.Гниловському селищі, як і в Кобяковому. А.Міллер довів, що ті печі правили для печіння хліба, і зараз таки ж самі печі "тондр" вживаються в осе-

тин. В такій печі-ямі розвладається багаття і як вже дуже розпечуться її стінки, до них притуляють млинці, розкачані з круто заміщалого тіста. Такий хліб у осетин робиться з кукурудзяного борошна і зветься "чурек", у грузин з пшеничного і зветься "лаваш". Сармати робили свої "чуреки" з просяного борошна, з якого і зараз печуть хліб по деяких місцях Дагестану.

Будівлі в селищі, за обмеженністю площі по схилах гори, та прагненням приблизитися до стін укріплення, були розташовані дуже тісно і без ніякого ладу. Вулиць не було, лише вузенькі стежки поміж будівлями. Такі розкидані по підвищеннях хати, без ніякої орієнтації та огорожі, можна побачити зараз по донських станицях, розташованих на піскуватих кучугурах.

На північ від селища, на яких 300 мтр., в тій же Кульбаковій балці, знаходиться велика криниця, з чудовою холодною водою. Штучне освітлення було досить розвинене в селищі, за що свідчить велика кількість каганців. Завдяки загальнимумовам, в селищі нерідко траплялися пожежі, від яких селище вигорало до тла. За це свідчать цілі горілі шари будівельних та культурних залишків у відслоненнях селища. Але завдяки простоті будівель та невеликій кількості потрібного матеріялу, селище швидко відбудовувалося на тому ж самому місці, до наступної пожежі.

Господарчий інвентар селища - велика сила посуду імпортного та місцевого виробу /в Танаїсі/, каганці, ткацькі верстати, та веретена, кам"яні жорна та зернотерки, на яких обрущували просо. А.Міллер при одному похованні в Н.Гниловському некрополі знайшов залізний серп. Від знарядь до оранки землі - не лишилося залишків, які б повинні були лишитися, як би те знаряддя мало металеві частини. Зважуючи також на рідкість та цінність заліза, А.Міллер гадав, що сармати вживали дерев'яного плуга. Сіялася пшениця на вивіз, та більша частина проса про себе, що уявляло собою національну сарматську страву. Культивувалися також гречка та щириця. За першу думали досі, що її було перевезено до Европи лише після відкриття Америки. Тепер бачимо, що сармати принесли гречку, очевидячки із Середньої Азії до українських степів, далеко раніше. Що до щириці, то вона і зараз використовується в якості хлібної рослини, в Індії.

Тканини ткалися так з вовни, як і з посконі. Насіння коноплі дикої та культурної, майже не відріжняються, як і самі рослини, через те не можемо твердити чи сіяли сармати коноплю, чи ні. Але дикої було стільки, що її мабуть повністю вистарчало на господарчі потреби. З конопляного прядива прялися та сукалися у великій кількості, потрібне до рибальського сіткового приладдя, - нитки, пасми, пожилина, шворки, шнури і т.п.

Рибальство грало чималу ролю в господарстві і рибу ловили не тільки для власного вжитку, але й на експорт, за що згадують і античні письменники. Рибалили в основному сітками нерухомими, що ними перетинали Дінець на ніч, та волокушами, які тягали у день. Дуже велику рибину били дротиками.

Значну ролю в господарстві грало також тваринництво, яке мало також в якійсь мірі товаровий характер. Перше місце в гурті належало вівцям, далі корова та волам, ще далі - коням, на останньому місці - пси, яких була дуже велика сила, але роля - допомогова. Зі шкір робили одяг та взуття, з вовни - тканини, з молока - сир та кумис.

Завдяки господарству, в якому основні галузі полеводства, скотар-

ства та рибальства було розвинено до товарового ступеня, полювання не грало значної ролі, лише допомічного, натурального господарства для власного вжитку. Полювали за допомогою стріл, дротиків та псів, здебільшого на диких свиней, численні табуни яких ховалися по неоглядних очеретах та плуквах донських гирл. Полювали й по степах на диких коней-тарпанів, сайраків та й дудаків, кістки яких також знайдено в покладах селища.

Що до а н т р о п о л о г и ч н о г о с к л а д у, то в цьому відношенню сармати були типовими індо-іранцями і найбільш скидалися на теперішніх курдів або індусів, нащадків брахманів. Середнього зросту, крем"язні, з великим орлячим носом, вони мали маленькі китиці рук, через що їхня ручна зброя - гинджали, як і в стародавніх індусів, відбивається остільки малим держаком, що на ньому не вміщається рука сучасного европейця. Дикий вигляд надавали сарматам штучно-деформовані з малих літ голови, що мали форму високого конуса з заокругленою верховиною, або висувалися в надзвичайний спосіб навскоси назад та вгору. Деформовані сарматські черепи відомі з Північного Кавказу та Криму. У Надволзьких сарматів-кочовиків цей звичай мав велике розповсюдження в 3-4 ст.ст. н.д. і тамошні дослідники П.Риков та П.Рау, серед знайдених в могилах кістяків налічують від 50-70% деформованих черепів. Такий же відсоток деформованих черепів виявився і в наших дослідах на Середньому Дону /11/. Серед осілих сарматів Пониз"я Дону цей звичай очевидно виводився. Через погану цілість кісток Н.Гниловського некрополя, немаємо звідти цілих черепів, як і з некрополів інших поселень, лише деякі відомості за розкопи могил біля городищ, які могли належати і кочовим сарматам. В розкопах П.Леонтьєва могильного некрополя біля Танаїсу, з 4-х цілих черепів, один був деформований. другий деформований череп було знайдено в могилі біля морського Чулека, порушеній підчас перевед ння тут залізниці. Третій - з розкопів могил П.Криловим біля сл.Ільїнки. Підчас будівлі великого мосту, через Дон, у березі на терені м.Ростова, біля Темерницького городища, були порушені поховання,серед яких знайшлося 2 деформованих черепи, які потрапили ах до Парижу. Маються також відомості про знахідку деформованого черепу на Кобяковому городищі. Наприкінці треба згадати ще деформований череп з могили біля ст.Мелеховської, що єдиний зо всіх має науковий опис /12/. /Відомі ще деформовані черепи, знахідок на Нижньому Доні, ранньо-бронзової доби, які я тут не навожу./

У б р а н н я с а р м а т с ь к и х ж і н о к, як то можна думати, складалося в основному з довгої сорочки з простою розпірком пазухи, на правому плечі, що запиналася фібулою. Сорочка оздоблена вишиванками, обшлага обшиті пацьорками. На шиї - намисто з амулетами та люстерко на шнурку, на руках мідні бранзолети та кільця.

Ч о л о в і ч и й о д я г складався з сорочки, зверх якої одягалася коротка куртка підперезана ремінним пасом. На пасі висіли - точильний брус,кресало та кремінь в міхурку. На ногах - довгі штани заправлені унизу в коротенькі чобітки без підошви, перетягнуті ремінцем навкруги біля щиколотки. На плечі накидався короткий плащ-опанча, що застібався на правому плечі фібулою. На голові - шлик округло-конічної форми. Деякі частини цього одягу цілком збереглися в горах Кавказу. В повному бойовому убранні-сармат сидів на коні в сідлі з стременами, що давало кращі умови для бою з коня. Довгий меч - до 1 мтр.; щоб рубати нимз коня, довгий великий спис, на якому бойове залізне вістря сягало до 40 см. В руці - тримав нагайку. На себе одягав панцир-сорочку на яку були нашиті рядками,на зразок рибячої луски, платівки з заліза або вирізані з рога. На голові - залізний шолом, в формі шлика.

Влітку ясним ранком, з верховини гори, розгортається величезний краєвид на донськ, гирла та займища. З Дону та Донцю встає туман та поступово вкриває перламутровим серпанком усю містину. З тієї мряки на горі знову підводяться угору високі вали з турами старого городища. Вся гора обгортається димом, який валить у відчинені двері сотень курінів, що притулились по схилах до самого верху. Іржання коней, гавкання сотень псів, мичання череди та мекання овець, змішуються з людськими криками в одну симфонію. Жінки в супроводі дітей та собак, з амфорами наплечах, йдуть до криниці, інші повертаючись підіймаються стежками угору. Біля куренів жінки на зернотерках шеретують просо, перетирають його на борошно на ручних жорнах, місять тісто та печуть коржі-чуреки. Старші прядуть наверетенах та ..тчуть на верстатах. Чоловіки на річці тягнуть волокушу та трусять сітки, пересуваючись на довбаних човнах. По степу під охороною пастухів, чабанів та величезних вівчарок пасуться табуни коней, череди худоби та отари овець. х/ повній зброї, скачуть навкруги табунів, виїздять на могили та пильно вдивляються в далекий обрій степу.

Під той час по Дінцю знизу до селища підпливають трієри з крамом. Щогла на них увішані рядками амфор. На беріг виходять танаїтські купці - більш заможні та культурні, ніж мешканці селища. Їхні невільники виносять крам з триер на беріг та навантажують на мажі з 2-ма високими суцільними колесами. Мажі з крамом, запряжені волами, із скрипом підіймаються по узвозу до акрополя. Приїзд купців - визначна подія, що викликає в селищі сенсацію. На майдан збігається вся відповідальна частина населення. Починається обмінна торгівля. Посуд, намиста, бронзові прикраси, вино, масло - йдуть за пшеницю, рибу та шкіри. По закінченні торгу - відбувається гулянка. Купців вітає та частує архонт зі своїми ближніми.

Сонце підводиться вище, туман трухлявіє, Замість старого сарматського городка виникає козача станиця в її теперешньому вигляді. Навіть непогані будівлі - вже 30 літ неремонтовані, усі обідрані, частково розвалені, або з забитими вікнами. Немає ні табунів коней, ні отар овець. Населення - лише самі жінки та діти. В лахміттях, здичавілі та злобні, в наслідок постійних злиднів та недоїдання. Вже й сам старий прастарий мертвий Донець, що стільки бачив на своєму віку, не хоче дивитися на таке й справді всихає.

Такі то картини можна побачити ладним літнім ранком, сидючи на самому вершку гори над Дінцем, на місці колишнього сарматського городка.

П р и м і т к и :

1/ Б.ЛУНИН. "Археологические раскопки и разведки на Северном Кавказе в 1927 г." Р.н/Д., 1928, стр.12-13.
2/ П.РЫКОВ. "Сусловский Курганный могильник". Саратов,1925 г.; "Очерки по истории Нижнего Поволжья". Саратов, 1936; "Античный мир и Нижнее Поволжье". Нижнее Поволжье, Сар., 1924, № 6.
P.RAU."Hügelgräber Römischer Zeit an der unteren Wolga".Pokrowsk, 1927.
"Die Hügelgräber römischer Zeit". Pokrowsk,1928.
М.МИЛЛЕР. "Работы Волго-Донской экспедиции Гос.Акад.Ист.Мат.Культ.в 1934 г." Археологические исследования в РСФСР. в 1934-36 г.г. Ин-т Ист. Мат.Культ. АН СССР. Л., 1941 г.
Н.ВЕСЕЛОВСКИЙ. "Курганы Кубанской Области в период римского владычества на Северном Кавказе".- "Труды XII Археологического С"езда в Харькове в 1902 г., т.I, стр.347, М.1905 г.

х/ Пропущено: Комонні-сармати, у

3/ М.МИЛЛЕР. "Сосуд с зерном в сарматском погребении". - "Древности". - "Записки Рост.Обл.Музея", II, Р.н/Д, 1941 г.
4/ П.РАУ. "Курганные погребения римского времени в Нижнем Поволжье".- "Известия Центр.Музея А. ССР немцев Поволжья". Вып.1-2, Покровск, 1927.
5/ К.ЧИРВАК. "Весілля мерців". Х., 1927 р.
Г.КВІТКА -ОСНОВ'ЯНЕНКО. Оповідання. "Маруся".
6/ А.МИЛЛЕР. "Краткий отчет о работах СевКав. экспед. Рос.Акад.Ист. Мат.Культ.в 1923 г." - "Известия Рос.Акад.Ист.Мат.Культ." т.IУ,Л. 1925 г.
"Краткий отчет о работах Сев Кав Экспед. Гос.Акад.Ист.Мат.Культ.в 1924-25 г.г." - "Сообщения Гос.Акад.Ист.Мат.Культ.", т.I,Л. 1926 г.
"Археологические работы Сев Кав.Экспед.Гос.Акад.Ист.Мат.Культ. в 1926 г.г." - "Сообщения Гос.Акад.Ист.Мат.Культ." II, Л., 1929 г.
7/ М.МИЛЛЕР. "Очерк крестьянских построек в Приазовье". - Записки Рост.О-ва истории, древностей и природы". Т.I, Р.н/Д, 1912 г.
8/ А.МИЛЛЕР. Праця, указана в прим.6.
9/ П.ШУЛЬЦ. "О работах Евпаторійской экспедиции". - "Советская Археологія", III, Л., 1937 г.
10/ М.РОСТОВЦЕВ. "Античная декоративная живопись на юге России". Атлас, табл. I 6.
11/ Праці указані в прим.2.
12/ Не маючи можливості в межах статті дати повніший огляд знахідок деформованих сарматських черепів на Пониззі Дону та дискусії до цього питання,покликаюся на відповідну літературу:
П.ЛЕОНТЬЕВ. "Археологические разыскания на месте древнего Танаиса и в его окрестностях"- "Пропилей", IУ, стр.502, Москва, 1854 г.
Н.БОРИСЯК. " Несколько слов о новейших археологических находках в Харьковской и Екатеринославской губ." - "Труды IXI Археологическаго С"езда в Киеве в 1874 г.", т.I.
Д.АНУЧИН. "О древних искусственно-деформированных черепах,найденных в пределах России". - "Известия О-ва любителей естествознания", т.49, вып.4, М., 1887 г.
А.КРЫЛОВ. "Сообщение о раскопках у Ильинки".- "Антропологическая выставка". Москва,1878 г., т.II.
Б.ЛУНИН. "Археологические раскопки и разведки на Сев.Кавказе в 1927 г."- "Краеведение на Сев.Кав." Р.н/Д.,1928 г., № 1-2,стр.28.
К.ЯЦУТА. "Юго-Восток России в антропологическом отношении и пути его изучения". - "Юго-Восток России". Р.н/Д.,1924 г. № 7.
К.ЯЦУТА. "Об искуственно-дерформированных черепах на Юго-Востоке России". - "Известия донск.Госуд.Универс.",Р.н/Д.,1925 г.кн.УI.
К.ЯЦУТА. "деформированный череп из кургана близь ст.Мелеховской". - "Советск.Краевед.в Ав.Черном.Крае". Р.н/Д.1935 г.№ 3,стр.65-72.
Л.АБАЗА. "деформированный череп,найденный в курганном погребении около ст.Мелеховской". -"Бюллетень О-ва Анатомии и Антропологии при Сев.Кав.Гос.Университете", вып.2. Р.н/Д. 1929 г.
Л.АБАЗА. "деформований череп, знайдений коло ст.Мелеховської Пів. Кавк.Краю р.1927." - "Антропологія", Київ, 1931 р.
Е.ЖИРОВ. "Об искусственной деформации головы". - "Краткие сообщения о докладах и полевых исследованиях Ин-та Ист.Мат.Культ.АН. СССР.", М.-Л., 1940, вып.VIII,стр.81.

В цьому показнику не наведено відомостей про деформовані черепи з хут.Веселого та ст.Грушевської, бо ці черепи відносились до ранньобронзової доби.

Проф.др.М.Міллер.

-----:::::-----

УКРАЇНА Й КРИМ У 1918 р.

До числа першорядних "окраїнних" питань української політики була справа Криму. Коли українські війська під проводом генерала Натієва разом з німецькими очищали Україну від большевицьких відділів, передові українські відділи перейшли Перекоп, заняли дуже важну з стратегічного погляду станцію Джанкой і посувались далі на Симферополь. Населення радісно вітало своє визволення від большевицького терору і до Київа вже виїхали делегації від населення північного Криму прохати про прилучення Кримського півострова до України. Але тут в німецькій політиці зайшла зміна. Українським військовим частинам наказано було командуючим німецькими військами ген.Кошем зупинитись,а скоро потому вони були примушені залишити Крим. За Україною залишилась тільки північна Таврія. Під охороною німців зібрався в Бахчисараї "Курултай" - татарський національний сойм під проводом молодого політика Сейдамета, але німці не допустили татар перебрати владу в Криму, а передали її представникам російського елементу, котрі й утворили краєве кримське правительство під проводом генерала Сулькевича. До цього правительства увійшли переважно колишні значні урядовці царської Росії: сенатор А.Ахматович /литовський татарин, маґодовці царської Росії: сенатор А.Ахматович /литовський татарин, магометанин/, колишній російський посол в Царьгороді Н.Чариков,граф Татіщев, Л.Фріман та инші. Осідком правительства зроблено Симферополь.

Це правительство випустило 18.червня декларацію, де заявлялось, що генерал-лейтенант Сулькевич,по згоді з німецьким командуванням,бере на себе обовязок сформувати кримський уряд. "Краєве правительство Крима ставить собі задачею оберігати самостійність кримського півострова аж до вияснення його міжнароднього становища і законність та порядок в краю". Оповіщалося дійсність усіх законів колишньої російської держави, виданих до 25 жовтня 1917 року. Всі урядовці мали присягти на вірність краєвому правительству. Установлялись міністерства для порядкування ріними галузями життя краю. Оповіщалася повна свобода віроісповідання, головою ж православної церкви мав стати митрополіт Криму й Херсонесу по виборі Кримського собору й затвердженню патріархом московським; відновлялося в усій повноті право приватної власности; установлялося кримське підданство. Проголошуючи принцип повної свободи друку й зібрань, правительство заявляло,що з огляду на тривожний час воно мусить поки-що ці свободи обмежить,для чого установлювалася цензура преси. Далі правительство заявляло, що воно хоче приступити до формуваннякраєвої армії й морських частин для охорони порядку й зовнішніх границь і надіється дістати в своє розпорядження частину колишнього російського флоту в Севастополі. Обіцялося переведення реформи землеволодіння на основі парцеляції земельного фонду, що належав Селянському Банку, заснування вищої судової інституції в Криму. Установлено було краєвий прапор /ясно блакитний з гербом Херсонеса у верхнім куті біля древка/ й державний герб - герб колишньої Таврії.

В обширній декларації ані слова не було сказано про національні відносини, про права ріжних народностей так мішаного по своїому населенню Криму, тільки зазначено було, що в справі російсвкого правопису, чи прийняти новий - буде скликано конгрес учителів. Скоро виявилося, що члени кримського правительства дивляться на Крим як наінтегральну частину російської держави, котра тільки тимчасово живе самостійним життям, поки знову не відбудується "єдина-неділима Росія". Про якусь залежність від України,або прилучення до неї спочатку генерал Сулькевич і його міністри не хотіли й чути.

Але Україна не могла зріктися Криму. Не могла з цілого ряду причин: політичних - не бажаючи мати під рукою якийсь Піємонт для відбудови єдиної-неділимої Росії; стратегічних - не можучи залишати невідомо в чиїх руках Севастополь - ню базу для українського флоту й ключ до панування на Чорному морі; з причин етнографічних: високий % українського населення в Криму; нарешті, чисто економічні умови так тісно вяжуть Крим з Україною, що він сам не може прожити без України. Як тільки німецьке командування зупинило похід українських військ на Сімферополь, Гетьман, що саме тоді перейняв владу, звернувся до німецького правительства з нотою на ім"я посла Мума, в якій з"ясував велике значіння для України володіння Кримом і збереження в її руках чорноморського флота. Ось текст цієї ноти:

Панові Німецькому Послові на Україні
_Баронові фон Мум.

Екселенціє!

Приймаючи на себе гідність Гетьмана України, я поставив собі - завдання не тільки повернути порядок і спокій моїй батьківщині, Україні, але також допровадити її до як найбільшого економічного добробуту. Чесно і отверто цим шляхом прямуючи, я гадаю, що відбудова сильної в економічному відношенні, цілком незалежної Української Держави, к мені, так і моєму урядові, так само і для Німеччини є бажаною. Через те кожне зобов"язання, котре могло б ослабити економічне значіння повстаючої Української держави, перечило б згаданим спільним інтересам і завданням. Особливе значіння для відродження України полягає в справі установлення її кордонів, особливо південного, і таким чином, у володінню Кримом. Приключення Криму мало б те значіння для Української Держави, що вона була б забезпечена продуктами першої необхідности, як сіль, тютюн, вино і садовина. Одного тільки тютюну діставала Україна з Криму що-річно для переробки на сто мілліонів рублів. Володіння Кримом дало б також можливість зберегти в Україні багато грошей, організуваши нові и відбудуваши старі курорти. Опріч того, володіючи південним берегом Криму, Україна одержала б такі природні порти, як Севастополь і Теодосія. Без Криму Україна була б від Чорного моря відтята, бо вона могла б розпоряджати тільки одним портом у Миколаєві, бо Одеса давно вже перегружена. Таким чином, Україна без Криму стати сильною державою не могла б і особливо з економічного боку була б несильною. Так ненатурально одрізана від моря мусила б Україна обов"язково збільшувати стремління до захоплення цього морського побережжя, а разом з тим повстали б загострені відносини з тією державою, котрій би було передане посідання Кримом. Тим більше, що було б з етнографічного боку неоправданим заснування планованої татарської держави, бо татари складають не більше 14% кримського населення.x/

Я маю думку, що проблема спокою між поодинокими державами не буде розв"язана і цією добролітньою війною і тому для Німеччини мало б найбільше значіння вже тепер створити таке становище, котре пов"язало б симпатії українського народу до Німеччини, Українську державу зробило

---

x/ 21,1% населення в Евпаторійському повіті, 22% в Перекопському. Перепис 1897 року, установив число українців у Криму на 65.000. Розуміється, в дійсності їх було більше, а тим паче в 1918 р. Див.: М.Кордуба, Територія і населення України, Відень, 1918. І.Кривченко. Збірник статистичних відомостей по народньому господарству України. Київ, 1920.

б міцним і вірним союзником Німецької держави на завжди, не зважаючи на майбутні інтернаціональні комбінації.

З питанням прилученняКриму, тісно звязане питання про Чорноморський флот. З військового погляду не має цей флот жадної цінности для Німеччини через застарілий його тип, для України і позбавлення її цього флоту було б болючим ударом, який би вразив почуття національної гордости цілого Українського народу. Я гадаю, що з цьому питанні як і в справі створення української армії, інтереси Української держави відповідають намірам і цілям Німецької держави.

Тому що я тільки з недавнього часу держу владу в своїх руках, звичайно, я не можу вимагати безмежної віри до себе і до нового уряду. Через це дозволяю собі використати цей випадок, щоб ще раз виразно заявити, що я вважаю необхідним для добра моєї батьківщини-України йти непохитно чесно і отверто рука в руку з Німеччиною і що я бачу в цій орієнтації міцну підставу для добробуту і для майбутнього розцвіту цілого українського народу. Ці кроки, які я і мій уряд мають намір зробити, доведуть непохитність мого переконання.

Мені стали відомі скарги і безпідставні чутки, які повстали під впливом найлівіших партій Німеччини, на погляди котрих вплинули неправдиві інформації і пропаганда українських соціялістичних партій, які дають хибним фальшиве освітлення зробленим мною заходам, котрі в дійсності мають на меті тільки добро українського народу.

Я підкреслюю ще раз, що я і мій уряд тільки для того взяли до своїх рук владу, щоб господарському й громадському житю забезпечити вільний розвиток під гарантією його політичних і громадських прав. Під цими гаслами перед вашими очима проходить наша праця і наші заходи будуть служити найкращим доказом прямих і чесних намірів моїх і мого уряду.

Прошу вас при обговоренні питання про прилучення Криму до України ласкаво взяти увагу все мною висловлене.

З найбільшою пошаною до Вас Гетьман всієї України

Київ, 10 травня 1918 р." Павло Скоропадський.

Трохи згодом з аналогічною нотою звернулося до німецького правительства українське міністерство закордонних справ, так само з"ясовуючи в ній вагу прилучення Криму до України. Нота ця була передана 30. травня 1918 р. німецькому послу в Київі барону Муму:

("Ваша Ексцеленціє! Маємо честь повідомити вас про те, що уряд Української Держави уважає конче потрібним, щоб кримський півострів увійшов у склад Української держави.

Економічно, політично й етнографічно Крим тісно звязаний з життям населення України. Українська держава з свого боку ніколи не зможе нормально розвиватися без злучення з Кримом. Правда, коли проголошено третій Універсал Української Народньої Республіки, там зазначено, що до Української Держави належить тільки північна Таврія без Криму. Але перш усього Універсал взагалі зазначив тільки головні частини української території, маючи на увазі, що ті землі, в яких українська людність не має абсолютної більшости, приднаються пізніше. Через те в третім Універсалі не була зазначена ні Холмщина, ні частини курської, воронізької губ., области донського війська, ні частини Бесарабщини. А між тим, тоді малося на увазі, що ці землі конче перейдуть до України.

Так само думали і що-до Криму. Такий спосіб установлення кордону, спершу тільки в загальних рисах, пояснюється також і тим, що тоді Українська Народня Республіка розглядалася тільки яко федеративна частина Росії. Так само й Крим, коли б він приєднався добровільно до України, мав бути також федеративною одиницею Росії й таким чином автори третього Універсалу розуміли, що звязку з Кримом, економічним форпостом України, Українська Держава не губить. Нині ж, коли остаточно стала Україна на шлях цілковитої політичної незалежности, звязок з Кримом, яко федеративною одиницею, може увірватися цілком. І тому тепер, коли українське військо за допомогою дружнього нам німецького війська захопило Крим у свої руки, повстало питання про прилучення Криму до Української Держави.

При тім, стоючи на принципі самоозначення, не бажаючи нарушити волі населення, нарешті, розуміючи ріжні відміни в житті Криму, Український уряд уважає, що приєднання Криму може відбутися на автономних підставах, відповідно до чого проект має розробитися; знаючи настрої значної більшости населення Криму, маючи на увазі інтереси тої людности, та її стародавні звязки з Українським урядом, не маємо сумніву, що воля населення Криму може бути висловлена тільки за злукою з Україною.

Приймiть, Ваша Ексцеленціє, запевнення в цілковитій пошані та відданості. Управляючий міністерством закордонних справ Д.Дорошенко.

Українське правительство могло зовсім спокійно покликатись також і на волю населення Криму: не тільки українці, але й татари, крайми німці-колоністи стояли завзяту з Україною. Тільки росіяне, що тепер поробились кримськими самостійниками, мріяли про майбутню реставровану Росію і до цього часу хтіли зберегти самостійну кримську державу. Опинившись в ролі кримського правительства, російські політики й урядовці хтіли зовсім зігнорувати Українську Державу і намагалися встановити безпосередні зносини з Берліном, куди було вислано графа Татищева.

Для піддержки української справи і української орієнтації в Криму, наше міністерство закордонних справ видавало кошти на піддержку трьох газет у Криму, які пропагували думку про потребу прилучення до Української Держави. Одну з цих газет він Евген Ганейзер, відомий російсько-український письменник. Він кілька разів приїздив до Київа і через нього передавалися гроші на пресу. Так само субсидувалися міністерством українські громади в Криму і спеціяльно заснований "Комітет Степової України" - для ширення в Криму української орієнтації.

Правительство генерала Сулькевича почало боротися з "українською пропагандою", переслідуючи українофільські газети і українські громади, забороняючи приймати з України урядові телеграми українською мовою. Тоді українське правительство рішило вжити репресій. Рада Міністрів приняла проект міністра закордонних справ про економічну блокаду Криму. Було проголошено в половині серпня "митну війну": спинено всякий товарний рух і морську комунікацію, пропускалися лиш продукти, призначені для німецьких залог у Криму. Наближався збір урожаю фруктів, який того року при неврожаю хліба на півострові випав дуже гарно. Кримські садоводи потрібували щельовок на ящики для фруктів, стружок, опилок для запаковки; все те звичайно привозилося з України. Але тепер довіз був спинений. Треба було також цукру для консервування фруктів, дров для сушки - і всього цього теж не було. З другого боку населення потрібувало хліба, привозного звичайно з Таврії. За пару тижнів ціни на всі продукти в Криму страшенно підскочили. Урожай фруктів почав гнити без консервування, вивозити не було як. Становище садовників зробилося катастрофічним. Німці вже наперед закупили масу фруктів, свіжих і сушених, але тепер усе це гнило. Морем везти було неможна, бо ніякі кримські фрукти не виносять довгої перевозки морем і потім повної перегрузки

на залізниці. Німці звернулись до українського правительства,прохаючи зняти блокаду в інтересах кримського населення. Українське правительство відповіло, що Україна взяла на себе зобов"язання що-до постачання продуктів до Німеччини,але відносно Криму таких зобов"язань на себе вона не брала, поскільки Крим не входить в склад Української Держави; українське правительство готово пійти на зустріч тяжкому становищу кримської людности, але це залежить виключно від кримського краєвого правительства, яке досі ухилялося від порозуміння з Україною.

Тоді уряд генерала Сулькевича скапітулював. До Київа прийшла від нього телеграма, що він готовий на переговори про форму державного об"єднання з Україною. Йому відповіли,щоб прислав спеціяльну делегацію до Київа. Коли прийшла телеграма, що делегація виїздить, блокаду було знято.

В половині вересня прибула до Київа кримська делегація в особі: сенатора Ахматовича /яко голови/, Чарикова /міністр освіти/, Фрімана /міністр шляхів/ і Никифорова /міністр харчових справ/. Почалися офіціяльні переговори,в яких взяли участь з української сторони голова Ради Міністрів Ф.Лизогуб і міністр закордонних справ Д.Дорошенко.Німці прислали для присутности при переговорах свого уповноваженого принца Рейса. Але кримська делегація виявила дуже неустойчивий тон і всіма способами обходила просто поставлене їй питання про злуку з Україною, говорила про права народів на самовизначення, про волю кримського населення і т.и. Тоді з українського боку було заявлено, що ми не визнаємо цю делегацію за компетентну виявляти волю і бажання кримського населення і жадаємо присилки представників від громадян головних народностей Криму. За тиждень прибули представники від татар,українців і німців-колоністів. Вони стояли далеко не на такій непримиримій позиції, як їх міністри. Після довгих і оживлених переговорів було досягнуто порозуміння і вироблено преліминарні умови:

Крим діставав внутрішню автономію в складі Українськрї Держави, свій краєвий сойм, територіяльне військо, свою адміністрацію і статосекретаря в справах Криму в Раді Міністрів Української Держави.

Делегація вимовила собі,щоб ці умови були одвезені до Криму для обговорення й затвердження "Курултаєм" і з"їздом національних та громадських організацій Криму. Представники від населення в делегації нишком запевняли нас, що на цих з"їздах не буде серйозної опозиції проти злуки з Україною. Тим часом німці згодились передати Україні Чорноморський флот і в Севастополі на укріпленнях та на кількох торпедових та канонерських суднах замаяв український морський кармазиновий прапор. Це передвирішувало фактичну владу Української Держави над Кримом. Повстання проти Гетьмана й руїна України поклали кінець планам злучення Криму з Україною. /В і д Р е д а к ц і ї : Передрук з книжки проф. Д.Дорошенка: Історія України, 1917-23, т.II, Ужгород, 1930, стор.209-214/.

Проф.Дм.Дорошенко.

-----:::::-----

КРИМСЬКА АВТОНОМНА РЕСПУБЛІКА

/Некролог/

Людство має добру звичку згадувати про своїх померших членів і відмічувати їх пам'ять некрологами в пресі. Оскільки тотально-терористичним большевицьким режимом в СССР поширено практику винищування з індивідуумів на цілі народи, як доконано останнім часом над кримськими татарами, калмиками, німцями Поволжа, чеченцями, інгушами, карачаївцями,- то являється своєчасним увічнювати пам'ять загинувших від сталінської диктатури малих народів, відповідними некрологами. В першу чергу торкнемося трагічної долі найближчої до нас країни - Україно-Татарського Криму.

Кримське ханство - незалежна держава кримських татар, що існувала в Криму з XIV ст., - була ліквідована московськими завойователями в 1783 р., тобто, одночасно з втратою Україною своєї автономії в формі Гетьманщини. Основне населенняцієї держави - татари, в наслідок московського панування протягом наступних півтора століть катастрофально скорочувалося, почасти через еміграцію його до одноплемінної і одновірної Туреччини, почасти винищувалося царською адміністрацією, почасти ж через процес винародовлення від несприятливих умовин життя. Так, перед першою світовою війною Кримські татари мали абсолютний покажчик приросту населення всього 0,71%, а за станом письменности були напятнадцятому місці серед народів кол.Російської Імперії.

В момент революції 1917 р. татари складали в Криму вже меншість, що заселювала переважно гірську частину півострова і його південне узбережжа. Північну частину - степову - Криму заселили українці-хлібороби, а кримські міста наповнювалися вихідцями з московської адміністрації, війська та купецької верстви.

Після революції 1917 р., кримські татари сподівалися відновити своє незалежне існування. Тоді повернулося до Криму багато татар-емігрантів, а серед них такі видатні громадські діячі, як Челебієв-Челебіджан, Джафер-Сейдамет, Одабаш, проф.Чобанзаде та ін. Вони керували в березні 1917 р. першим Всеукраїнським Мусульманським З'їздом, а в літі того ж року організували татарську національну партію - "Міллі-Фірка". Татари обрали свій парлямент - Курултай, свій уряд, дружній до уряду Укр.Нар.Республіки, організували національну армію, яка примушена була почати боротьбу з більшовиками. Але севастопільські більшовицькі частини розбили татарське військо і влада в Криму 18.1.1917 р. перейшла до Совєтів. Міллі-фірковці продовжували війну з більшовиками і коли останні під натиском військ УНР і Германської імперії втікли з України, - то міллі-фірківці захопили і розстріляли 24.IV.1918 р. весь більшовицький Совнарком і Центральний Ісполнительний Комітет Таврриди, відновивши владу татарського національного уряду /Кабінет Сулькевича/. Не зважаючи на дальшу окупацію Криму російськими чорносотенними генералами, а потім знову в 1920 р. більшовиками, які вистрілювали населення /терорист-кат Бела-Кун/, - Міллі-Фірка зуміла зберігти свою організацію і вже за совєтської влади спромоглася через своїх членів оволодіти Наркомпросвітою Крима і просякнути в низку інших керівних совєтських установ. Голова Кримського ЦИК'а Велі Ібраїмов діяв за вказівками Міллі-Фірка, в інтересах татарського народу, аж до розстріла його в льосі ГПУ в 1927 р. одночасно з багатьма іншими патріотами-татарами. Один з міллі-фірківців Озенбашли так формулював їх національно-визвольну ідею: "Для Туркестана, Киргізії, Башкирії, Татаристану, Кавказу й Криму повинен бу-

ти прийнятий принцип не клясової, а національної влади". /Богачов: "Міллі-Фирка", Симф.,1930, ст.84/.

За статистичним переписом 1939 р. "Кримська Автономна Советська Соціялістична Республіка" мала 1.126.824 душ населення обох статей. Татари в ній складали меншість, лише одну чверть людности,яка проте мешкала суцільною етнографічною масою. Не зважаючи на те, що відносну більшість населення Криму складали українці, а також всупереч геофізичним умовам сполучень, більшовики відокремили адміністративно Кримську АССР від України і тримали її весь час в складі Російської СФСР, для того, щоб відірвати від Української Нації цю її південну галузь і щоб перешкодити звязкам поміж українським і кримо-татарським народами. Большевики ставили собі явною метою русифікувати українське і татарське населення Криму, беручи на увагу виняткове геополітичне значення для Московсько-Советської імперії цього півострова. Так, в 1938-39 р. в 1223 школах учням, що були в Кримській АССР, татарською мовою навчалося лише 20% учнів в 29,3%школах; іншими мовами навчалося: 4,3% учнів в 4,7% школах, а російською мовою навчалися 74,1%учнів в 63,3 % шкіл. Притім в 8-10 клясах навчалося татарською мовою лише 1о,2 дітей, іншими мовами - 1,2 %, російською ж - 85,5 %. /"Культурное строительство СССР", Москва, 1940 р. ст.75-77/. Багато татарів, зневірившися в своїй спроможності противитися російському асиміляційному насильству, почали набувати переконання, що "з російською мовою - будемо їсти хліб, з своєю - вже ні". Тому татарська молодь вперто боролася за свою освіту, бодай чужою, російською мовою. Якими труднощами було устелено шлях вищої освіти для татарської молоді, видно з того факту,що в Педагогічний Інститут в Симферополі в 1926 р. на 670 студентів було прийнято всього 17 татар, а закінчило цей інститут - 2 татарина; в 1927 р. було прийнято 14 татар, а закінчило - 2; в 1928 р. прийнято 7 - а закінчило - 2 /"Рев.и нац" 1930 р., ч.6 ст.80/.

Якщо в 1926 році в Криму налічувалося 243 неписьменних на 1.000 люду,то в 1935 р. статистика відмічала вже 97% населення письменними. Крім 1100 початкових шкіл в Криму була 231 середня школа, 13 рабфаків і 4 вищих школи, серед яких 1 університет /Сімферопольський/ /"Рев.и нац.",1936 р. ч.1, ст.51/.

Але насильне пристосовання татар до російського панування лише почасти давало їм шлях до участі в самоврядуванні своєю країною. В 1933 в апараті райвиконкомів було всього 17,9% татар,в той час як членів райвиконкомів з них було 42,4 %; в центральних органах Кримської АССР було 17,6% службовиків-татар,а членів ЦІК,у татар було 50,4%./"Нац. строит.в РСФСР к ХУ годовщине Октября", М.1933 р.,стор.113/.Так звана "коренізація" державного апарату в національних республіках була більше пропагандивним гаслом,ніж дійсністю. В Наркомфіні Кримської АССР в 1930 р. з 107 співробітників було лише 7 татар; в Наркомземі - з 606 співробітників - 46 татар, в Союзхлібі з 66 службовців- лише 2 татарина та й то кур'єрами./"Рев.и нац".,1930 р.,ч.8-10,ст.29/. В 1932 р.в обласному адміністративному апараті Криму було всього 18,4% татар,в той час як татари складали 25,7% всього населення /"Рев.и нац.",1932 р.,ч.7,стр.51/

В кінці 1945 р. Москва офіційно повідомила,що Кримську АССР ліквідовано, а територію її /26.000 кв.км.,тобто майже таку велику,як Белгія/ прилучено,як звичайну російську область,до Російської СФСР,порушивши тим кардинально права української людности Криму.Що ж до татар, то їх було большевиками або вимордувано,або виселено на помсту за те,що підчас німецько-советської війни 1941-45 рр. багато кримських татар утворили національні частини для боротьби за свою волю і незалежність. Це визнає й Указ Верховної Ради СССР, мотивуючи це знищення кримотатарської

нації тим,що "багато чеченців і татарів кримських під впливом німецьких агентів в загонах,зорганізованих німцями,добровільно і спільно з німецькою армією провадили збройну боротьбу проти червоної армії..." Цим самим більшовики визнали,що кримські татари боролися за свою самостійність.

Пацифікація большевиками Криму набула таких страшних розмірів, що як пише одна англійська газета,з населення 1.127.000 в Криму залишилося лише 200.000/"Віклі Рев'ю" з 27.VI.46/.

Такі бачимо жахливі підсумки "розвязання національного питання" в СССР провокаційними методами Леніна-Сталіна!

Проф.В.Дубровський.

КОЗАЧА ПРОБЛЕМА x/

I

Витяг з листа Інж.В.Г. Глазкова до інж.Л. Биковського з дня 30.9.1946.

"... С казачьей проблемой многие и весьма многие руководители украинской общественной и политической мысли слабо знакомы, или знакомы, но только по тем же казенным историческим источникам, какими пичкали русских своих людей, а потому и со всем российским задором и глупостью о казаках. Однако, за последние 20 лет казачья историческая и политическая мысль сделала колоссальные шаги вперед, и казаки имеют теперь вполне законченную свою идеологию и программу, равно как и ясные и конкретные ответы на все вопросы сегодняшнего дня. К глубокому сожалению, некоторые украинские общественные и политические деятели никак этого не замечают.

Стремиться к созданию самостоятельной Украины без знания казачьей проблемы трудно и даже в ущерб украинским государственным интересам, ибо для Украины должно быть не без интересно, остается ли ее юго-восточная граница оголена, или враждебна, или же приязненна и союзна Украины.

Казачий Народ вырос и вполне теперь созрел политически,является в общем фронте против большевизма и против московского империализма крупным фактором, который теперь никто не может оспаривать. К тому же, все казачьи национальные группы и партии, стоящие на платформе самостоятельного казачьего государства, об"единены в одно целое - КНД /Казачье Народное Движение/ и теперь к нему по вопросу сотрудничества обращаются многие представители народов, очутившихся под московским игом.

О том,что стремление казачьего народа к возрождению своей самостоятельности является всецело в интересах и украинского народа, я в неоднократных беседах осветил /некоторым украинским деятелям/, которые разделяли мною высказанные взгляды. В интересах как казаков,так и украинцев, необходимо, чтобы казачья проблема была бы известна и украинскому "загалу", чтобы среди масс не проявлялись ненужные непонимания.

Прежде всего нужно учитывать то явление, что ныне казачья проблема самими казаками и при том всеми казаками,и не только природными,но и всем населением казачьих земель рассматривается, как одна в целом проблема, т.е. нет отдельной проблемы только Дона или только Кубани, а есть проблема всего европейского казачества и его неуклонное стремление к своей собственной самостоятельности. Вот о всех этих мыслях и постараюсь уже в ближайшие дни ответить Вам.

Не могу обойти молчанием и одного из актуальных вопросов дня:

---

x/ Від Редакції: друкується здебільшого уживаною на Дону мовою.

сотрудничества всех порабощенных московским империализмом народов. Сейчас имеется уже три об'единения этих народов - Прометеевская лига, АБН, Интермаре. В то же время идет подготовка к созданию еще нового, ибо почти всеми сознается, что ни одно из этих об'единений не отвечает задачам дня и каждое имеет свои недочеты. Думаю, что целесообразным было создание общего об'единения с исключением всех недочетов указанных выше об'единений, но не борьба или конкуренция их.

По этому вопросу можно также много говорить. Скажу лишь, что "Пром.Лига" должна была бы подновиться, иначе сразу же бросается в глаза, что это всего лишь украинцы и грузины, и на многие вещи еще взгляды 20-х годов, а мы уже в 40-х. АБН, кроме революционного задора и пафоса, кроме идей против, ничего не дает конструктивного. Интермаре не больше не меньше вывернутая на изнанку идея "от моря до моря". Вот почему многие представители народов ищут форм сотрудничества на началах, отвечающих запросам всех народов и нынешней обстановки. По этому поводу уже было несколько собеседований..."

II

КОЗАЧИЙ НАРОДНІЙ РУХ - ВІЛЬНЕ КОЗАЦТВО

В XУ столетии, вне пределов Московского государства, без воли и желания великорусского народа и его правителей, по течению рек Дона, Урала, Терека, Волги и на берегах Азовского и Черного морей образовались вольные, свободные казачьи республики, имевшие все неоспоримые признаки, присущие каждому государству: свою территорию, свой народ, свою государственную власть.

Независимость Казачьей Государственности, согласно неоспоримых исторических документов, выражалась не только в наличии своей территории, власти и народа, но и в независимости власти, в независимости дипломатических сношений, в полной независимости права об'явления войны, ведения ее, в заключении мира, в наличии своих казачьих интересов, в своем, казачьем понимании их.

Казачий Народ возник и развивался в жестокое время насилия и рабства не только великорусского, но и других народов, являясь могучим протестом народных масс, против духовного и телесного рабства, против лишения личности ее человеческих и гражданских прав.

Казачество представляет ценный жизненный опыт разрешения самим народом вековых задач построения жизни и государственного бытия на подлинных, истинных началах свободы, братства и равенства, воплощенных в самую сущность Казачества. Казачество - это не книжный, теоретический, а жизненный, практический путь исканий и достижений форм человеческого общежития на началах подлинного народоправства, на основах истинного демократизма, форм, к которым начали приближаться в своих философских учениях и трактатах лишь передовые ученые и философы только в XУIII столетии, т.е. много позже того, как Казачий Народ воплотил в жизнь идеалы народоправства, создав трудовое общество, социальную общину и государственную организацию на началах, которые и сейчас для многих народов являются идеалом.

Вольные казачьи республики на протяжении всей своей свободной жизни отчетливо сознавали свое племенное и духовное единство, и всегда и везде выступали совместными силами на защиту своих суверенных прав. Независимость и неприкосновенность Казачьей Государственности признавалась всеми соседними государствами и прежде всего могущественными тогда Турцией, Польшей и Московским царством.

Казаки всегда ясно и отчетливо чувствовали свою политическую и социальную обособленность от других народов, в том числе и от великорусского. Вольное Казачество всегда противопоставляло себя "русским", "русскому", "Руси" и никогда не считало себя частью московского царства или часть великорусского народа. Точно также и Московское царство признавало самостоятельность Казачьего Народа. Все сношения Москвы с казачьими республиками велись через ведомство иностранных дел, послы и граждане этих республик пользовались на Москве неприкосновенностью.

С первых же моментов своей истории у казаков выявляется очень высокое народное казачье самосознание, сознание "своей казачьей природы", своих законов, нравов, обычаев, традиций. В то время не было и вообще не могло быть среди казаков какого нибудь "русского" самосознания, ибо в XУ, XУI, XУII веках никакого русского /в смысле "российского"/ самосознания вообще не существовало, а было всего лишь московское. Русское самосознание могло сложиться и сложилось / и только у правящих сословий и интеллигенции/ во время и в результате существования Российского государства, т.е. после XУII века.

По свидетельству самых русских историков /Карамзин, Погодин, Полевой, Костомаров и др. /казаки всегда в течении всейсвоей истории противопоставляли себя русским. Причины такого противопоставления не в социально-экономических различиях, а в различии происхождения и природы казаков и великороссов. Версия о происхождении казаков от великороссов появилась впервые в 1834 году и автором ея был Б.Броневский, получивший правительственное задание обосновать эту "версию".

Если бы казаки были одного происхождения, одной природы с великорусами, то они после своего двухсотлетнего насильственного пребывания в составе Российского государства, после систематической их русификации должны бы были слиться с великорусским народом, как это сталось с новгородцами, псковичами, вятичами и другими. Казаки же сохранили свою идеологию, свою психологию, свое национальное самосознание, свой внутренний мир, особый от мира великорусского, свои традиции, свой быт и особый народный характер, и несмотря на общность языка, являются особым от русских народом.

Казачий Народ на протяжении всей многовековой истории отличался особенным свободолюбием, сознанием своего народного достоинства и достоинства личности каждого члена, казачьей семьи. Казаки были люди с твердым и независимым характером, никогда не признавали рабства, не мирились с насилием, произволом, кабалой.

Свою Свободу и Независимость Казачий Народ решительно отстаивал при всех попытках врагов Казачества лишить его свободы и суверенности, ярким свидетельством чему является вся его героическая и красочная история.

С укреплением Московского царства, с расширением его деспотических государственных форм, с их политическим и социальным неравенством, с распространением московско-российского империализма, московские цари вступили в открытую войну с Вольным и свободолюбивым Казачеством. Морем крови, и насилиями уничтожили они Казачью Государственность и Казачье народоправство, служившее заразительным примером для покоренных Москвой народов.

После открытой схватки Казачьего Народа с царем Петром I, после физического уничтожения им большей половины казачьего населения, Казачество насильно было включено на положении автономии в рамки Московии, переименованной в Российскую Империю. Эта автономия была с каждым годом урезываема и в царствование Николая I /1835/ сведена на положение "области по особым учреждениям управляемой".

Российским правительством были приняты все меры к тому, чтобы окончательно руссифицировать казаков, вымести из их сознания всякую память о своей собственной казачьей государственности и всякую попытку к возрождению казачьей державы. Но несмотря на двухсотлетний период всесторонней руссификации, как в школе, в церкви, в искусстве, так и во всех отраслях повседневной жизни, Казачий Народ не потерял воли к Свободе и Независимости.

С первых дней российской революции Казачество в целом проявило свое неуклонное стремление к самостоятельному государственному бытию, к возрождению и созданию на издревле Казачьих Землях, обильно политых кровью своих предков, своей Казачьей Государственности.

Все Казачество отчетливо сознавало, что его задача состоит не в борьбе за ту или иную всероссийскую или всесоюзную власть, а в борьбе за раскрепощение и освобождение своих Земель, в восстановлении своей народной жизни, в защите своего права распоряжаться своей судьбой и долей своих Краев так, как только ему, Казачеству, угодно.

Наряду с другими народами бывшей России казаки сразу же вступили напуть своего полного самоопределения и возрождения своей государственной независимости. Без всякого благословения или санкции кого бы то ни было из вне, без всяких эволюций от автономизма и федерализма, Казачий Народ сразу же возродил все институты своей казачьей власти. Был воскрешен Войсковой Круг. Рада, Войсковой Атаман, восстанавливалось свое историческое казачье право, отбрасывалось все наносное, чужое. Таким образом, Казачество не только прокламировало свое право, но и сразу же проводило его в жизнь.

Идя по своему историческому пути, резко отмежовываясь от разрушительной стихии русского большевизма, неудержимо стремившейся к казачьим рубежам, 10 декабря 1917 года Войсковой Атаман Каледин и Войсковое Правительство об'являет независимость Дона, которую всецело подтвердил и созванный Войсковой Круг, состоявший из свободно избранных представителей Казачества. Тоже делает и Кубань.

Подобно старой русской власти, новая власть в лице большевиков не могла признать выход казаков из состава Российского государства. И хотя не были еще утверждены в стране все "достижения великой и бескровной "революции", новые правители России пошли войной против возродившейся Казачьей Государственности и против казачьего народоправства.

После временного покорения большевиками Казачьих Земель повсеместное и поголовное народное восстание казаков выбросило оккупантов за пределы казачьих рубежей. И опять Казачий Народ из'явил свою твердую волю жить на своей Земле под своим казачьим законом. Созванные после освобождения казачьи народные представительства - Войсковой Круг и Рада - снова подтвердили провозглашенную независимость, что с особенной ясностью говорится в первом пункте Конституции Дона: "Всевеликое Войско Донское есть самостоятельное государство, основанное на началах НАРОДОПРАВСТВА".

Одновременно все Казачество проявило свое неуклонное стремление к об"единению всех казачьих сил, к слиянию всей казачьей территории в одно целое. Это стремление было выражением подлинной казачьей воли, выразившейся уже в 1917 году в учреждении Совета Союза Казачьих Войск, а потом Юго-Восточного Союза, Доно-Кавказского Союза, Союза Дона, Кубани, Терека. Эту волю своего народа казаки теперь оформляют в едином казачьем государстве с простым, но ясным и понятным для каждого

казака названием КАЗАКИИ.

Стремление к возрождению казачьей свободы и независимости не было проявлением воли какой-либо отдельной казачьей группы или партии, или, наконец, какой-либо части казачьего народа, но было свободным, непринужденным волеиз'явлением всего Казачьего Народа в лице избранных ими народных представителей, со всей отчетливостью выразивших чаяния и стремления казаков в казачьем народном представительстве - Войсковом Кругу /парламенте/. Казачьи парламенты возродили все атрибуты своей народной казачьей власти: Конституции, герб, флаг, гимн итд.

За свои народные казачьи идеалы, за свое неот'емливое право жить на своей Земле, под своим казачьим законом, по своему казачьему древнему обыкновению, Казачий Народ принял навязанную ему войну с Москвой.

За эти свои святые идеалы Вольное, свободолюбивое Казачество боролось свыше трех долгих лет, боролось с беззаветным героизмом и с напряжением всех своих физических, материальных и моральных сил. Никогда незнавшее рабства, насилия и деспотизма, боролось оно за свое святое святых, за свою жизнь.

Но несмотря на все героические усилия, несмотря на отчаянное сопротивление, Казачество было сломлено численным перевесом московских полчищ. Однако, ни само Казачество, ни его славная Казачья Армия, ни органы его государственной власти не капитулировали перед противником. Они были вынуждены покинуть пределы своей родной Земли и на далекой чужбине продолжать всякими доступными средствами и способами борьбу за освобождение своего Казачьего Народа...

Не помирился с чужой зверской властью Казачий Народ и там, на наших казачьих просторах, всеми мерами ведя бой за свое освобождение. Сколько ни было против него предпринято репрессий, гонений, выселений и всякого рода экспериментов "самой демократической" московской властью ничто не смогло и не может сломить непреклонную волю гордого и свободолюбивого казака. Ни застенки ГПУ-НКВД, ни концлагеря Соловков и тайг Сибири, ни Беломорканалы, ни промстрои, ни колхозы и ни совхозы не поставили его на колени. И пока будет еще биться казачье серце, пока будет в жилах течь бурная казачья кровь, Вольный Казак будет с неустанной энергией, с неослабевающей волей бороться за свое "Я", за свои поруганные и разоренные хутора и станицы, за свою Казачью Родину против всякой чужой власти!...

Вторая мировая война 1939-1945 гг. принесла снова множество жертв, и лишений и испытаний многострадальному Казачьему Народу со стороны обеих боровшихся на наших территориях противников, несших и утверждавших противные Казачеству полицейско-тоталитарные, диктаторские режимы, чуждые самой казачьей природе, чуждые свободолюбивому духу казака-народоправца. В развернувшихся событиях этой войны казаки, благодаря слепоте и близорукости бывших гробокопателей Казачества, поставленных чужой силой во главу казачьего руководства, оказались объектом чужих действий и чужих не-казачьих целей. Опять наш народ истекает кровью и слезами, опять терпит неимоверные страдания и лишения, опять продолжает нести свою очередную Голгофу, опять /и какой раз в своей истории!?/ несет свой тяжелый страстной Крест.

Да, когда-то славное и гордое Вольное Казачество, имевшее свои вольные республики, покоренное и разгромленное московскими царями и петербургскими императорами, силой запряженное в ярмо российской государственности, в продолжении почти двух столетий стало бесгласным, хотя и первосортным материалом для расширения и охраны границ Россий-

ского государства, для бесконечных его войн. Самодержавная власть царей и императоров, создавая и управляя Россией загнанной в сословный хомут, нашла при этом и соответствующее место вольным казачьим племенам, согласно своей государственно-политической программы. Определило "почетное" место и для казаков, в качестве военно-служилого сословия, авангарда российской государственности в ее территориальном империалистическом расширении за счет других соседних народов, в качестве слуг царя и опоры его трона. Таково было понимание казачьей идеи императорской Россией. И всякий, кто инакомыслил, тем московский палач снимал с плеч непокорные казачьи головы. Российская наука в угоду своим царям усердно боролась "с развратным мнением, почитающим казаков за народ, отличный от российского", и даже самое невинное, об'ективное исследование казачьей старины рассматривалось, как тягчайшее преступление. Казачий Народ и на свое прошлое должен был смотреть московскими глазами. Российское правительство стремилось идеологически раз'единить и расслоить Казачество, оторвать от него его интеллигенцию, приласкать ее, расказачить и руссифицировать ее, привить ей чужой и вредный взгляд на Казачество, как на "сословие" обязанное постоянной службой интересам Российского государства.

Против этого пагубного и вредного стремления особенно остро боролась казачья народная масса, видя в этом свое обезличивание, но и эту массу всеми способами и средствами в школах, в церкви, на военной службе, в печати и в повседневной жизни старались убедить в ее сословности.

Революция снесла все сословные перегородки, разметала и уничтожила все сословия, она должна была неминуемо снести с лица земли и "Казачье сословие". И российская революционная общественность, воспитанная на официальной русской истории, считала логическим завершением расказачивание казаков и слияние их с остальным населением по национальному или экономическому признаку. Всякую обособленность Казачества она считала вредной, реакционной затеей. Так смотрели и смотрят на Казачество и большевики, логические наследники и правители земли Русской.

Но само Казачество не захотело ни самоуничтожаться, ни расказачиваться, но раз и навсегда отряхнуть всю наносную российскую пыль. Под влиянием воли к жизни в Казачьем Народе пробудилось крепкое сознание своей племенной и политической обособленности, из глубины широких народных казачьих масс вышла наявь старая, здоровая традиция своей Казачьей Государственности.

Казачий Народ без всякого на то согласия со стороны российского правительства, без всякого чужого благословения возродил все органы своей государственности: Войсковой Круг, Раду, выборных Войсковых Атаманов, Войсковые Правительства, Казачью Армию, свои Конституции, и решительной защитой своих законных прав еще при Временном Всероссийском правительстве и принятием своих Казачьих Конституций, Казачьи Земли самоопределились, как отдельные от России государственные организмы.

Подробно изучив великое прошлое Казачьего Народа с его беспримерным героизмом и стойкостью в достижении своих народных идеалов, отчетливо осознав и прочувствовав всю прошлую подлинную историю Казачества, все прошлые события, трагически отразившиеся на жизни и дальнейшем развитии его, анализировав все роковые ошибки прошлого, сделав коренную переоценку всех ценностей, представители Казачьего Народа, стоящие на незыблемости Казачьей Государственности и на законном казачьем праве, об'единенные в одно целое - Казачье Народное движение-Вольное Казачество,- предоставляющее все Казачество в целом,

преисполнены непреклонной волей вывести свой народ из трагической действительности, вырвать его из костлявых об'ятий московского империализма, возродить его традиционную Казачью Государственность и вывести свой народ на дорогу собственной исторической самобытности.

Перед лицом всего мира, перед лицом всего свободолюбивого человечества, признающего идеи свободы и гуманности, принципы демократических свобод человеческой личности и народов, мы заявляем о том, что свыше четвертьстолетия наш Казачий Народ совершает величайший Крестный Путь. Казачья Голгофа исполнена страданиями и мучениями сынов и дочерей нашего народа, проходящего через горнила сверхчеловеческих испытаний. На наших Казачьих Просторах слезы и вопли, горе и страдания, террор и насилия. Тысячи и тысячи невинных жен и детей, старух и стариков выселено из своих насиженных куреней в далекие, холодные и чужие места, тысячи и тысячи находятся в тюрьмах и ссылках... Многие и многие тысячи сынов Казачьего Народа рассеяны по всему лицу земли. По тюрьмам и ссылкам, по концлагерям и промстроям, по Соловкам и Сибири разогнал жестокий, зверский большевизм, оккупировавший Казачьи Земли, десятки и сотни тысяч свободолюбивых казаков, казаков-народоправцев, казаков, веками отстаивающих истинные принципы демократизма, казаков, чуждых всякому фашизму и всякой диктатуре.

Но рассеянное физически Казачество не рассеялось духовно. Оно не умерло и не умрет, но сохраняет свою неизменную волю к борьбе, свое Казачье Право и свою Казачью Правду. И если ныне свою Свободу и Независимость многострадальный Казачий Народ под давлением внешнего насилия и потерял, но чести своей не потерял, и никогда, ни при каких обстоятельствах не преклонится перед насилием, не поклонится красному идолу. А раз осталась и сохранилась наша народная честь, наша Казачья Правда, то мы твердо верим, что будут сброшены и цепи рабства и насилия.

Как раньше, в прошлом никакие испытания и трудности не смогли сломить воли наших предков, так и теперь никакие гонения, никакие невзгоды не сломят воли и стремлений нашего народа к своей Свободе и к своему государственному возрождению. При этом мы не можем допустить и мысли, что представители демократий, истоки которых зиждятся и на казачьем народоправстве, будут безучастными к судьбе нашего свободолюбивого народа, ставшего жертвой московского империализма. Мы считаем, что принципы, провозглашенные в Атлантической Харте, должны распространяться на все народы, в том числе и на наш народ, всей своей историей доказавший право на свою собственную самостоятельную жизнь, на началах народоправства.

Мы заявляем, что Казачий Народ и впредь будет непреклонно вести свою борьбу за полное освобождение своей Родины из под всякой московской или российской власти и ее возможных наследников, за возрождение своей государственной независимости на началах традиционного казачьего народоправства.

Казачий Народ никогда и ни при каких обстоятельствах не помирится с каким либо ограничением его суверенности и государственной независимости. Всегда и при всех положениях будет стремиться к полному об'единению всех казачьих племен в один государственный организм - КАЗАКИЮ - страну Казаков.

Европейское Казачество будет небезразличным к судьбе и развитию братского, связанного узами крови Сибирского Казачества.

Казачий Народ будет стремиться к мирному и тесному сотрудничеству на принципе "Вольный с вольным, равный с равным" со всеми народами и прежде всего с теми, перед которыми поставлены аналогичные Казачеству задачи.

Сожительство всех граждан Казакии будет построено на полной согласованности и тесном сотрудничестве всех слоев населения.

Коренные крестьяне и иногородние Казачьих Земель становятся казаками, т.е. такими же полноправными гражданами Казачьего Государства, как и сами казаки.

Утверждается равенство всех основных национальностей Казакии в области их национального и культурного развития.

Утверждается абсолютное равноправие и равноценность среди Казачества тех разных языков, на которых говорят казаки и другие народы, населяющие Казачьи Земли. Исключается всякая форма насильственной русификации и украинизации. Допускается продуктивное соревнование российской и украинской культур в целях культурного развития страны.

Личная свобода, свобода слова и печати, свобода собраний и личной инициативы обеспечивается законом.

Религиозная жизнь будет строиться на основах христианской этики и морали. Роль церкви в Казачьем Государстве устанавливается согласно ее исторической миссии, какую она выполняла среди казачьего народа. Утверждается Автокефальная Казачья Православная Церковь.

Обеспечиваются права частной собственности в согласии с интересами общенародного и государственного хозяйства.

Обеспечиваются права хлеборобов, рабочих, работников науки, искусства, чиновников. Утверждаются все достижения в области социальной и экономической политики.

Ныне каждый истинный и сознательный казак отчетливо знает, что его теперешняя Казачья Программа, его Казачья Идея выросла в полный и законченный казачий символ веры, вокруг которого призываются к крепкому объединению все казачьи патриоты, которым дороги светлые идеалы казачьего народоправства, которым остаются священными разгромленные и опустошенные казачьи хутора и станицы, которые верны заветам седой казачьей старины.

Боже Святый и Праведный, благослови трудный, тернистый наш путь. Дай нам, казакам, сил и мудрости в достижении законных и справедливых прав нашего Казачьего Народа.

Пусть же наконец и над нашей страждущей Казачьей Родиной взойдет солнце Правды и Справедливости и пусть оно осушит слезы казачьи, залечит раны и страдания и благословит мирный и спокойный труд Казака-труженника!

Казачье Народное Движение - Вольное Казачество.

III

ОСНОВНІ ПОЛОЖЕННЯ КОЗАЧОГО НАРОДНЬОГО РУХУ - ВІЛЬНОГО КОЗАЦТВА

1. Козачий Народній Рух базується на ідеї Козацтва, яко самородного, оригінального культурно-суспільного та національно-політичного явища в житті Східньої Европи.
2. Козачий Народній Рух констатує, що Козацтво у цілому його племінному та територіяльному засягу, у всьому його історичному житті, так в минувшині, як і в сучасності виступало і виступає, яко націо-

нально-політичний чинник цілковито окремий і незалежний від Московського народу.

3. Козачий Народній Рух стверджує факт споконвічної побратимчої єдності всіх територіяльно-племінних козачих формацій /козачих військ/ у їх історичних взаємовідносинах, зокрема й факт кровного побратимства з великим козачим українським народом.
4. Козачий Народній Рух стремить до створення окремого, незалежного, єдиного державно-політичного організму,- КОЗАЧЧИНИ,- на історичних землях Козачих Військ: 1/донського, 2/Кубанського, 3/Терського, 4/Астраханського, 5/Волзького, 6/Уральського і 7/Оренбурзького на основах побратимчої єдности, рівноправности і вільної співпраці як поміж вищезазначеними Козачими Військами, так і поміж ними та місцевою українською людністю.
5. Козачий Народній Рух державно-політичне оформлення КОЗАЧЧИНИ уявляє собі, яко федеративне об'єднання окремих історичних Козачих Країв в єдину державу, очолену виборним Президентом /Верховним Отаманом, Гетьманом/ і спільним Державним Урядом, однак із збереженням широкої автономії окремих Козачих Країв.
6. Козачий Народній Рух всемірно стремить, аби КОЗАЧЧИНА, яко суверенний національно-державний організм, увійшла в найтіснійший оборонний та політично-економічний союз так із Братньою Державною Україною, як і з кунацькими народами Вільного Кавказу.

IV.

ІСТОРИЧНИЙ КАЛЕНДАР ВАЖНІШИХ ПОДІЙ З ІСТОРІЇ КОЗАЧОГО НАРОДУ

С і ч е н ь - Я н в а р ь

1. /ст.ст.21.12.1720/ 1721 донская Автокефальная Православная Церковь перестает быть самостоятельной и по указу Петра I переходит в ведение Воронежского митрополита.
2. /ст.ст.19.12.1914/ 1915 г. смерть казачьего ученого А.Н.Краснова.
2. /22.12.1799/ 1800 г. назначение второго Войскового Атамана Черноморского Войска Ф.Я.Бурсака.
8. /26.12.1919/ 1920 г. сдача Казачьей Армии гор.Новочеркасска русским большевикам после трехдневного ожесточенного боя.
9. /27.12.1919/ 1920 г. оставление донскими казаками под натиском русских полчищ своего края и отступление на Кубань.
11. /29.12.1917/ 1918 г. открытие в г.Новочеркасске С'езда неказачьего населения и принятие им резолюции о включении в состав Казачества.
12. /30.12.1919/. Заседание Краевой Кубанской Рады в 1920 г.
13. /31.12.1919/ 1920 г. Избрание Кубанским Войсковым Атаманом Букретова
14. /1.I.1921/ 1921 г. Соглашение в гор.Константинополе между Войсковыми Правительствами и Войсковыми Атаманами и создание Об'единенного Совета Дона, Кубани и Терека.
18. 1920 г. Заседание Верховного Казачьего Круга в гор.Екатеринодаре и принятие имзакона об об'единении всего Европейского Казачества в одно целое и независимое государство.
20. 1775 г. Казнь донского Казака Емельяна Пугачева в Москве.
21. 1827 г. Смерть Войскового Атамана Черноморского Войска Матвеева.
22. 1773 г. Начало народного возстания покоренных народов России под водительством казака Емельяна Пугачева.
26. 1797 г. Смерть Кошевого Атамана Черноморского Войска Харька-Чепиги.

Л ю т и й - Ф е в р а л ь

4. 1918 г. Смерть донского партизана Чернецова.
4. 1918 г. Разгром кубанскими казаками большевиков под Эйнем. Начало вооруженной борьбы Кубани против русского большевизма.

9. 1797 г. Смерть Войскового Судьи Черноморского Войска А.Головатого в Персидском походе.
10. 1918 г. Провозглашение Кубанской Законодательной Радой Кубанской Народной Республики.
11. 1778 г. Сидор Билый избран первым Кошевым Атаманом Черноморского Войска.
11. 1918 г. Смерть первого после революции избранного Войскового Атамана Донской Казачьей Республики А.М.Каледина.
14. 1919 г. Вторая сессия четвертого Большого Войскового Круга.
15. 1933 г. Смерть казачьего поэта Б.А. Кундрюцкова.
15. 1917 г. Созыв первого Войскового Круга на Тереке.
16. 1870 г. родился казачий писатель Ф.Д.Крюков.
17. 1918 г. Избрание Донским Войсковым Атаманом А.М.Назарова.
20. 1921 г. Смерть Оренбургского Войскового Атамана А.И.Дутова.
25. 1849. г. Родился казачий ученый Ф.А.Щербина.
25. 1918 г. Начало Степного похода.
28. 1738 г. Первый наказнийАтаман на Дону Степан Ефремов.

Березень - Март

3. 1918 г. Расстрел большевиками донского Войскового Атамана А.Назарова и Председателя донского Войскового КругаВолошина.
5. 1919 г. Смерть донского писателя Р.П.Кумова.
5. 1920 г. Смерть писателя Ф.Д.Крюкова.
6. 1671 г. Арест Степана Разина и отправка его в Москву.
13. 1642 г. Оставление донскими казаками гор.Азова после первого ими его взятия.
16. 1929 г. Смерть поэта Ю.Ф.Гончарова.
18. 1917 г. Образование Совета Союза всех Казачьих Войск
20. 1917 г. Низвержение последнего наказного Атаманаадону графа Граббе.
22. 1918 г. Расстрел русскими большевиками АтаманаВольных Казаков К.Л. Бардижа.

Квітень - Апрель

1. 1918 г. Восстание Кубани против русских большевиков.
5. 1917 г. Первый Общеказачий С'езд в Петрограде под председ. М.П. Богаевского.
14. 1918 г. Казнь Донского Бояна М.П. Богаевского.
22. 1917 г. Первый областной с'езд на Кубани после революции.
29. 1917 г. Войсковой С'езд на Дону под председательством М.П.Богаевского.
30. 1709 г. Конец народного восстанияАтамана Кондратия Булавина.

Травень - Май

8. 1918 г. Освобождение донскими казаками своей столицы от русских большевиков.
11. 1629 г. Поход Донских казаков на Крым и взятие ими Бахчисарая, столицы Крыма.
11. 1918 г. Созыв Круга Спасения Дона, после освобождения дона от русских.
16. 1918 г. Избрание Войсковым Атаманом Донской Казачьей Республики П.Н.Краснова.
20. 1688 г. Казнь в Москве сторонников независимости дона Атамана Лаврентьева, Черноусова и других вождей казачьей независимой партии.
23. 1696 г. Победный бой Донского флота в Азовском море. Гибель турецкого флота.

Червень - Июнь

5. 1622 г. Первый отказ дона от присяги на верность московскому царю Михаилу Федоровичу.
8. 1917 г. Первый после революции Большой Войсковой Круг.
11. 1788 г. Бой лодочной флотилии Черноморского Войска у Кинбурна.
13. 1736 г. Взятие Азова
14. 1917 г. Второй Общеказачий С'езд в Петрограде.
15. 1775 Уничтожение Запорожской Сечи Екатериной II-ой
16. 1671 г. Казнь Степана Разина на Красной площади в Москве.
27. 1919 г. Убийство русскими агентами Председателя Кубанской Краевой Рады Рябовола.
29. 1637 г. Первое взятие Донскими казаками турецкой крепости Азова под водительством Атамана Татаринова.
30. 1708. Приказ Петра I командующему московскими войсками князю В.Долгорукову об безпощадном уничтожении казаков и их станиц, во время народного восстания против русского посягательства на независимость дона под водительством Войскового Атамана Кондратия Булавина.

Липень - Июль

1. 1917 г. Избрания Донским Войсковым Кругом первого после революции выборного Войскового Атамана А.М.Каледина
5. 1670 г. Взятие Степаном Разиным города Астрахани.
11. 1930 г. Смерть одного из основоположников Казачьего Народного движения полковника М.Ф.Фролова.
12. 1788 г. Бой казаков под Очаковым и поражения ими турецкого флота.
18. 1708 г. Смерть борца за Казачью Свободу и Независимость Атамана Кондрата Булавина.
22. 1788 г. Смерть первого Кошевого Атамана Черноморского Войска Сидора Белого.
25. 1670 г. Поход Казака Степана Разина на Московию.
28. 1696 г. Взятие донскими казаками Азова.

Серпень - Август

6. 1708 г. Взятия московскими войсками столицы Дона. Конец народного восстания Атамана Булавина.
15. 1584 г. Смерть князя Ермака Тимофеевича - Покорителя Сибири.
15. 1918 г. Освобождения столицы Кубани от русских большевиков.
28. 1917 г. декларация всех Казачьих Войск.
29. 1918 г. Формирование регулярной молодой Казачьей Армии.

Вересень - Сентябрь

4. 1804 г. Основание последней столицы Дона гор.Новочеркасска.
5. 1792 г. Прибытие на Тамань Черноморских казаков.
10. 1581 г. Начало похода Ермака Тимофеевича в Сибирь.
13. 1917 г. Всероссийское временное Правительство не признает независимость Дона.
17. 1808 г. Казнь полковника Евграфа Грузинова - сторонника казачьей независимости.
18. 1917 г. Созыв Донского Войскового Круга и отклонение им требований Москвы.
21. 1917 г. С'езд представителей народов России в гор.Киеве с участием и казаков.
24. 1761 г. Основание города Ростова на Дону.
26.. 1918 г. Донской Войсковой Круг принял Основные Законы Всевеликого Войска Донского - Конституцию. Утвердил герб национальный гимн и флаг.

Жовтень - Октябрь

2. 1918 г. Принятие закона Войсковым Кругом о предоставление всех гражданских прав и коренному населению казачьих Земель.
5. 1918 г. Совещание представителей Дона, Кубани, Терека в Екатеринодаре и образование Юго-Восточного Союза.
8. 1863 г. Смерть Атамана Кухаренко /был и писателем/.
11. 1641 г. Отступление Турецких осадных войск в количестве 250 тысяч из под Азова. Победа донских казаков в борьбе за выход в море. Конец Азовского седения.
12. 1917 г. Первая Кубанская Краевая Рада после революции.
14. 1671 г. Ранение Степана Разина и поражение его войск московскими войсками под городом Симбирском.
14. 1827 г. Назначение Наследника русского престола Августейшим Атаманом всех казачьих Войск.
19. 1917 г. Кубанская Краевая Рада провозглашает независимость Кубани.
20. 1707 г. Начала народного восстания под водительством Атамана Булавина.
21. 1934 г. Смерть в Париже последнего выборного донского Атамана Богаевского.
23. 1854 г. Упразднения Азовского Казачьего Войска.
26. 1581 г. Взятие Ермаком Тимофеевичем столицы Сибири - Искера.
28. 1936 г. Смерть казачьего ученого Ф.А.Щербины.

Листопад - Ноябрь

2. 1917 г. Вхождение в состав Юго-Восточного Союза Астрахани, Урала, Оренбурга и горцев Северного Кавказа.
14. 1917 г. Образование Правительства Юго-Восточного Союза.
20. 1919 г. Казнь русскими бело-большевиками члена Кубанской Рады.
22. 1921 г. Смерть Заместителя Председателя Кубанской Краевой Рады Султан-Шахим-Гирея.

Грудень - Декабрь

1. 1790 г. Истребление Турецкого флота под Измаилом Черноморскими казаками.
7. 1886 г. Родился писатель Р.П. Кумов.
10. 1917 г. Объявление Доном полной Независимости и начало нашествия русско-большевицких полчищ на казачьи Земли, Борьба против большевизма за Свободу и Независимость.

У

КОЗАЧА БІБЛІОГРАФІЯ
/Закордонна/
/ Козаки про козаків. Всі автори книг - козаки /

- 1921 -

х ЩЕРБИНА Федор Андреевич, /К/ Законы еволюции и русский большевизм. Книжн.маг. "Русская мысль". Тип.Я. Иранек в Турнове 1921 /22,5х15,5/ 264 стр.

х ДЕНИСОВ Святослав Варламович, /Д/ Записки. Гражданская война на Юге России 1918-1920 гг. /В семи книгах, с приложением 70 карт-схем, исполненных в цветных красках/, Константинополь. Тип. "Пресса". 1921. /19х13,5/ 119 стр., 8 лист. карт-схем.

x ДОБРЫНИН В. /Д/ Борьба с большевизмом на Юге России. Участие в борьбе Донского Казачества. Февраль 1917 - март 1920. Очерк. Прага. Славянское издательство. Тип. А. Вента 1921. /20,5x14/ 123 стр. 1 схема. Конференция Кубанских политических и общественных деятелей в гор. Праге 16-20 октября. Прага Тип. Политика. 1921. /23x15,5/ 8 стр.

ХРИСТЮК Павло /К/ Замітки й матеріяли з історії української революції 1917-1920 г. Українська революція. Исследования и материалы. Вид. Український Социольогичний Інститут. Друк. И.Н.Вернай. /21,5x15/ Том I - 1921, 152 стр., т.II, 1921, 204 стр., т.III - 1921, 160 стр. Том IV - 1922, 192 стр.; Устав Общества Кубанцев в Чех. Прага. Общество Кубанцев 1921 /17x10,5/ 8 стр.

- 1922 -

ЩЕРБИНА Ф. /К/ Статистика. Історія статистики й історія статистичних установ. Вип. 1-й, Подебради. "Вид. Т-во при Укр. Госп. Ак." Літограф. 1922. /31x23,5/16,122, 105 стр. /книжка ця складається з 3 зошитів, кожний має свою пагінацію і титульну сторінку з назвою: Ф. Щербина. Статистика. Усі 3 зошити зброшуровано разом/.

КРАСНОВ Петр Николаевич /Д/ Амазонка пустыни. /У подножья Божьего трону/ Роман. Издание второе. Пересмотренное и исправленное автором. Берлин. Сиявьский и Крейшман. Тип. Е.А.Гутнов. 1922/20x13,5/ 195 стр.

КРАСНОВ П.Н. /Д/ Степь. Рассказы. Берлин. Брат Китеж. Тип. "Прессе" 1922 /18,5x12,5/ 72 стр.

x ДОБРЫНИН В. /Д/ Вашингтон - Канны - Москва. 19 14/XI 21; 18 6/1 22; 19 23/XI 21. Прага. Отдельный оттиск из № 2 журнала "Военный Сборник". Общ. Ревн. Воен. Знаний. Тип. Грунгут. 1922 /23x15/ 16 стр.

x ДОБРЫНИН В. /Д/ Дон в борьбе с коммуной. На Дону и Маныче. Февраль-Май 1919. Отдельный оттиск из журнала № 2 "Военный Сборник." Общ. Ревн. Воен. Знаний. Прага. Славянское издательство 1922. 54 стр.

x ПОПОВ Петр Иванович /Д/ Боги и мораль. Нью-Йорк. 1922. 263 стр.

x ТОЛСТОВ Владимир Сергеевич /У/ От красных лап в неизвестную даль. /Поход Уральцев/. Иллюстрации исполнены худож. Алекс. Козьминым по наброскам с натуры участника походов прапорщика Леонида Масянова. Константинополь. Тип. "Пресса" 1922. /19,5x13,5/ 4-310 - 11 стр. і 1 карта, илл.

- 1923 -

x ЩЕРБИНА Федір Андрієвич /К/ Статистика. /Земська статистика/ Вип. 11-й. Подебради. "Вид. Т-во Укр. Госп. Акад." Літограф. 1923. /24x15,5/ 18,30 сторн.

БІЛИЙ Гнат Архипович /К/ Гидравлика. Гидростатика. Практичні вправи. Завдання. Подебради. "Вид. Т-ва при укр. Госп. Акад." Літограф. 1923 /22,5x15/. 54 сторн.

ПИСАРЕНКО Д.С. /Т/ К проблеме Экономического восстановления России. Берлин 1923, 128 стр.

x ДОНСКАЯ ЛЕТОПИСЬ. Сборник материялов по новейшей истории Донского Казачества со времен Русской революции 1917 г. Изд. Донской Исторической Комиссии № 1. Вена. Тип. Лингва. 1923. /24,5x17/ 341 стр.; № 2, Вена, Типографія Лингва. 1923. /24x17/ 376 стр.; № 3, Белград. Тип. Савич 1924 /23x17/ 379 стр.

КРАСНОВ П.Н. /Д/ Опавшие листья. Роман. Берлин. Медный Всадник. Тип. Р. Ольденбург в Мюнхене. 1923. /19,5x14,5/ 494 стр.

- 1924 -

x СВАТИКОВ С.Г. /Д/ Россия и Дон. /1549-1917/ Исследования по истории государственного и административного права и политических движений на Дону. Вена. Донская Историческая Комиссия.Тип Лингва. 1924, /24x16,5/ 8-592 стр.

x КАЗАКИ В Чаталдже и на Лемносе в 1920-1921 гг. Белград. Донская Историческая Комиссия. Тип.Русская 1924. /23x15,5/ 164-XXI-32, илл.

КРАСНОВ П.Н. /Д/ Понять - Простить. Роман. Берлин. Медный Всадник. Тип.Р.Ольденбург в Мюнхені. 1924. /19,5x14/ 548 стр.

x ДОБРЫНИН В. /Д/ Вооруженная борьба Дона с большевиками /февраль 1917 - март 1920/ Вена. Отдельный оттиск из № 1 Донской Летописи 1924 /24,5x17/ без титульного листа /93-130/стр.

x БИЧ Лука Лаврентьевич /К/ Місцева самоуправа. Частина І. /Історія самоуправи/. Подебради. Вид.Т-во при Укр.Госп.Акад.Литограф. 1924 /23x15,5/ XXII - 471 - 111 стор.

- 1925 -

ЩЕРБИНА Ф.А. /К/ Статистика. Історія статистики й статистичних установ. Прага. Укр.Громадський Видавничий Фонд.Тип.Легіографія 1925./24,5x17/ 288 стор.

ЩЕРБИНА Ф.А. /К/ Основи світової сільсько-господарської статистики. Подебради. Вид.Т-во при Укр.Госп.Акад. Літограф.1925. /23x15,5/ 4 - 284 -5 - 4 стор.

БИЧ Лука Лаврентьевич /К/ Місцева самоуправа. Частина друга. /Місцеве господарство/ Подебради. Вид.Т-во Укр.Госп.Акад.Літограф. 1925 /23x15,5/ 456 - 16 стор.

ОМЕЛЬЧЕНКО Григорий Василевич /К/ Увід до славянознавства. Конспект лекцій читаних в Укр.Високому Педагогичному Інституті. Прага. Сіяч. Літограф. 1925 /25,5x17,5/ 131 сторн.,11 схем.

ОМЕЛЬЧЕНКО Марія Васильевна /К/. Вибір фаху. Прага. Тип.Ант.Граздира. 1925. /15,5x11,5/ 37 сторн.,,ілюстр.

x КАЗАЧИЙ БЫТ. Литературный Сборник. Париж. Общество взаимопомощи студентов Донских казаков во Франции 1925 /23,5x14/. 110 стр.

- 1926 -

ІВАНИС Василь /К/ Хемічна технологія дерева. Загальний курс. Подебради Вид.Т-во при Укр.Госп.Акад.Літограф. 1926 /26x17,5/ IX-388 сторн.

ІВАНИС В. /К/ Техно-хемічний аналіз. Час.1. Подебради.Вид.Т-во при Укр.Госп.Акад. Літограф. 1926 /26x17,5/ 374 сторн.

КРАСНОВ П.Н. /Д/ Все проходит. Историческая повесть в 2-х книгах. Книга 1-я. Берлин. Медный Всадник.Тип.Зинбург.1926. /20x14,5/ 266 стр.

КРАСНОВ П.Н. /Д/ Все проходит. Книга вторая. Берлин. Медный всадник. Тип.Зинбург. 1926. /20x14,5/ 266 стр.

x КУБАНЬ. Збірник статтів про Кубань і Кубанців. Прага. Громада Кубанців в ЧСР. Тип.Легіографія. 1926. /24,5x17/ 295 стор. 1 мапа, илл.

x КУБАНСКИЙ КАЛЕНДАРЬ на 1927 год. Белград. Кубанская канцелярия. Исполнен на ротаторе.1926.

x УКРАЇНСЬКА справа на Кубані /Додаток до інформації про Кубань № 30. Прага. Здружени Кубанцу Литограф.1926 /26x18/ 88 стор.

x КРАТКИЙ исторический очерк Кубанского Казачьего Войска. Ч.1. /От основания до 1860 года/ Белград.Кубанская канцелярия.Литограф. 1926. /21x17/ 108 стр., 1 карта.

- 1927 -

ЩЕРБИНА Ф.А. /К/ 1.О деятельности Общества Кубанцев в Чехословацкой республіжи. 2. Кубань в прошлом и настоящем./Відбитка зі збірника "Кубань"/ Прага. Громада Кубанців в Ч.С.Р. Тип. Легиография 1927 /24,5x17/ 37 ст.

x БИЧ Л.Л. /К/ Кубань у кривому дзеркалі. /З приводу "Нарисів з історії революції на Кубані". П.П.Сулятицького./Відбитка зі збірника "Кубань". Прага. Громада Кубанців в Ч.С.Р. Тип.Легиография. 1927 /24,5x17/ 88 стор.

x МАКАРЕНКО Петро Леонтиевич /К/ З життя Кубані під комуністичною владою. 1920-1926. /Відбитка зі збірника "Кубань"./Прага. Громада Кубанців в Ч.С.Р. 1927 /24,5x17/ 120 стор.,1 мапа.

МАКАРЕНКО П.Л. /К/ Про діяльність Громади Кубанців в Ч.С.Р. /Від.1.IX. 1921 до 1.IX.1926/ /Відбитка зі збірника "Кубань"/.Прага. Громада Кубанців.в Ч.С.Р. Тип.Легиография 1927. /24,5x17/ 37-74 стор.

КРАСНОВ П.Н./Д/ Душа армии. Очерки по военной психологии. С предисловием проф.ген.Н.Н. Головина. Берлин. Медный Всадник. Тип. Гутенбаум 1927. /20x14/ 156 стр.

x МАКЕЕВ Сергей Матвеевич /К/ К берегам Кавказа. /История одной экспедиции/ Ницца. Тип.Розанов 1927 /18x13,5/ 4 - 86 стр.

x ОМЕЛЬЧЕНКО М.В. /К/ Шкільництво на Кубані /Зі спогадів М.Омельченка/ Прага. Тип.Фр.Вонкий 1927. /19x14/ 16 стор.

x КОВГАН П. /К/ Записки неуча. В пяти частях. Том 1. Харбин. Вольное Казачество. 1927. /19x18/ 287 стр.

x КОВГАН П. /К/ Записки неуча. В шести частях. Том II. Харбин. Вольное казачество 1927. /19x18/ 360 стр.

x КОНСТИТУЦИЯ Кубанского Края. Прага. Кубанский Край. Тип.Политика 1927 /14,5x10,5/ 16 стр.

x ВАСИЛЕНКО М/К/ Хто живе на Кубані? Прага. Кубанський Край. Тип.Політика 1927 /14,5x10,5/ 16 стр.

БИЧ Л.Л. /К/ З сучасних тенденцій в господарстві французької самоуправи. Відбитка з"Записок Укр.Госп.Акад." Подебради 1927. /24x17/ 16 стор.

- 1928 -

x КУХАРЕНКО Яків Герасимович /К/ Твори. Перше повне ілюстроване видання. Під редакцією Г.В.Омельченка. Прага. Громада українців з Кубані. Тип.Фр.Вонка 1928. /15x20/ 142 стор.,портрет.

КРАСНОВ П.Н. /Д/ Белая свитка. Роман. Берлин. Медный Всадник. Тип. Зингбург. 1928. /20x14,5/ 360 стр.

x ДОБРЫНИН В. /Д/ Донской Календарь на 1928 г. Прага. Хутор. Казачья библиотека № 1. 1928 /15,5 x 11/ 110 стр.

x КРЮКОВ В. /Д/ Родной край. Париж. Тип.Л.Березняк. 1928. /18x14/ 128 стр./

x ГОНЧАРОВ Юрий /Д/ Свиток. Прага. Литературная казачья семья. Тип. Фр.Вонка. 1928 /15,5x11/ 40 стр.

x БИЛЫЙ И.А. /К/ Казачьи Земли. Территория и народонаселение. Отдельный оттиск статей из №№ 19-23 журнала "Вольное Казачество" - "Вільне Козацтво". Тип.А.Фишер. 1928. /23x15x15,5/ 25 стр 2 карты.

x М-ИЙ П. /К/ К истории Кубанской власти. Прага. Кубанский Край. Тип. Политика. 1928. /14,5x10,5/ 16 стор.

СКАРБНИЧЕНКО Е.Т./К/ Всесвітні брехуни. Прага. Кубанский Край. Тип. Политика 1928 /14,5x10,5/ 16 стор.

x КАЗАЧЕСТВО. Мысли современников о прошлом,настоящем и будущем. Париж.Казачий Союз. Имп.Кувель 1928 /26x18,8/ 382 стр.

- 1929 -

x СВАТИКОВ С.Г. /Д/ Россия и Сибирь. /К истории Сибирского областничества в 19 веке/ Прага. Общество Сибиряков в Ч.С.Р. Тип.Легиография 1929 /24x16/ 120 стр.

x ОТВЕТЫ Вольного Казачества. Прага. Об"единение Вольного Казачества. Тип.Политика. 1929 /20,5x13,5/ 53 стр.

ІВАНИСВасиль /К/ Процес кракування в хемічній промисловости. Відбитка з"Записок Укр.Госп.Акад." Т.II. Прага.Тип.Легиографія 1929. 13 стор.

ШЕРБИНА Ф.А. /К/ Визначні риси кооперації та кооперативів. Львів."Кооперативна республика." 1929.

x С-О, Е. /К/ Про хлібозаготівлю на Кубані. Прага. Кубанський Край. Тип.Политика 1929. /14,5x10,5/ 16 стор.

x ВАСИЛЕНКО И. /К/ Колонія. Прага. Кубанський Край. Тип.Политика.1929. /14,5x10,5/ 32 стор.

x ОЛЕКСІЄНКО Е. /К/ Південь та Північ. Прага. Кубанський Край.Тип.Политика 1929. /14,5x10,5/ 16 стор.

x ГОНЧАРОВ Юрий /Д/ Книга стихов. Прага. Ред.журн."Вольное Казачество-Вільне Козацтво. Тип.А.Фишер. 1921. /19,5x13,5/ 56 стор. 1 портрет.

СИМБОЙОВ Владимир /Д/ О любви к отечеству и народной гордости с казачьей точки зрения. Белград. Тип.Орао /23,5x15/ 31 стр.

x ТИХОЦКИИ Евгений Сергеевич /К/ Кубански козаци у светском рату. Евгений Тихоцкий. Београд. Тип.Иованович. 1929/23,5x15/ 23 стр.

ХАРА-ДАВАН Эренжен /Д/ Чингис-Хан как полководец и его наследие. Культурно-исторический очерк Монгольской империи XII-XIV века. В двух частях с приложениями.Београд. Автор.тип.Феникс 1922 /23,5x15/ 232 стр., 1 карта, портр.

- 1930 -

x ШЕРБИНА Ф.А. /К/ Казачьи герои и сподвижники. Прага. Общество изучения Казачества и Союз Кубанских писателей и журналистов. Тип.А.Фишер 1930 /23x14,5/ 32 стр. 1 илл.

x КАЛЕНДАР-Альманах Вольного Казачества - Вільного Козацтва на рік 1930 Под редакцией И.А.Білого. Прага. Тип.А.Фишер 1930 /24,5x18,5/ 274 стор.илл.

x ФЕДОРІВ Сергій Олексієвич /К/ Віче. Рада. Круг. Частина 1. Староруське віче. Відбитка з "Наукового Збірника Укр.Університету в Празі". Том II, Прага. Об"єднання Вільного Козацтва. друк.Политика. 1930. /25,5x17/ 35 стор.

КОВГАН П. /К/ Записки неуча. В четырех частях. Том III. Харбин 1930. /19x13/ 241 стр.

x БЫКАДОРОВ Исак Федорович. /Д/ История Казачества. Книга I. Происхождение Казачества. Возникновение Казачества донского, Волжского, Яицкого и Терского. Основные черты их бытия в период государственной независимости. /1549-1671/. Прага. Библиотека Вольного Казачества - Вільного Козацтва. Тип.А.Фишер. 1930. /23x16/ 174 стр. I карта.

x БЫКАДОРОВ Ис.Фед. /Д/ Казак Тимофей Разин. /Сказы про старобытье казачье/ Прага. Библиотека Вольного Казачества - Вільного Козацтва. Тип.А.Фишер 1930 /15x5x11,5/ 89 стр.

КРАСНОВ П.Н. /Д/ Ларго. Роман. Париж. В.П.Сиявьский 1930. /19x14/ 510 стр.

ТИХОЦКИЙ Евгений Сергеевич /К/ Атака Австро-Венгерской Конницы на 2-ю Сводную Казачью Дивизию под м.Городок 4-17 августа 1914 г. Белград. Тип.И.Попов 1930 /23x15,/24 стр.,порт. автора.

x К РУССКОМУ НАРОДУ. Отдельный оттиск передовой статьи из № 102 журнала "Вольное Казачество - Вільне Козацтво", Прага 1930 /15,11,5/ 16 стор.

x ОЛЕКСІЄНКО Е. /К/ Демократія й Совіти". Прага. Кубанський Край. Тип. Политика 1930 /14,5x10,5/ 20 стор.

x КАЗАЧИЙ СБОРНИК. Париж. Казачий Союз. 1930. 142 стр.

x КОЛЕСОВ Иван Иванович /Д/ Сборник казачьих песен. Прага. Литограф. 1930. 32 стр.

x ЕЛИСЕЕВ В.Ф. /К/ История Войскового гимна Кубанского Казачьего Войска.. Париж. Тип. Берта 1930. /22x13,5/ 28 стр.

x КУБАНСКИЙ КАЛЕНДАРЬ на 1931 г. Белград. Вольная Кубань. Тип.И.Попов. 1930 /23,5x16/ 108 стр. 1 карта, илл.

x КУНДРЮЦКОВ Борис Александрович /Д/ Казак Иван Ильич Гаморкин. Безхитростные заметки о нем кума его Кондрата Евграфовича Кудрявова. Белград. Тип.Феникс, 1930. /17x12/ 190 стр.

x КУНДРЮЦКОВ Б.А. /Д/ Кожаные люди. Роман в 2 частях. Белград. Изд. Святослава. Тип.Феникс,1930. /17x12/ 147 стр.

КЛОНОВ Владимир /Д/ Владимир Клонов. Мировой кризис сельско-хоз. и динамика цен. Прага. Отдельный оттиск из "Сельско-хоз.архива" № 9-10 1930 /26x17/ 16 стр.

x ДОНСКОВ А.И. Наши великаны. Сборник стихов на сербском языке.Белград 1930.

- 1931 -

КРАСНОВ П.Н. /Д/ Выпашь. Роман.Париж.Е.Сияльский 1931. /20x14,5/ 571 стр.

КАЗАКИ заграницей. Март. 1930 - январь 1931. София. Штаб Донского Корпуса. Тип.Древна Болгария 1931. /24x16/ 127 стр.

ПОСЕВИН Степан Степанович /К/ Во власти женщин. Том I. Счастье и судьба. Роман-быль. Рига. Етика.Тип.Латвия 1931 /22,4x15,5/ 202 стр.

КОВГАН П. /К/ Записки неуча. Том 4. Харбин. 1931. /14x20/ 214 стр.

x КУБАНСКАЯ СТАРИНА и современность. Историко-литературный сборник. Посвящается дню Кубанского Войскового праздника 1931 г. Париж. Правление Кубанской станицы и кассы взаимопомощи в Париже. Имп.Франко-Славе. 1931. /31,5x24,5/ 36 стр. илл.

x БАЛИНОВ Шамба Нюделич /Д/ Чем было Казачество. Отдельный оттиск статей из №№ 82-87 журнала "Вольное Казачество - Вільне Козацтво". Прага. 1931 г.

x ЗАЯЦЬ Василь Семенович /К/ Наша пісня. Збірник Кубанських пісень для чоловічого хору. /На обкладинці: Репертуар Кубанських козаків/ Десяток перший. Прага. Кубань. Литограф. 1931. /27,5x29/. 16 стор.; Десяток другий. Прага. Кубань. Литограф. 1931. /21,5x19/ 16 стор.

КУБАНСЬКИЙ КАЛЕНДАР на 1932 г. Белград. ВольнаяКубань 1931, 32 стр.

x ІВАНИС Василь /К/ до питання про рідке паливо на Північному Кавказі та в Україні. Подебради. Укр.Госп.Акад. в ЧСР 1931 /24x17/ 42 стор.

- 1932 -

КРАСНОВ П.Н. Подвиг. Роман. Париж. Е.Сияльский 1932 /19,5x14,5/ стр. 256,Т.I.

КРАСНОВ П.Н. Подвиг. Роман. Том 2,Париж. Е.Сияльский. 1932 /19,5x 14,5/ 257 - 249 стр.

Іванис Василь /К/ Оброблення шкіри. /Курс лекцій/ Подебради 1932-1933. Укр.Технично-Госп.Институт. Литограф.1932. /22,5x15/ 158 стр.

x ФЕДОРОВ С.А. /К/ Боротьба за межі в степовій зпарж 13-14 стол. Відбитки з Записок Ч.С.В.З. 4. Москва.Друк о.Василія. 1932 /24,5x17/ 15 стор.

x БОРИСОВ Г.В. /С/ От Урала до Харбина. Памятка о пережитом. Шанхай 1932 /18,5x 13/ 186 стр. 15 лист. фотогр. портр.

x БАЛИНОВ ШАМБА. Чем стало Казачество. Отдельный оттиск статей из №№ 94,96-100 журнала Вольное Казачество - Вільне Козацтво. Тип.А.Фишер 1932. /15,5x11,5/.

x БАЛИНОВ ШАМБА. Батьям казакам под большевиками сущим. Отдельный оттиск из № 100 Вольного Казачества. Прага 1932. /15x11,5/ 24 стр.

x ТРОФИМОВ Александр Никанорович. Страна казаков. Отдельный оттиск из из № 105-107 журнала Вольное Казачество. Прага 1932. /15x11,5/ 48 стр.

x ТРОФИМОВ А.Н. Казаки заграницей Февраль 1931 - Февраль 1932. София. Штаб Донского корпуса. Тип.Древна Болгария. 1932. /24x16/ 100 стр.

ПОСЕВИН С.С. /К/ Гибель Империи. Северный фронт./Из дневника штабного офицера для поручений/ Т.II. Ерика. Тип.К.Наркевич.1932. /24x16,5/. стр.234.

x КАДУШКИН Петр Алексеевич./К/ Сборник Казачьих песен Дона, Кубани и Терека. Белград. Кавказский казак 1932. № 1. 15 песен.

- 1933 -

ПОСЕВИН Степан /К/ Герон. /Северный фронт-Кавказ/ 1914-1917. Военно-психологический и белетристический очерк. Т.I. Второе пополненное издание. Рига. "Этика". Тип.Латвия 1933. /21,5x15/ 228 стр.

ПОСЕВИН Степан. Тайны в горах. Роман. Рига Этика. Тип.Латвия 1933. /21,5x15/ 228 стр.

x ТРАГЕДИЯ КАЗАЧЕСТВА. /Очерки на тему: Казачество и Россия/. Часть I. Годы: 1917-1918. Отдельный оттиск на №№ 122-135 журнала Вольное Казачество - В.К. Прага.1933 /15x11,5/ 258 стр.

x ПЯТЬ ЛЕТ "Вольного Казачества - Вільного Козацтва". Сборник избранных передовых статей. Прага.Ред.журн. В.К. - В.К..Тип. А.Фишер 1933 /19,5x13,5/ 384 стр.

КАЗАКИ ЗАГРАНИЦЕЙ. Март 1932 - Март 1933. София. Штаб Донского корпуса. Тип.Древна. Болгария 1933 /24x16/ 104 стр.

КАЗАЧИЙ ЛИТЕРАТУРНО-общественный альманах при участии: А.И.Куприна. А.Ладинского. А.Г. Петрищева. Д.Е. Скобцова. Н.И.Мельникова. А.П.Маркова. П.Е.Мельгуновой и др. Париж. Имп. Берта 1933 /16,5x25/ 144 стр.

x АКУЛИНИН Т.Г./У/ Ермак и Строгановы. Историческое исследование по сибирским летописям и царским грамотам. К.350-летию завоевания Сибири. 1552-1932 Париж.Тип.Навара 1933 /19x14/ 62 стр.

- 1934 -

xСИБИРСКИЙ КАЗАК. Войсковой Юбилейный сборник Сибирского Казачьего Войска 1582.6.12 - 19.12.1932. Выпуск первый. Наше прошлое до великой войны 1914 г. Под редакцией Е.П.Березовского. Харбин, Войсковое представительство Сибирского Казачьего Войска 1934 /27.1x19/ 307 стр. портреты,рис. илл.

xТРАГЕДИЯ КАЗАЧЕСТВА. Очерки на тему: Казачество и Россия./Часть II. Декабрь 1918 - июнь 1919/Отдельный оттиск из №№ 137-155 журнала Вольное Казачество - Вільне Козацтво.Прага 1934 /15x11,5/ 299 стр. карты,схемы.

ПОСЕВИН Степан. Заговор. Из дневника Нины Пасуван-женщины офицера. /Из эпохи начала XX века./ Рига. Этика. Тип.Латвия 1934 /23x15,5/ 128 стр.

ІВАНИС В/К/ Энергетичне господарство Україні та Північного Кавказу. Варшава.. "Праці Українського Наукового Інституту".Том XXIII. Тип.Наук.Т-ва Шевченка у Львові 1934 /24,5x17,5/ 142.

- 1935 -

КРАСНОВ П.Н. /Д/ Екатерина Великая. 1729-1796. Париж. В.Сияльский 1935 /20x14,5/ 452 стр.

ПОСЕВИН Степан /К/ Ключ жизни и возрождения. Развитие человеческой души и создание ею индивидуального миросозерцания. /Из эпохи конца XIX и начала XX веков/ Рига.Этика. Тип. Латвия - /23,5x15,5/ стр.

БЫРДИН Иван /К/ Вселенная и человечество. Опыт согласования абсолютного империализма с процессами развития общества в схематическом и популярном изложении. Часть общая. Прага. /18x12/ 92 стр.

БЫРДИН Иван /К/ Слово. Реч. Искусство. Прага. /18x12/ стр.115.

БЫРДИН Иван /К/ Съестные продукты как об'ект бактериологического и гистологического исследования. Колбасы. /18x12/ 55 стр. 2 листа иллюстр.

- 1936 -

КОЛЕСОВ Иван /Д/ 1 Стихи и Песни. II Рассказы. Братислава. Литературная Казачья Семья. /27x19/ 46 стр. 98 стр.

x КРАСНОВ П.Н. /Д/ Домой /На льготе/ Роман. Париж . Е.Сияльский. 1936 год. /20x14,/ 268 стр.

x ТРАГЕДИЯ КАЗАЧЕСТВА /Очерк на тему: Казачество и Россия/ Часть III. /Июнь-декабрь 1919/. Отдельный оттиск №№ 163-198/ журнала Вольное Казачество - Вільне Козацтво, Париж. /15,5 x12/ 703 стр. карт и схемы.

x БАЛИНОВ ШАМБА. Русское "оборончество" и Казачье "пораженчество" Париж "Ковыльные Волны". Тип.Навар. 24,5x16/ 26 стр.

БЫРДИН Иван /К/ Вселенная и человечество. Предпосылки и основные положения Динамическо-эволюционного материализма в схематическом и популярном изложении. Труд. /17,5x12/ 130 стр. 8 лист. креворитів.

ПОСЕВИН Степан /К/ Общий исторический очерк. Гражданская война.1918-1920/2. Сравнительная оценка военно-гражданской тактики и приемов управления. Анализ и критика по данным быв.шт.офицера для поручений. Рига. Этика. Тип.Латвия 440 стр.38 фот и 4 карт.

x ЧИГИН /Д/ Стенька Разин - Донской Казак. Исторический очерк. София 1936 /17x12,5/ 30 стр.

- 1937 -

x БЫКАДОРОВ И.Ф. /Д/ Донское Войско в борьбе за выход в море./1546-1646/ ч.1. Взятие донскими казаками Азова /1637/ ч.2 Азовское седение /1641/, Париж. А.Е. Алимов. "Кураж" /24,5x16/ 120 стр.

ІВАНИС Василь /К/ Промисловість України і Північного Кавказу. Варшава. Праці Українського Наукового Інституту. Том 58. /24,5x17,5/ 155 стор.

x КВЛИН Николай /Д/ Стихи. Прага. Литературная Казачья Семья. Тип. Грдличка /19,5x13,5/ 143 стр.

ТИХОЦКИЙ Е.С. /К/ Памятка 1. Линейного генерала Вельяминова полка Кубанского Казачьего Войска. Белг. ад. /17,5x12,5/ 48 стр.
x ЯКУЛИН И.Г. /У/ Оренбургское Казачье Войско в борьбе с большевиками. 1918-1922 гг. Очерки. Шанхай Слово. /20x13,5/ 208 стр.
x ЗУЕВ А.В. /Д/ Оренбургские казаки в борьбе с большевиками в 1918-1920 гг. Харбин./19x13,5/ 132 стр.
x БОРИСОВ Г.В. /Д/ Правда о казаках. /Жизнь казака как она есть/. Харбин /19x13,5/ 57 стр.
x ИЛЬИН М.Д. /Д/ Куда и почему идет человечество. Париж. 32 стр.
БАЛАБАС О.И. /К/ Українська реальна гімназія в Ржевницях. Коротка загальна інформація. Прага. /15,5x 11, / 20 стр.
КАЗАКИ ЗАГРАНИЦЕЙ. Апрель 1935 - октябрь 1937. София, Штаб Донского Казачьего корпуса. София. /23,5x15,5/ 56 стр.

- 1938 -

x ЕРЕМЕНКО Д.Н. /К/ Жизнь в родной земле. Автор. Тип. Задруга. Прага. /16x22/ 164 стр.
СКОБЦОВ-КОНДРАТЬЕВ /К/ Громучий Родник. Париж. Дом книги. /19,5x14/ 310 стр.
x КО ВСЕМ ВОЛЬНЫМ Казакам от Парижской вольноказачьей станицы имени А.И.Кулабухова в Париже. Париж. /24x14,5/ 8 стр.
ОМЕЛЬЧЕНКОВА М.В. /К/ Сельма Лягерльоф. Сигрид Ундсен. /Литературні силуети/. Коломия. /20x14/ 24 стр.
x ТРАГЕДИЯ КАЗАЧЕСТВА. /Очерк на тему Казачество и Россия/. Часть IУ. Январь-май 1920 г./. Отдельный оттиск из №№ 207-231 журнала Вольное Козачество - Вільне Козацтво. Париж. /15,5x12/ 507 стр. карта.
КАЗАКИ ЗА ГРАНИЦЕЙ. София. Штаб Донского Корпуса. 1938 г. / 24x16/48 ст.т

- 1939 -

x ПОЛЯКОВ Павел /Д/ Поэмы. Прага. Литературная Казачья Семья. Тип. Задруга. Прага /19,5x13/ 77 страниц.
x КЕЛИН Николай. /Д/ Стихи. Часть II. Прага. Литературная Казачья Семья. Прага. Тип.Задруга. /19,5x13,5/ 93 стр.
СИНЕОКОВ В.Д. /Д/ Государственное значение Казачества. Белград. Тип. Слово. /23,5x15,5/ 16 стр.
x КАЗАЧИЙ АЛЬМАНАХ. Париж. Кружок казаков-литераторов. Тип.Назарр. Париж. /27x19,5/ 136 стр. и 23 иллюстрации.

- 1941 -

x ХАРЛАМОВ П.К. Др /Д/ Казачья Памятка. София Тип.Рахвара./20x13,5/ 15 стр.
x ЗВЯГИНЦЕВ С.П. /К/ Записки по истории Кубани. Белград /29x20,5/ 98 стр.
ЛУКИНОВ И.Г./К/ Рациональное развитие земледелия на Кубани./Прага. /29x20,5/ 27 стр.
ГОРБУШИН И.В./К/ О первоначальных распоряжениях по сельскому хозяйству в Кубанском Крае по освобождении. Прага. /28,5x 20,5/ 27 стр.
ЛЕЩЕНКО В.Н./К/ Рыбное хозяйство Кубанского Края. Прага./29,5x20,5/ 15 стр.
ЗАРУБИН А./К/ Пчеловодство на Кубани. Прага. /29,5x20,5/ 15 стр.
ПРОСВИРИН Г. /К/ Современное рациональное куроводство. Прага.11 стр.

Д о п о в н е н н я

БОРОДИН Н.А. /У/ Идеалы и действительность. Берлин. 1930./22x15,5/ 250 стр.
x БОЯРИНОВ А.И./Д/ Казачество и Россия в их взаимоотношениях. Париж. 1937 г.
x БЫКАДОРОВ И.Ф. /Д/ Возникновение колоний Донского Войска. Исторический очерк /1584-1934 гг./ Париж. 1936 г.
ЕЛОВСКИЙ И. /О/ Голодный поход Оренбургской Армии. Пекин. 1921. /21x15/ 24 стр.
ЗАГОСКИН Д.В. /З/ Казаки. Рассказы. Харбин. 1935 /19x13,5/ 154 стр.
x КУБАНСКИЙ КАЛЕНДАРЬ на 1927 год. Белг ад. Изд. "Вольная Кубань" /34x21,5/ 66 стр.
x МАРКОВ А.П. /Д/ Самостийничество и хозяйственное развитие России. Париж. 1930 /23,5x15,5/ 34 стр.
x ПОЛЯКОВ Павел /Д/ Иван и Феня. Париж. 1937г. Поэма.
РЫТЧЕНКОВ С. /Д/ 259 дней Лемносского сидения. Париж. 1933./19,5x14/ 152 стр.
СИНЕОКОВ Вл. /Д/ Казачество и его государственное значение. Париж. 1928 г.
x ТУРОВЕРОВ Николай /Д/ Путь. Париж. 1928. /18,5x12/ 47 стр.
x ШИЛЬНИКОВ И.Ф. /З/ 1-ая Забайкальская Казачья дивизия в Великой войне. Харбин. 1933. /23x16/ 190 стр., карты и иллюстр.
x ГЛАЗКОВ В.Г. /Д/ Крах наших москвофилов. Прага. 1934.

/В і д Р е д а к ц і ї : Книги, помічені "x", торкаються безпосередньо питань козачої проблеми так, як її розуміють нині самі козаки/.

Інж. В.Г. Глазков.

АВТОНОМНА РЕСПУБЛІКА НІМЦІВ ПОВОЛЖА

/Некролог/

Коли в ході революції 1917 р. нації колишньої Російської імперії почали гарячково і швидко відроджувати своє незалежне політичне і вільне культурне життя, Ленін виголосив ультра-ліберальне гасло "самовизначення націй аж до відокремлення". Це гасло було потрібно йому, переконаному централістові і тоталітаристові не як добра самоціль людського існування, а лише як засіб, щоб опанувати стихійним рухом національних мас, стати в проводі їх, сівши на коня екстремістської фразеології, з тим, щоб пізніше примусити ці маси йти в зовсім іншому і небаженому для них напрямі. Тодішній нарком в справах національностей, Йосип Джугашвілі-Сталін, прибравши до рук, за директивами Леніна, новозбудовані самими народами національні республіки, як напр., Казансько-Татарську, Башкірську, та ін., проголошуючи визнання їх національної незалежности і суверенности та примушуючи їх військовими, політичними і економічними засобами федеруватися з Російською СФСР. Росія перестала бути російською державою, а обернулася протягом кількох років на "федерацію" багатьох національних республік, національних країв, областей і округ. Частину території колишньої Російської імперії було визнано т.зв. "Союзними Республіками", які формально-юридично не входили до складу Російської СФСР, хоч були цілком керовані з Москви. Таке оформлення й опанування большевиками процесу відродження національностей на контрольованих ними теренах дало Совєтам підставу твердити, що національне питання в СССР вже розв'язане повністю

в найкращий можливий спосіб,тобто,що в СССР нема вже національного пригноблення,упослідження або нерівности і що всі національності до найнайдрібніших включно мають всі права і можливості для вільного існування і розвитку.

Але відрізані від всього світа совєтською цензурою і прикордонною охороною НКВД, нації СССР не мали змоги поінформувати світову опінію про те,наскільки наявний стан більшовицького режиму відповідає їх людськоьким і національним бажанням і уявленням.

В кінці 1945 р. указом Верховної Ради СССР було оголошено про скасування декількох автономних національних республік в складі СССР, в тому числі й АССР німців Поволжа. Фактично ж ця республіка була ліквідована в вересні 1941 р. Це була невелика,але добре організована, заможна й квітуча в культурному відношенні держава,розташована в нижній течії Волги,на площі в 28.000 кв.км. /тоб-то,така велика,як Албанія, Бельгія або Гаїті/ в 605.542 душ населення в 1939 році і зі столицею в місті Енгельс. Коренем цього найсхіднішого відламу німецької нації були ті німці-колоністи, які винеслися сюди з батьківщини переважно в кінці XVIII ст. на запрошення російського уряду і які розбудувалися й розмножилися тут,зберігаючи майже недоторкано свою мову,звичаї,віру. Обставини їх життя при царях характеризує народня пісня, що зберіглася донині:

Angekommen an der Wolga,
An der Berg und Wiesenheit,
Lager sie auf freiem Felde,
Niergends war ein Haus bereit.
Und nach all den Katastrophen,
Räuberbanden, Missgeschick,
Waren sie von Zaren oben
Unterjocht und unterdrückt.

Підчас першої світової війни,російський царський уряд видав 13.XII.1915 р. зарядження,щоб все німецьке населення було виселене з Поволжа в Сибір. Але швидко цього не вспіли виконати,а тимчасовий уряд в 1917 р. скасував цей наказ. На другий рік після революції,в жовтні 1918 р. тут було організовано, за декретом Леніна, "автономну область німців Поволжа", яку згодом перемінено на "АССР німців Поволжа", в складі Російської СФСР. Хоч німецьке населення цієї республіки складало тільки половину всієї німецької людности на теренах СССР /в 1926р. - 1.238.549 ос., в 1939 р. 1.423.534 ос./ - але, ця республіка стала природнім осередком для всіх підсовіцьких німців. Культурні успіхи німців Поволжа, завдячуючи їх організованості та працьовитості, були дуже великі. Якщо перед революцією половина німців Поволжа були ще неписьменними, то в 1926 р. письменних стало серед них вже 91,7 %. Перед другою світовою війною в АССР німців Поволжа було вже 98 % письменних. Республіка мала 442 школи з 117,951 учнів, 11 технікумів, 3 вищих школи, 2 державних театри. Електрофікація сільського господарства була застосованою лише в цій республіці з цілого СССР. В 1936 р. тут було: 4 агрегати електрооранки, 73 агрегати електромолотіння, 24 електрозрошувальних установки /А.Вельш: "Немцы Поволжья и сталинская конституция" - "Известия", 27.IX.1936; "К X с'езду советов Немреспублики", Энгельс, 1936, ст.18-28/.

Проте, і в цій республіці русифікаційна політика совєтської влади дазалася в знаки: з 433 шкіл лише 57,3% навчали німецькою мовою, а 33,9 російською; 7,6 % іншими мовами. Навчалося німецькою мовою -61,8 %

учнів, російською - 29,6 %, іншими - 8,2 %. В 8-10 класах російська мова вже панувала: нею навчалося 45,7 % учнів, в той час,як німецькою 41,8 %, іншими мовами - 12,6 /"Культурное строительство СССР",Москва. 1946 р., ст.75-77/. Такий стан, несумнівно, був одною з причин неопанованння німецькою інтелігенцією центрального адміністративного апарату своєї республіки,в якому в 1931 р. було всього 31,7 % німців, тоб то, переважна більшість в апараті належала росіянам та ін./"Рев. и нац." 1931 р. ч.12, ст.15/. Беручи ж разом районові і центральні установи, мали в апараті німці відсоток вищий, але не перевищавчий 39 % /"Рев.и нац" 1931 р., ч.10,-11,ст.14/ При такому натиску "русской стихії" не було дивним, що на багатьох вивісках в м.Бальцері були написані німецькими літерами р о с і й с ь к і с л о в а /"Национальн.строит. СССР к XУ годовщине октября", Москва,1933 р., ст.118/.

Незалежно від самохвальних і реклямних писань советських діячів і преси, треба відмітити, що німці Поволжа зуміли в умовах підсоветських, не зважаючи на більшовиків і всупереч їм,досягти значних культурних успіхів. Але після 1933 р. підвищена політична підозрілість советського уряду і репресії НКВД проти всіх,хто здавався хоч би потенціяльно небезпечним чи опозиційним,зачіпили також в сильній мірі і республіку німців Поволжа. У вересні ж 1941 р., коли більшовики втікали з України і дуже побоювалися,що армії Гітлера дійдуть до Волги /що сталося лише в 1942 р./, а приволжські німці можуть їх евентуально підтримати,- було фізично ліквідовано становище німецької нації на Поволжу. Без будь-якого суду чи встановлення провини бодай поодиноких осіб, було військами НКВД проведено заарештування всіх німців Поволжя, з яких потім було вистріляно 30.000 осіб,а 400.000 примусово переселено в віддалені місцевості Сибіру,в тім числі й зовсім старі люде, діти, жінки. Виселення це відбувалося в такий нагальний і нелюдський спосіб, що ніхто не міг взяти з собою нічого зі свойого майна, бо всіх було схоплено й вивезено раптом в тому вигляді,як кому трапилося. В німецьких домах позалишалися в печах і на столах недоварена або недоїджена їжа. Домашня худоба зістала замкнутою в хлівах і стайнях, або покинутою без догляду в полі. Після того німецькі села виглядали страшними безлюдними пустками,з порозчинюваними хатами й подвіррями, повними голодних, ревучих і сумуючих без людської опіки тварин.'Багато селян колхозників ненімців,яких з інших місцевостей було привожувано на терен колишньої республіки німців Поволжя /щоб зібрати там врожай 1941 р.!/ так лякалися цієї апокаліптичної картини людського нещастя,що відмовлялися переїздити сюди для сталого господарювання,хоч хати були повні всякого добра для їх розпорядимости,а сама господарка була добре забезпеченою всім потрібним реманентом і обіцювала добре життя поселенцям.

В такий спосіб ця квітуча,щільно заселена й дбайливо загосподарена країна була вилюднена й спустошена советською більшовицькою владою протягом декількох днів. Формальне проголошення скасовання Автономної Республіки Німців Поволжя відбулося лише через чотири роки,вже після закінчення другої світової війни. Цей акт московського большевицького уряду є грунтовним порушенням засад статуту Об"єднаних Націй, який був підписаний ,серед інших держав,також урядом СССР в Сан-Франціско 21.VI.1945 р.

Проф.В.Дубровський.

Т У Г А

/ Казка Чорного Моря /

Море бігло назустріч берегові лавами вод, заквітчаних вінками білих пін. Допавши білозерний пісок побережжя скидало з могутніх чол вінки розбурханого квіття, як любовну жертву берегам. Щодня воно старалось їх досягнути у свойому відвічному поході. Але ж завжди прибої чергувались з відпливами і стремління з тихою гладдю знесили. Береги стелились жовтими лавами пісків, палали іскрами сонця і знімались скельними обривами, наче готові з відвічної туги за сонцем злетіти у блакитний простір. Раз виринувши з моря перед тисячами й мільонами літ вони втікали від нього в синяву неба і простягали рамена до житерадісної зелені землі.

Над ними гомоніла пісня і дрижачи в нагрітому повітрі плила в даль:

- Не журись люба моя... -

Тугу і любовне запевнення кидала у простір чоловіча грудь. Великим проханням тремтів м'який, соковитий чоловічий голос і линув у простір. Клався на розколихані, тяжкі хвилі Чорного моря, дрижав на білих вінах вод і млів під синім небом безкраю.

На березі лежали люди, грілись на сонці і дрімали в літньому дозвіллі. Інколи вони піднімались з піску, кидались в зелені хвилі і білі піни. Хоч дехто засмаглими раменами розгортав вали вод, всеж не відбивався далеко. Люди і беріг належали споконвіку одні одним. Хвилі ж котились шумливими прибоями, кидались на широкі груди і засмаглі спини, готові проглинути напасників.

Ольга грілась, як другі. У літніх лінощах дрімали думки, безпристрасна тиша заливала нутро. Безборонно віддавала себе сонцю і небові, розходилась і змінювалась в отакий атом світла і звуку, що дрижав над водяним простором.

Потім купалась і вода бігла по її спині, та білими пінами силивала з її рамен і получившись з своїм масивом стреміла далі невтомними прибоями назустріч берегам. По дорозі хвилі кидались на інших купальників, що грались у воді, так, начеб не море йшло походом а малі, пухнаті песики. Люди входили у воду, брались за руки і наставляли спини назустріч хвилям. Оце сунеться така лава. Зелена, білоквітчана. Якась невидна сила піднімаєїї з морської гладі і котить назустріч берегові. Шумить, шумить, шумить! Щораз ближче, щораз голосніше! купальники чекають притаївши дух...

Вже близько, вже тут! Зелена стіна впадає розкотом на засмаглі спини, а привалює голови, розбрискується білими клаптями і біжить далі вперед. Хвилина! Немає нікого! Алеж зараз виринають розсміяні обличчя, моторгані чуби. Крик, сміх, гамір! Оце водяний вал кинув собі в обійми одну пару. Під його покровом побарашкували хвилину. Тепер регочуться, бризкають на себе водою .

Там білява дівчина втікає перед засмаглим хлопцем. Потикається на підводному дні - надбігає нова хвиля і кидає напасника одним махом на жертву. Засмаглі, мускульні рамена опоясують гнучкий стан - понад ними котяться білопінні гребені, все поринає в зелений хаос...

За хвилину виринають обоє десь в іншому водяному валі. Пригорнувшись до себе стремлять до теплопіского берега.

-о-

Ольга купалась сама. Їй хотілось гратись з морськими бризками. Ставала плечем до хвилі і чекала. Вона котилась і шуміла а що ближче підсувалась до Ольги у неї наростала дрібна тривога. Майже нерозумна, майже неоправдана. Всеж: йшло щось велике, невідоме, потужне. Щось перед чим ні втечі, ні стриму.

Ще хвилина, ще трішки...

Як грізно, як придавлено, але погрозливо шумить! Здається: ціла маса моря піднімається з дна і йде походом. А що як справді...? Може якраз зараз це оця велика зелень розкриє пащу і проглине в якесь страшне, таємне, морське нутро?!

Але кортить! Хоч начеб трохи страшно...
А може там справді кришталеві палати і країна казкового щастя? Тільки відваги! Тільки відбути оцей страшний момент потонення. А там: розцвілі луги, палати, русалки...

Шууууу! Хвиля кидається вперед; Ольга має тільчи час розкинути рамена і скрикнути. Начеб хотіла боронитися. Вже пірнула в зелене живло і пухнаті кисті прошуміли понад головою. Виринає здивувана, вражена. Оце над головою сонце і небо, на березі лежить Степан, співа

- не журись, люба моя -
летить широкою тугою в морський простір і в день на морському надбережі.

Стоїть і дивиться у морську далечінь і дивний сум підповзає і нашіптує:

- значить: ніде. На землі, ні на морі... -
Всюди є будні. Немає казок. Є море, беріг, пісок і літня нудьга. Потім обід, пообідній відпочинок, прохід, вечір і ніч і спати і завтра і знову.

Веселкові медузи колишуться у зелених пропастях. У воді цвітуть вони прозорими чашами і сяють райдужніми кольорами. Ольга бере одну в руку. Вона охляває і вяне і нічого не залишається з її морського чару, що плила з ним у ритмічному танці своїми незбагнутими шляхами.

- Навіть вони є недійсні - думає Ольга.- Тільки наближаєшись до них стаються нічим. Є недійсні як мрія.-

Але море невгаває в поході. Морські буруни піднімають з дна лавиці водоростів і кидають їх на беріг. Масив колишеться, шумить, бушує. І знову хочеться піти назустріч страшному живлові і зазнати малої тривоги перед невідомим. Якби ж так справді за малою хвилею йшла більша, а за нею страшна, велитенська гора морського масиву?!

Ольга стоїть у воді і чекає. Хвиля надбігає і проковтує її. Ольга чує нагло як дужі обійми оплели її стан. Вони давлять, поневолюють, пригортають до сильних мускульних грудей. Ольга кидається, бореться. Але обійми дужі і побідні.

- Красуне! Мила моя... -
шумить у перекоті хвиль.
Ольга вирівається з кріпких обіймів, хвиля прокочується і зливається назад з морською топіллю.

Ольга йде назустріч берегові. Чує тільки за собою шум хвилі і в її піснях гаряче зідхання та клич:

- Вернись, люба моя! -
Хвиля шумить і гонить, море піднімається зеленими валами і котиться на зустріч берегам. Море бушує, шумить і леститься до Ольчиних ніг, обіймає їх і тягне за собою в топіль. Але вона втікає і вистрибує на беріг, та кидається на пісок біля чоловіка.

- Чого така захекана, Олю? - питається спросоння Степан. Невисокого росту, русявий і ніжний, він радше похожий на хлопця. Його будова має в собі щось з розмірів грецького ефеба.

- Я боролася з морем, хвилі гонили мене і я втікала... -
Лягає на пісок і слухає як б'ють живчики. Хвиля тепла пронизує ціле її єство. Вона, як цей морський прибій зародилась десь в глибині її єства і заливає її цілу. Як оце хвилі надбережні піски.

- такі кріпкі його рамена... -
Море колихається зеленими, білоквітчаними розливами і допавши пісок розсипується тонкими, прозорими смугами. Викидає чорнявих рослин, що пахнуть терпко і гнило та дрібних мушель. Потім відпливає у свою незбагнуту топіль. Тільки зідхає стиха. Вітер хвилює його могутню грудь.

Велике, таємне Чорне Море.

- такі владні його обійми... -

Ольга чує їх і далі. Вже висох солений смак морської води, вже сонце спило її з засмаглої шкіри. Але ні сонце, ні вітер не можуть забрати крі́пкого стиску дужих рамен,

і великої, пекучої туги, що зродилась з тих обіймів.

Ольга сідає і дивиться в море. Далеко прослались його широкі надра, аж по обрій біжуть його хвилі. Воно могутнє і вічно живе в своєму поході і повне тайн і чудес.

Але його простори пусті і порожні. Ніхто і ніщо вже не кличе:

- вернись! -

Це тільки хвилі так шумлять.

Це тільки кров живіше кружляє. Це тільки туга, велика туга встає з моря. Але на його гладі не бачиться вже ні могутніх рамен, ні не відчувається їхніх пристрасних обіймів. Тільки білі бризки пін і оливяно-зелена топіль простору.

Над ними тужно-самітня пісня летить у нагрітому повітрі. Вона дрожить і тремтить над топіллю. Невідомими словами благає, манить і обіцює:

- не журись люба моя... -

-о-

День був як інші і все було як завжди. Обід, щоденні розмови, поворот до хати. Ольга слухала, говорила, відповідала. Але частіше слухала, що говорив Степан і як нила туга. Як піднімалися теплі струми і кружляли по тілі, збуджуючи дрібні тремтіння насолоди. В душі вони будили щось нове, але здавалось, що воно знайоме, тільки призабуте з часом. Ні, воно було там завжди, тільки будні приспали його своїм сірим, одноманітним шумом.

Оце чоловік з моря будив заснувші сни. Пристрасними переливами тремтіла тепла туга.

За часом Ольга приглядалась Степанові і дивувалась. Мабуть досі досі не помічала, що в нього стільки зморщок на обличчі. Це був її друг і його вона привикла мати біля себе. Його мякий, беззвучний голос повторював завжди те саме. Від років, нарізні лади. Ах, Ольга так добре знала, що і коли він скаже! На нього й дивитись не треба було. Він був - це було все і воно було самозрозуміле. Його повільні кроки йшли завжди рівно біля Ольжиних, як дні їх плили біля себе без бур, але й без більших і надзвичайних вражень і зворушень.

Степан не шкодив їй у нічому і не заборонював нічого. Ні. Він тільки стояв великою, тяжкою тінню між нею і всім новим у житті. Не можливе було відсунути її, ні переступити через неї. Вона була завжди і всюди. Нескінчено вірна, неминуча. Оце він стояв у вікні і його сілует ляг на море, що синіло в далі і прикрив його. І вже не було моря і його казки, тільки дім, чоловік і будні.

Ольга гляділа на його велику тінь, що лежала на морі і дивувалась:

- Хіба можливе, щоб у коханні не було нічого бурхливого і пристрасного, тільки повільна, спокійна, відвічна дія. Як їжа і сон. Як обовязок? -

Здалеку долітав шум моря і його терпкаво-солоний запах манив у вітрильно-синю даль водяного простору, на нові, невчерашні шляхи.

-о-

Вранці Ольга тихцем вибиралась з хати. Як щодня вона проходила крізь Степанову кімнату: Він хропів у здоровому сні. Сьогодні це хропіння видалось голоснішим і прикрішим як досі. На його спітніле обличчя насунулись жмутки русявого волосся. Воно було без полиску, тендітне і рідкаве. Вже відслонювало початки лисини. Мабуть вперше помітила Ольга цей слід невгомонних днів. Було в тому щось чуже і немиле. З під покривала виставали його ноги - і все було таке знайоме і щоденне і будило нудьгу і давило.

Ольга втікла в красу ранку.

Море лежало золоте і блакитне. Нині воно було дуже гладке і рівне. Мякким, розіскреним простором воно стелилось в даль і своєю глибокою синню зливалось в золото-рожевою блакитю ранкового неба. Воно відпли-

ло десь у свої далекі простори. Вже виборолись і вигасли пристрасні хвилювання. Ні найменші хвилі не бігли розволоченою поверхнею і вчорашні білі квіти проглинула топіль. Тільки золоті іскорки співали над синьою гладдю, танцюючи в соняшному сяйві. Злегка, злегесенька воно хиталося при березі, цілуючи ласкаво ніжно срібні лавиці піскхів білозерних. Покірно й приліжно воно тулилось до піскових шарів, наче б обіцювало їм, що ніколи більше не підніме пристрасного наступу і не кинеться вже більше на їхні груди з погрозливими вигуками прибоїв.

Між морем і небом кружляли білопері чайки. Вони одинокі плакали-квилили, завішені між двома розіскреними просторами.

Ольга йшла узберіжжям і з тугою дивилась на море. Але воно було гладке і безпристрасне, як її дотеперішні будні. Нічого не хвилювало їх, як оце тепер нічого не тривожило морської гладі. Тільки ж вони лежали на Ольжиних стежках сірими,довгими смугами і не було на них нічого з осяйної, могутньої краси моря. Вони були як те павутиння, що сірими, тонкими, порошнавими нитками оплітає кришталеві вази, що в них горить світло. Звичайно воно горіло рівно й одноманітно, зрідка тільки воно мигтіло, хвилюючи сірі повісма.

Під вагою буднів лежало її тремке серце, як під тяжкою скелею, а несповнені сподівання були в ньому замкнені міцними засувами, як скарби багача перед соняшним світлом.

Інколи тільки вночі вони викрадались снами повними колірів і пахощів і росказували те, чому не здійснитись ніколи. Невже і між ними і нею лежала тяжка Степанова тінь, що ніяк не давалась обійти?

Від моря віяв теплий, лагідний подув містраля. Клався на хвилі, гладив їх і пестив. Під його ласкою тулились покірно до матірних грудей моря ті просторові й вітрові віддавали тільки свій віддих. Він підносився прозорими атомами пари і тремтів над топіллю, як у ті дні творення, коли з оцих туманів повстала вода.

Це дихала морська даль.

Але, ні з близьких шарів середину, крізь які бачилось гладке дно,ні з таємних масивів глибокої синьки не виринали дужі рамена і не ніссся пристрасний зов пребагатого життя.

При березі колихались човни, а на небі горіло сонце.

Простягаючи руки до моря Ольга скаржилась йому:

- О, море! Ти таке багате і живе, ти таке велике! Але мої дні ніколи не були похожі на твої прибої і твої бурхливі походи. Вони снувались тихою, сірою ниткою і були без колірів, пахощів і змісту. О! Море! Де ж щастя?! Воно, що наче твої прибої зносить, руйнує і змітає будні і їхню ситу сонність? Ти знаєш його тайну і тоді, коли добуваючи береги борешся з бурями-вихрами і кидаєш їм у вічі прокльони твоїх чорних хвиль і, тоді коли сите бурі і боротьби, ти лягаєш тихе і з усміхом віддаєш цілунок сонцеві і небові зідхання. -

Море шуміло стиха і плескало о чердаки човнів, що колихались при березі. Ольга йшла в сизий простір притискаючи серце до грудей. Тільки хвиля шуміла, манила й нашіптувала невломим шепотом туги:

- Люба, вернися! -

-o-

Позаду було місто. Там дрімали Ольжині будні.

Др Софія Парфанович.

-----:::::-----

ДЕЯКІ ЗАВВАГИ ДО СТАТТІ: П. А Н Д Р У С О В А : "В СПРАВІ ОРГАНІЗАЦІЇ ТАВРІЙСЬКОЇ АКАДЕМІЇ МИСТЕЦТВ" /Див."Чорноморський Збірник", кн.9, Женева 1946, сторн.25-28 /.

Згадана вище стаття в справі організації Таврійської Академії Мистецтв - це цікаві й не поверхові думки мистця Петра Андрусіва. Порушує вона дуже важне й актуальне, в дорозі культурного розвитку мистецької ділянки вкраїнського народу, питання організації майбутніх осередків підготовлення кадрів культурних працьовників українського мистецтва.

Самозрозуміле, що центральною мистецькою установою, яка підготовлятиме висококваліфікованих мистців України - це Київська Академія Мистецтв. Але запроектована Таврійська Академія Мистецтв - це окрема ділянка мистецької праці зі специфічними завданнями й можливостями.

Виняткове географічне положення таврійської академії спрямувалоб людей базувати свою працю з одного боку на легендарному, але історично вірному фундаменті вкраїнської минувщини дохристиянського й вчасно-християнського періоду, а з другої сторони навивченню моря як прекрасного матеріяду до мистецької творчости. А в потребі високоосвічених українських мистців, які ще особливо булиб добре зоріентовані в нашому далекому минулому, не приходиться сумніватися.

Уваги, що до окреслення характеру найвищої вартости українського Мистецтва так є переконливі й глибоко захоплюючі,що належалоб тільки піклуватися, аби подібні думки просякнули всіх мистців і щоб прямування /бодай недосяжне!/ було перед кожним творцем. А щойно тоді зможемо сміливо говорити про гарне майбутне вкраїнського Мистецтва.

Що до характеру загальної організації такої Академії Мистецтв і особливого завдання, то думка заснування при такій Академії /а не окремо!/ музею - памяток далекої давнини південної України, здається нам дуже щасливою. Слухачі Академії, маючи перед очима в кождій хвилині приклади давньої минувшини, зживалисьби з ними, творили б у своїй уяві повні образи минулого життя, що в наслідках булоб для їх мистецької творчости немаловажним. Матеріяльна й духова минувшина перетворилась би в новій дійсності в інші культурні цінности,необхідні для дальших віків. Існування подібної високомистецької школи, що доповнювала б завдання центральної Київської Академії Мистецтв, а яка своїм характером не була,тільки повторенням іншої, булоб для загального розвитку вкраїнського мистецтва дуже корисним.

Склад професорських сил що до кількости, на різних відділах Академії міг бути би трохи інший від других складів. Так наприклад станкове маляpство могли б обслужити 2 професори й 2 асистенти. Фігуральна й декоративна різьба - 2 професори й 2 асистенти.

Декоративне /монументальне/ маляpство - 1 професор і 1 асистент Декоративна композиція та катедра внутрішньої архітектури - 1 професор і 1 асистент. Розбудова цього відділу дослідчими робітнями як ткацька, столярська, металю й кераміки видається нам перевобтяженням цієї Академії тими дидактичними функціями, які сповнюватимуть досконало інші високі мистецькі школи. Відділ графіки може й не мав би особливої потреби існування в цій спеціяльного призначення мистецькій школі.

Але натомість видається нам, що тут булиб дуже сприятливі умови заснування катедри для кандидатів-науковців - майбутніх працьовників історії мистецтва. Так уже принялось, що історики мистецтва відбувають свої студії в університетах, серед теоретиків інших галузей. Натомість майбутні теоретики мистецтва відбуваючи свої студії серед молоді, яка здобуває мистецькі знання для своєї практичної діяльности в цій ділянці малиб змогу пізнати всю так би мовити закулісову ділянку технічних і різних завдань, з якими кожний мистець має до діла. Не завше всі історики мистецтва в цілости представляють собі ці різнородні труднощі, а це не облекшує ніяк їхньої відповідальної праці. Існування

цього відділу не заперечує існування нормальних так би мовити кафедр історії мистецтва для майбутніх мистців-практиків. Цілком слушно кладе автор статті особливу вагу на виклади з археології, які в цій Академії будуть міцною підставою для вивчення цієї частини історії української пластичної культури. Організація допоміжних наук, як різновид організація адміністраційного апарату може в передбаченнях автора не обхоплювати всіх потреб, але в теперішніх теоретичних міркуваннях це вже другорядні справи.

Видається нам, що зазначена автором кількість слухачів є трохи перебільшена - число кількох сотень студентів /до 500/ є вже досить великою кількістю для кожної Академії Мистецтв. А таврійська Академія буде сповнювати окреме завдання і туди спрямують свої бажання студіювати люди, які схочуть посвятитись цій ділянці. Будуть тут мистці, котрі вже можуть мати за собою мистецькі студії з інших мистецьких шкіл, але все таки тут зможуть поглибити свої знання, поглибити свої мистецькі заінтересування з цієї прекрасної, легендарної вкраїнської дійсности далеких віків.

Дуже слушним є це, що Редакція "Чорноморського Збірника" в своїх ідеологічних /хотяй би на разі теоретичних міркуваннях/, порушує цю тему, яка з хвилею сконкретизування в нашім думанню, дозріє в людській психіці, разі можливостей реалізації тільки прискорить її здійснення.

7.XI.46. Петро Мегик-Мистець.

ЩЕ ЗА МОГИЛУ КНЯЗЯ СВЯТОСЛАВА

I

Витяг з листа Проф.П. Курінного до Проф. Дра М.Міллера з дня 28.8.1946.

"Вельмишановний Михайле Олександровичу!

... Інженір Б. прислав мені Ваші статті: Святослава... та Студії ч.II. Просто зачарований тим, скільки Ви встигли напрацювати і то з питаннях, які для нас мають першорядне значіння. Вчитуюся з Ваші рядки по багато разів... Давно хотілося зазирнути в ці сторінки нашого минулого. Чи маєте до цих праць більший ілюстративний матеріял? Обовязково мусимо їх видати в кращому вигляді від УВАН. Шкода, що Святославова могила все ж попала не в Ваші руки. При огляді скарбу в Катеринославському Музеї мені чомусь здавалося, що дата його мусілаб бути старшою /VII-VIII ст./ якщо це була могила тогді справа інша. Отже приймітъ щиру подяку за важливу публікацію... З пошаною до Вас... /підпис/."

II

Відповідь Проф.Д-ра Михайла Міллера.

Видавництво "Українського Морського Інституту" за ч.35 видало мою брошуру - "Могила кн.Святослава," після чого я одержав кількась запитів та зауважень що до гипотези висунутої цією статтею. Між ними зауваження проф.дра П. Курінного уявляється остільки важним, а сам автор запитання, остільки видатним авторитетом української сучасної археології, що вважаю необхідним подати до згаданої брошури деякі дрібніші факти та міркування для отверджения наведеної в розвідці гипотези. Такі подробиці годі було подати в самій праці, оскільки вона була обмежена розміром та написана популярно, маючи завданням лише довести до відома українського загалу мало кому відомі факти.

Високоповажаний Проф. Др. П. Курінний пише: "Шкода, що Святославова могила все ж попала не в Ваші руки. При огляді скарбу в Катеринослав-

ському Музеї, мені чомусь здавалося, що дата його мусила б бути старшою /УІІ-УІІІ ст.ст./. Якщо це була могила,- тоді справа інша".

Враження Проф.П.Курінного після огляду скарбу - цілком справедливе. Але маємо дуже мало пам"яток ранньої візантийсько-варварської культури на Вкраїні. Тим то вони ще не досить відомі та вивчені і звичайно, за своїм зовнішнім загальнимвиглядом розподіляються на дві групи, що їх орієнтовно відносять до У-УІ та УІІ-УІІІ ст.ст., причому остання - найменьш відома та вивчена.

Пильніший розгляд Кічкаського комплексу, в порівнянні до инших памяток культури тієї ж доби, веде до слідуючих висновків:

І. Більшість правдивих скарбів,що уявляють собою збірки коштовних річей, мають в своїм складі також монети, що дають опірні пункти для точнішого визначення їх часу. /Як от скарб Перещепинський 1913 р., Ніжинський 1873 р.,Нижньо-Сировatський 1863 р., Велико-Рублівський 1891 р., Волинський скарб 1610 р., та інші/. Кічкаський скарб не має в своєму складі ні одної монети, бо й не є правдивим скарбом. Єдину дату можна бачити в круглому візантийському клейні, на лівому крилі орла, яке ще не визнано. Але знак на окремій речі, в протилежність до монет, датує лише дану річ, а не увесь комплекс. Між тим в старовину дуже берегли цінні речі і вони переховувалися цілими сторіччями,через віщо звичайно в одному комплексі зустрічаються речі різних епох. Наприклад в Перещепинському скарбі знаходяться речі від блюда Перського царя Сапора II /310-363/, до візантійських монет, з яких пізніша 668р Комплекси речей датуються звичайно за пізнішими їх даними. Завдяки відсутности в Кічкаському скарбі монет, головним засобом до визначення часу цього комплексу є метода порівняння до інших памяток, найбільших з боку культури та часу. Такою памяткою для нас править Перещепинський скарб.

ІІ. Переглядаючи окремі речі Перещепинського скарбу,знаходимо тут значну кількість річей ще "пізньо-готського стилю" збоку їх форми, на що вже звернув увагу і А.Бобринський, що перший описав той скарб. До цих річей відносяться готські пряжки /за описом А.Бобринського ч.ч. 20 та 45/, золотий ріжок, тотожній якому з Сен-Міклошського скарбу в Уграх, має руничний напис. Також дармовіс у вигляді колеса /ч.37/, золоті бранзолети з поширеними кінцями, пряжки з щитками,та інше.

Ні одної речі готського стилю в Кічкаському комплексі - немає, не дивлячись на те, що загальна кількість срібних та золотих річей,разом з усякими дрібничками, сягає 1.500.

ІІІ. Багато також в Перещепинському скарбі річей так званого "поліхромного" стилю, пов'язаного з готським, що визначається золотими площами саджеными кольоровим камінням, або інкрустованими кольоровим склом.

Ні одної речі поліхромного стилю в Кічкаському комплексі - нема.

ІУ. Єдиною формою орнаментації спільною для обох комплексів є - зернь. Але в Перещепинському скарбі та зернь, де й штампована,то дрібна, а поруч з нею і правдива зернь, лютована.

В Кічкаському комплексі - зернь виключно штампована,причому невідомого досі гіпертрофічного розміру, що вказує на її кінцевий розвиток та вироджения.

У. Зі зброї маємо в Перещепинському скарбі - меч, тоді як в Кічкаському комплексі - лише шаблі, ще й не самого раннього типу.

Всі ці риси, що характеризують обидва комплекси з боку їх хронологічної основи, відсувають Кічкаський комплекс до значно пізнішого часу відносно Перещепинського. А.Бобринський датує Перещепинський скарб кінцем 7-го ст. на підставі того, що пізніша його монета візантійська відноситься до 668 року. Але ж та монета, поки вона за силою різних подій дісталася в Візантії до м.Томі, або ще куди,а звідти разом із скарбом до піскуватих кучугур над долиною р.Ворскли,мусила перейти довгий шлях, та потрібний на те і довший час. Відтак безпечні-

ше відносити Перещепинський скарб скорше до 8-го ніж до 7-го сторіччя, що відсуває і Кічкаський комплекс до 9-го, можливо й до 10-го сторіччя.

На превеликий жаль, завдяки тому, що розкопи Кічкаської знахідки переводив зовсім молодий дослідник, що не мав знання ні теоретичного, ані практичного, він "не відав що творив", викопуючи речі механічно, без розуміння пам"ятки та потрібної до її дослідження методи. Тим то лишилося багато питань, які могли бути легко вирішені на місці, а тепер вже не можуть бути перевіреними. Так напр. в залах спорудження, що отсчували площу де знайшлося поховання, поміж камінням траплялися фрагменти сіроглиняної кераміки "Салтівського типу", а разом з ними залізні трьохгранчасті кінцівки до стріл. В ямі, що належала до Кічкаського похоронного комплексу, серед каміння, також знаходилась залізні трьохгранчасті стрілки. Треба було на місті порівняти ті стрілки, а також і іншими засобами виявити, чи не має безпосереднього звязку поховання зі спорудженням. Це питання, як і багато інших, не було вирішено, через що не знаємо, чи був який звязок між цими пам"ятками. Крім загального інтересу виявлення відношень "городища" до поховання було б важливим і для визначення часу останнього, бо датіровка салтівської культури досить відома. Відтак доводиться гадати за Л.Мацулевичем, що безпосереднього звязку між цими пам"ятками - немає, поховання - пізніще за городище, а "городище" - взагалі не есть городище. Що Кічкаський комплекс уявляє собою поховання, а не скарб, як то думав його дослідник, це безсумніву доводиться так загальними умовами знаходження комплексу, як і його змістом. Таке визначення знахідки було відразу зроблено найкращим знавцем візантійсько-варварських культур - Проф.Л. Мацулевичем, як тільки він трохи ознайомився із знахідкою зі слів самого В.Гринченка ще в 1931 р. Теж саме стверднв Л.Мацулевич 10 років пізніще в останній зустрічі зо мною, звертаючи увагу на такі факти:

УІ. Після порівняння обох комплексів, бачимо насамперед принципову ріжницю в їхньому складі. Перещепинський комплекс складається переважно з дорогоцінних речей того часу - глеки, блюда, прикраси, пряжки тощо, та в зовсім незначної кількості зброї та військового убрання. Кічкаський комплекс складається як раз навпаки, майже виключно із зброї та військового приладдя і убрання. Відтак перший є прагдний скарб, складений з ріжних речей, зібраних в наслідок грабування та скупу з візантійського міста, ймовірно Томі, другий уявляє собою залишки поховання варварського князя, великого воєводи, з рештками зброї та військового убрання, наданого йому на офіру під час трупоспалення, або киданого накострище його дружинниками, за стародавнім звичаєм, як то оповідає наприклад Аппіан, описуючи трупоспалення Цезаря.

УІІ. Остаточно доводять характер поховання Кічкаського комплексу, крім загальних умов його знаходження та інших рис, - стоплені та напівстоплений стан значної частини його речей. З того стану видко, що не кожна річ топилася окремо, а всі вони разом підлягали великому жару на кострищі.

УІІІ. Не лишає сумніву в значінні цієї памятки наприкінці - рештки обпалених людських кісток, на які дослідник не звернув потрібної уваги.

Найближчі аналогії Кічкаському похованню, хоч з дещо ранішої доби, бачимо в надзвичайному "Цвинтарі золотих лицарів", що його розкопав 1883 р. Д.Самоквасов біля с.Ново-Григорьевки, на горі над річкою Конкою, близько її впаду в долину Дніпра. Ця цікава та надзвичайно важна памятка лишилася напівзабутою, не була ані науково оброблена, ані навіть добре видана. Тут знайшлося розкиданими по степу 9 окремих поховань одного типу й часу, 7 з них було потрабовано ще в старовину. Кожне з них складалося з закопаних в землю решток трупоспалення, із зброєю та великою кількістю золотих прикрас до військового убрання. Всі речі "поліхромного стилю" 5-6 ст. Так само як і в Кічкасі, тут не було могильних насипів. Закінчується такий звичай поховання витязів на Україні досить пізно, вже після хрещення Русі. Пізніші виняти того

звичаю трупоспалення із зброєю бачимо напр. в "Чорній могилі" в Чернигові.

Підбиваючи підсумки деяких наведених вище фактів та міркувань, гадаємо, що похоронний характер Кічкаської знахідки є - безсумнівний, належність її до часів Святослава - можливий.

Але ж, не дивлячись на всю привабливість збігу в даному випадку фактів історичних з археологічними, можна князя Святослава, звичайно, поки що гіпотезою.

3.IX.1946. Проф.др М.Міллер.

БОГДАН ХМЕЛЬНИЦЬКИЙ І ТУРЕЧЧИНА

/Автореферат виголошений на засіданні Орієнталістичної Секції Української Вільної Академії Наук дня 10/11. листопада 1946, Аугсбург. /

Ця стаття є авторським переказом по памяти змісту його розвідки - "Богдан Хмельницький і Туреччина", яка була ухвалена в 1944 р. до друку в виданнях Пражського Наукового Історико-Філологічного Товариства, але через воєнні обставини не була надрукованою і тепер напевно вже загинула. Розвідка складалася з трьох розділів: 1/історіографічного огляду, як висвітлювалося дане питання в українських козацьких літописах і в науковій літературі XIX - XX ст.; 2/викладу змісту і реценсування трьох статтей чеського тюрколога Яна Рипки, який відшукав в Гетінгені невідомі раніше турецькі документи з листування уряду Туреччини в справах зносин його з Богданом Хмельницьким; 3/ висновків автора про сучасне розуміння цього питання, яке розбігається з традиційними уявленнями про ролю Б.Хмельницького у відношенні до Туреччини.

x

x x

Відсутність власного архіву Української Держави XVII ст., який був знищений Меншиковим при погромі і спаленню ним гетьманської столиці Батурина восені 1708 р., примушувала українських істориків-дослідників користуватися джерелами переважно з польських або московських архивів, особливо з т.зв. "Древлехранилища" /кол.архіви московських міністерств чужоземних справ та юстиції/. Між тим польські і московські архівалії, природньо, відбивали погляди і прагнення тодішніх урядів Польського королівства й Московського царства, які почали з років повстання Богдана Хмельницького вперту й тривалу війну за володіння територією України. Роля в подіях другої половини XVII ст. в Україні третього світового чинника, що змагався за опанування Україною,- Османської імперії з її васалом - Кримським ханом,- залишалася для істориків майже невідомою з огляду на повну недослідженість архівних джерел турецьких урядових канцелярій того часу. Найближчий сусід України татаро-ханський Крим, з яким наш нарід мав якнайщільніші стосунки /див.розвідку автора - "Україна і Крим в історичних відносинах"/, також втратив свій державний архів за найстаріші часи в той момент, коли було цілком спалено його столицю Бахчисарай російським генералом Мініхом в російсько-турецькій війні за царювання Ганни Іванівни. Тому, через втрату о с н о в н о ї збірки джерел для історії України другої половини XVII ст. - у к р а ї н с ь к о ї та дуже важливої к р и м с ь к о ї, і через невикористання несумнівно вельми змістовної збірки джерел в державних архівах Стамбулу,- сталося те, що українська історіографія примушена була дивитися на події Хмельниччини очима переважно московських і польських сучасників - ворогів Великого Гетьмана - дипломатів, кореспондентів, полководців, мемуаристів, канцеляристів, мандрівників, тощо. Тенденційність масово зібраних чужоземних джерел неминуче приводила до несвідомих перекручень істориками справжнього стану відносин і подій цього найважливішого моменту нашої

минувшини. Найяскравішим доказом цього був той факт, що М.Костомарів, вже після того, як його талановита і вірнопідданичесько написана трьохтомова монографія "Богдан Хмельницький" набула великої популярности і впливу на читачів,- несподівано і з великим здивованням знайшов документи, які несумнівно свідчили, що Б.Хмельницький був васалом турецького султана, а не московського царя. М.Костомарів мав професійну сумлінність науковця, щоб не заперечувати цього, очевидно, неприємного для нього /як автора знаменитої, але помилкової через це відкриття монографії/ факта і не приховувати його від публіки. Він, з щирою одвертістю, оголосив самонищивний постскріптум в статті"Богдан Хмельницький - данник Оттоманської Порти". Але правдиве свідчення цієї публікації не прищипилося в писаннях дальших наших істориків, бо було надто парадоксальним в порівнанні до двох традиційних концепцій, що панували в історіографії: п р о п о л ь с ь к о ї, яка розглядала Б.Хмельницького, як збунтованого підданця Польщи, ребелліянта і руїнника, та п р о м о с к о в с ь к о ї, яка трактувала його, як руського патріота, що свідомо "одпав" од Полещи і добровільно "возсоединився" з Великоросією. І те і друге було істиною лише з патріотичного погляду поляка або москаля і не відповідало ні історичній дійсності, ні справжнім спрямованням зовнішньої політики Української Держави, як їх хотіли бачити й творили Б.Хмельницький і його співпрацівники.

Найстаріший твір козацької історіографії - Літопис т.зв. Самовидця /Романа Ракушки - Романовського/ - найближче стоїть до правдивого розуміння зовнішньо-політичної орієнтації Б.Хмельницького на татаро-турецький південь і найбільше вільний від засмічення чужеродними польськими і московськими політичними ідеями. Автор цього історичного твору дивився ще очима українців-сучасників Б.Хмельницького. Ту саму концепцію зберігає в основному ще й С.Величко,який мав можливість, як військовий канцеляриста, користуватися тими джерелами державного архіву України, що загинули підчас україно-московської війни за Івана Мазепи. Вже звується напозицію московської концепції наступне після полтавське покоління в популярному тоді творі - Літопису Г.Грабянки. Славнозвісна і впливова "Історія русів" - твір правнуків Хмельниччини - має про ту добу вже зовсім мутне уявлення. З "Історії Малої Росії" М.Бантиша-Каменського, написаної переважно за московськими джералами з Древлехраніліща, починається період затоплення української історичної думки російськими великодержавницькими теоріями, в яких наріжне місце посідала цареславна інтерпретація Переяславського трактату 1654 р. За винятком почасти П.Куліша в його полонофільському періоді та дисертації про Б.Хмельницького Буцинського, опертій на документальній аналізі,- в "Історії Малоросії" М. Маркевича, в статтях М.Максимовича і Г.Карпова, в згаданій монографії про Б.Хмельницького М.Костомарова, в пізніших синтетичних працях підручникового типу - М.Аркаса, О.Єфіменко, М.Грушевського /"Очерк истории украинского народа", "Ілюстрована історія України/ -роля татарського Кримського ханства і Османської імперії в подіях Хмельниччини описуються епізодично і недостатньо вмотивовано. Акції цих двох великих держав змальовуються, як підпорядковані плянам Б.Хмельницького і позбавлені власної міжнародньо-політичної концепції. Українські історики, перебуваючи під гіпнозом єдінонеделімовської російської та антимусульманської польсько-католицької думки, якось дивовижно ігнорують надруковану в першій половині XIX ст. двохтомову збірку перекладів з турецьких літописців "Collectanea" Сенковського, в якій було багато відомостей, що обертали догори ногами усталені, традиційні вже уявлення про вірнопідданство Б.Хмельницького цареві і про службову ролю при ньому татарсько-турецьких збройних сил і представництв. Парадоксальний факт підданства Б.Хмельницького турецькому султанові,

сконстатований М.Костомаровим, узгоджувався або втискувався в спосіб штучних домислів до загально-прийнятої схеми: спочатку Б.Хмельницький "одпадає" від Польщі при невмотивованій безкорисній підтримці кримських татар; потім він "возз'єднується" з Москвою і майстерно дурить дипломатичною грою - обіцянками союзу - дружби турецького султана, одного з наймогутніших суверенів Європи і Азії. Речовим втіленням цієї загально-визнаної схеми був пам"ятник Б.Хмельницькому /споруджений в Києві за проектом Мікешіна/, на якому Великий Відбудовувач Української Держави вказує владною булавою Українському Народові шлях на московський схід /а не на чорноморський південь!/. Цей псевдонауковий штамп, цілком зрозуміло, сприймався, підгрунтовувався і поширювався авторитетом "світил" російської офіційної історіографії - С.Соловйовим /"История России с древнейших времен" т.т.1-29/, В.Ключевським /"Курс русской истории" т.т.1-5/ та навіть революційними марксистами, як Рожков та М.Покровський /"Русская история" т.т.1-4/. Не дивно,що за підсовєтських часів спроби марксичеської "перелицьовки" історії України, бовтаючися в безнадійних пошукуваннях єдиноправовірного для всіх методу класифікації неповторних історичних подій, сприймали цілком некритично і засвоювали повною мірою російсько-великодержавне розуміння ролі Б.Хмельницького серед трьох світових потуг - Туреччини, Польщи та Москви /підручники: М.Яворського, "Історія України" колективу авторів Українського Інституту марксизму-ленінізму; нарешті, канонізована ще при народженні і запроваджена до вжитку від дитячого до старческого віку ура-патріотична "Коротка історія СССР" Шестакова тощо/.

Опубліковані за декілька років перед останньою світовою війною три статті чеського орієнталіста Яна Рипки /дві - німецькою, одна - чеською мовами/, які є по суті перекладом з назначним коментарем декількох турецьких документів щодо зносин султанського уряду з Б. Хмельницьким, - не тільки пролили трохи світла на цю воістину темну ділянку нашої історії, але й відновили завдання конечної і грунтовної ревізії питання про характер і зміст відносин Б.Хмельницького до Криму й Туреччини та про відшукання, публікацію і вивчення джерел з державних архівів Туреччини. Публікації Я.Рипки з'явилася саме вчасно перед видрукуванням передостаннього IX тому "Історії України - Руси" акад.М.Грушевського для того, щоб шановний автор цього монументального твору міг внести здобутки Я.Рипки до свого великого зведення всіх приступних нам нині джерельних відомостей за чин і ідеї Б.Хмельницького. Отже після запровадження цих здобутків орієнталістики до синтетичної "Історії України Руси" і цільного пов'язання татаро-турецьких звязків Б.Хмельницького з усім комплексом його зовнішньополітичного чину стало неможливим вертатися в нашому видженні доби Б.Хмельницького до старих, передгрушевських, антиукраїнеських уявлень і теорій.

Сучасний погляд на стосунки Б.Хмельницького з Кримом і Туреччиною, як він уявляється авторові цього реферату на підставі дотеперішньої історіографії, і студій цього питання, є такий. Б.Хмельницький, потрапивши в битві з турками до ворожого полону, прожив в Стамбулі довший час і, як офіцер польського короля, був трактований упривілейовано. Там він навчився турецької мови і навязав знайомства, які йому пізніше дуже згодилися. Пізніше, коли Б.Хмельницький повернувся вже в Україну, і був там сотником реєстрового козацького війська, король Володислав почав підготовлювати війну з Туреччиною в союзі з цілою християнською коаліцією. Туреччина знала про ці плани й готувалася до великої війни, зокрема до війни з Польщею за Україну. В цій війні вирішальним моментом було б те, по чиєму боці стали українські козаки і весь український нарід. Складність для Туреччини завдання мобілізації всіх її величезних сил диктувала їй особливу стратегію: розпочинати війну силами своїх окраїнних васалів. Похід

в Україну основними турецькими силами було зроблено значно пізніше, вже після смерти Б.Хмельницького. Перший же контрудар проти польської агресії зробили об'єднані сили Кримського хана й запорозьких козаків, озброєних з турецьких арсеналів і фінансованих звідти ж. Перші блискучі перемоги біля Жовтих Вод і під Корсунем залежали головним чином від участи в операціях татарських регулярних сил. Легенда ж про те, що дрібний шляхтич втікач-банніт, яким був Б.Хмельницький на Запоріжжі взимку 1647-48 рр., міг скласти союзний договір з міцним і суверенним володарем Кримо-татарської держави та навіть відограваті провідну роль в спільних операціях, цілком не відповідає державно-правним нормам феодальних часів та фактичному стану речей і є пізнішим патріотичним домислом. Революційне повстання мас українського народу проти польсько-панського гноблення, як тільки була розбита збройна міць польської корони, дало Б.Хмельницькому ту базу, яка дозволила йому: 1/обернутися з козацького ватажка-повстанця, що був на послугах Кримського хана, на вождя Української /тоді козацької/ нації, яка прагнула державної незалежности і суспільної вільности; 2/перейти з ролі васала кримського хана на становище безпосереднього васала султана - найвищого суверена в турецькій феодальній системі. В дальшому ході подій Кримський хан тому "зрадкує" Б.Хмельницького, що останній вже перестав бути його заприсяженим васалом, а обернувся на "віроломного" союзника, з яким доводиться провадити спільні тяжкі операції проти Польщи, за настирливими вимогами султана. Хоч пожалуваннями Б.Хмельницькому кафтана - ознаки феодальної інвестиції у Османів- та наданням султанської грамоти Б.Хмельницький був формально-правно прийнятий з підданства польського короля до підданства султанові,- але Висока Порта не поспішила підтримувати гетьмана своїми військами. Для неї було досить, що Польща вже зашахована козацькою революцією. Вона обмежувалася дипломатичною, грошовою, збройною і моральною /турецька варта при Б.Хмельницькому в Чигирині/ підтримкою свого нового васала аж до його самої смерти. Короткотривалий епізод Переяславської умови Б. Хмельницького з царем не змінив фанту васального підданства Б.Хмельницького султанові, тому що останній, вже після Переяславської умови, ще раз правно-документально підтвердив йому стан васальности на підвищених правах "еялету", тоб-то найширшої автономії, яка припускалася для інонаціональних і окраїнних провінцій Отоманської імперії. Наважившися на договір з Б.Хмельницьким і знаючи, що висунення претензій на Україну визначало тяжку війну за неї, Москва вважалаза вигідне для себе тлумачити цей договір, як прийняття Б.Хмельницького з підданства королівського в царське, ігноруючи новелу турецького васалітету гетьмана. З другого боку, Б.Хмельницький і його оточення не сприймали свій договір з Москвою, як васальний, а лише як союзний, що було цілком припустимим з огляду на автономні права володаря України за османським "еялетом" і на ті мирні стосунки, що були ще того часу між Москвою та Туреччиною і Кримом. Отже, тоді не було припущено Б.Хмельницьким подвійного підданства. Він був між 1648-1652 р. васалом Кримського хана, а потім до кінця свого життя - васалом Турецького султана. Користуючися своїми суверенними правами, як князь /емір/ України, він був з 1654 р. союзником дружньої тоді до Туреччини і ворожої до Польщи - Московщини, так само як пізніше - під кінець життя - він став союзником ворожої до Польщи Швеції. Це був логічний процес гуртування сил, ворожих до блоку католицьких держав. Не треба забувати, що лише в 1648 р. закінчилася страшна тридцятирічна війна поміж католицькими і протестантськими силами на терені Німеччини. Наскільки далекоглядною була запланована міжнародня акція Османської імперії в Східній Європі, можна бачити з того, що після смерти Б.Хмельницького Туреччина вперто продовжувала свою політичну лінію, не зважаючи на переорієнтацію до Польщи гетьмана Ів.Виговського, всяко обстоюючи свої

новоздобуті через Б.Хмельницького права на Україну, використовуючи для цього ім'я Юрася Хмельниченка та поповнений васалітет України за гетьмана Петра Дорошенка, не завагавшися перед ризиком великої війни з Польщею і Москвою і перед жертвами грандіозного військового походу на Правобережну Україну в 1672 р., наслідком чого було утворення Подільського пашалику, що проіснував до кінця XVII ст.

Таким чином, залучаючи турецькі джерела для вивчення історії України гетьманської доби, одержуємо зовсім нове і значно правдивіше розуміння величних подій Хмельниччини і другої половини XVII ст. Зокрема, міжнародня політика самого Б.Хмельницького, яка дотепер часто здавалася дослідникам якось незрозумілою, та плутаною і зрадливою, тепер, при вищенаведеній оцінці, цілком ясно вимальовується, як політика південної, чорноморської орієнтації, все інше з'являється конвиктурними додатками до цієї основної лінії, яка дала Б.Хмельницькому перемогу і незалежність України від Польщи та Московщини. Ослаблення Туреччини потягнуло за собою занепад Гетьманщини, подібно до того, як погром Візантійської імперії хрестоносцями, керованими Римом, спричинився до знесилення Київського великого князівства.

Проф.В.Дубровський.

Р Е Ц Е Н З І Ї

A.SANDERS - Osteuropa in kontinentaleuropäischer Schau.1.Teil:Osteuropa bis zum Mongoleneinbruch.München,Hoheneichen'Verlag, 1 Auflage,1944,S.240.

А.ЗАНДЕРС - Східня Европа в континентально-европейській перспективі. Частина 1: Східня Европа аж до монгольської інвазії. Мюнхен Гогенайхен-Ферляг, 1 видання, 1944, ст.240.

Не втрачаючи зайвих слів на політичну тенденцію книжки, досить очевидну з самого вже заголовку її, розгляньмо тут, що саме в ній поза тією загально-зрозумілою тенденцією міститься. Автор визначає свою працю як "спробу включити основні лінії східньоевропейської історії /аж до монгольської інвазії/ в картину історії суцільної Европи" /ст.9/. Під "суцільною Европою" /Gesamteuropa/ розуміється, власне кажучи, Европа континентальна; але це не має для конкретного змісту книжки жадного значіння, бо ніякої "картини" европейської історії - ні "континентальної" ні будь-якої іншої - тут немає, і відповідні претенсії авторові на "континентально-европейську перспективу" фактично зводяться до регулярних, проте більш-менш механічних згадувань усіх династичних, торговельних та інших зв'язків між київською Руссю-Україною та германською Европою, які автор знаходить у своїх джерелах. Так само й "геополітична" настанова твору зводиться до дещо більшої, ніж звичайно, уваги до торговельних шляхів. Внутрішньої єдности в книжці зовсім немає бо вона становить /поза сумарним вступом про велике переселення народів та його етнічні наслідки і таким самим сумарним післямовою, присвяченою безпосереднім наслідкам монгольської інвазії/ два нічим не поєднані розділи - "Велике князівство Київське" і "Кавказ". Замість анонсованої - хай найтенденційнішої - спроби якоїсь історичної синтези, маємо перед собою звичайну механічну компіляцію, зовнішньо залуальовану "геополітичною" фразеологією, з підкресленням моментів, що здатні зацікавити німецького стандартного читача 1944 року, і з безцеремонним замовчуванням усього того, що тому читачеві могло б не до вподоби припасти / отже ні балтицькі країни,

ні Литва, ні Польща, ні Румунія для автора не існують - принаймні, у східній Европі/. Науковий рівень компіляції залежить від різних використаних автором джерел - а ці останні є вельми різнородні. Поряд із такими поважними представниками західньо-европейської історіографії, як В.Томсен, М.Фасмер, Ф.Браун, натрапляємо і на таких застарілих авторів, як Ф.Круг або Б.Дорн. Російська література використовується аж до 1931 р., але дуже нерівномірно; українська узглядняється лише спорадично. Ставлення автора до першоджерел мабуть найвиразніше характеризується тим анекдотичним фактом, що, наводячи Геродота й Ксенофонта певні відомості про стародавню Вірменію, він посилається не на тих двох античних класиків безпосередньо, а на німецьку монографію Есабальяна /ст.151 і прим.52/.

Ляпсусів панарійського змісту - менше, ніж можна було б сподіватись /хоч автор і зважився накинути індоевропейське походження не лише касситам, а частково навіть і суперійцям, див.ст.14/. Смішотворна спроба розшукати "динарсько-нордичні" етнічні елементи в грузинів /ст.122-125/ сполучається з такою туманною уявою про самий процес мовного схрещення, що напевне належить авторові особисто.

В цілому кажучи, розділ, присвячений історії Закавказзя, скомпільований дещо краще за історію київської Руси-України і може, за браком серйозніших джерел, використовуватись для елементарного ознайомлення з історією грузинів і вірмен, хоч недостатня обізнаність автора з історією Візантії і сасанідського та пізнішого Ірану і тут /як і скрізь/ дається в знаки. Адже автор вбачає "стан слабости" у Візантії за 10-го сторіччя /ст.64/, тимчасом як це - після справжньої слабости Амерійської династії за попереднього 9-го сторіччя - доба величезних мілітарних успіхів Нікіфора Фоки і Іоанна Цімісха, доба, що підготувала максимальну експансію імперії за Василія II Болгаровбивці /976-1025/. Так само й безпорадність автора перед феодальним устроєм та героїчним епосом - середньовічної Грузії /ст.189/ викликана цілковитим ігноруванням відповідних соціяльно-культурних рис у сасанідському Ірані і в спадкоємців аббасидського халіфату.

Втім, усі ті деталі небагато важать супроти загального компіляційного стилю авторового, що належить до найгіршого ґатунку псевдопопуляризації, скільки він не вводить читача у справжню історичну проблематику, а скрізь замовчує цю останню, симулюючи ясність і певність історичного процесу там, де сумлінна історіографія цього робити не зважилася б. Це, безперечно, найнебезпечніший спосіб фальсифікації історії - далеко негативніший наслідками своїми за відверту тенденційність, яка принаймні якось міром стимулює критичні здібності.

Проф. В. Державин.

ПРОФ. Я. ПАСТЕРНАК - Старий Галич. Львів 1944, Українське Видавництво, 8°, 238 сторін. з численними ілюстраціями та планами.

Під грім та блискавки страшної війни, лишилися майже непомітними деякі важні події та явища нашого культурного життя. Маю на увазі в даному разі появу такої поважної праці, як велика монографія проф. Я. П а с т е р н а к а "Старий Галич". Поява цієї книги в иншіх, нормальних умовах, викликала б наукову сенсацію, багато відгуків та рецензій. В умовах же страшного часу, який переживаємо, промайнула майже непомітно. Принаймні нам не трапилося досі ні в нашій ні в чужій літературі ні рецензій, ні хоч би коротких відгуків на неї. Книга друкувалася у Львові, в найтяжчі часи, напередодні большевицької навали і в останній мент ледве вдалося, надзвичайними засобами, видерти звідти частину вже надрукованих примірників. Через те книга не діста-

лася до нормального продажу і за короткий час перетворилася у бібліографічний раритет. Звичайно, при першій нагоді, як тільки українська еміграція приплине до якогось берегу та стане на ноги, необхідне її друге видання. Крім того бажано також, щоби автор підготував нове видання цієї праці, скорочене та популярне, спрямоване на ширші маси читачів. Це необхідно тому, що матеріяли та висновки "Старого Галича", з огляду інтересу який вони викликають, своєю новиною та важністю, мають значіння для історії України, наукове ж значіння книги сягає за межі України, надаючи цій праці европейського мірила.

Обмежені розміри цієї нотатки не дають можливости ширше розгорнути перегляд та розбор змісту книги, якого вона заслуговує та на який чекає. Мусимо обмежитися тут лише самими загальними вказівками про її зміст та деякими також загальними враженнями.

Автор "Старого Галича" наводить історію та наслідки робіт своїх попередників, що шукали залишків Галича та особливо його собору, протягом 90 років. Далі наводиться за хронологічним порядком, історія розшуків та розкопів залишків Галича та наслідки цих робіт, що організував та переводив вже сам автор щороку, від 1934 до 1941 р. включно. Розшуки та розкопи переважилися автором в основному на місці Княжого Двору та Катедрального Собору. Окремий розділ присвячений розкопам на монастирищі "Юрьевське". Відтак праця проф.Я.Пастернака підбиває підсумки всіх попередніх розшуків і дослідів та завершує їх. Вже в такому вигляді та з таким завданням ця праця була б мала поважне значіння. Але крім того автор, власними археологічними дослідами вирішує низку спірних питань та робить винаходи, з яких найважніщими можна рахувати: 1/Остаточна фіксація міста Галича та його головних частин, 2/Відкриття та досліди галицького катедрального Успенського Собору та 3/Відкриття могили й поховання князя Ярослава Осьмомисла.

Вже за часи своїх дослідів та розкопів автор, в міру відкриття та констатації нових фактів, починаючи з 1928 р. та до 1944 р. включно, друкує низку статей по окремих питаннях історії Галича, в газетах та періодичних виданнях Львова, Праги, Варшави, Познання, Будапешту та Берліну в мовах українській, польській, чеській та німецькій. Всі ці матеріяли спостереження автор також використовує в своїй монографії.

В 1-му розділі "Старого Галича" автор наводить та розбирає літописні топографічні звістки за старий Галич. В 2-му - архівно-історичні вказівки XIII-XIX ст.ст. для визначення місця Старого Галича та його собора в терені. В 3-му послідовно описуються та переглядаються всі розшуки залишків Старого Галича, починаючи з 1847 р. В 4-му - розкопи самого автора на місці Галича та відкриттякатедрального Успенського Собору. В 5-му - інші архітектурні пам"ятки Старого Галича. В 6-му - знахідка саркофагу князя Ярослава Осьмомисла. В 7-му - терен навкруги Успенського собору за князівських часів на підставі розкопів 1940-1941 рр. В 8-му - розкопи та їх наслідки на монастирищі Юрьївське, в 1939 та 1941 рр. В 9-му - розкопи Княжого двору на Золотому Току. Цим закінчується власне монографія. Далі автор наводить широко охоплену літературу теми за хронологічним порядком, починаючи з 1585 р. Наприкінці додається досить широке резюме монографії в німецькій мові. Праця має 238 сторінок тексту за числами, ілюстрована 16-ю таблицями, 1-ю в фарбах, та 86-ю фототипіями, кресленнями та планами в тексті.

В своїй праці автор використовує мабуть всі відомі джерела, з їх науковою інтерпретацією, та притягає до освітлення окремих питань широку літературу в різних мовах. Як археолог, в дослідженні памяток матеріяльної культури, автор виявляє видатний досвід та знання, глибоко аналізуючи окремі явища та роблячи з них досить обґрунтовані висновки та узагальнення. Всі ті риси підводять "Старий Галич" на вищий рівень сучасної европейської науки, через що й гадаємо, що поява цієї великої книги, до речі прекрасно оформленої та друкованої на доброму папері, - уявляє собою видатну подію на фронті української культури за останні - роки.

Не наводячи детального перегляду та критичного висвітлення всього змісту книги, можна вказати лише на слідуючі дрібні недоліки картографічного боку праці, які легко усунути в послідуючих виданнях книги: 1/ Бажано було б мати насамперед вводну мапу стародавньої Галичини, з Галичем, Перемишлем та іншими князівськими містами Західньої України, також сусідними державами та найбільшими шляхами того часу, особливо шляхом Регенсбурга - Київ, що йшов через Краків, Галич та Володимир, і відограв чималу роль в історії України. 2/Також потрібна друга мапа, меньшого обсягу, на якій було б позначено всі об'єкти досліджень та розкопів, в їх взаємному звязку та відношенні 3/ на наведених мапах окремих теренів як то рис.13,18,29 та 86 - немає орієнтації та мірила, на рис.24,28,53,68 та інш. есть мірило, але немає орієнтації. Звичайні публикації мап, при яких горішні край сторінки - північ, правий - схід. В таких випадках окрема орієнтація буває не наводиться. В географічних же зображеннях, які не відповідають положенню сторінки, позначення орієнтації - обов"язкове. В згаданих вище мапках, напр. на рис.18 - очевидячки до горішнього краю сторінки обернутий захід, а наплані собору рис.35 - до гори обернутий східній мур. В наслідок того напр. на мапках 13 та 18 той же самий собор, а разом з тим і вся місцевість наведені в ріжних напрямках.

Ідеологічні твердження праці викликають деякі сумніви і було б важно такі місця висвітлити шляхом наукової дискусії. Червоним пасмом проходить прагнення підвищити Галич та його собор, шляхом порівнання до Київського Софійського Собору та інших пам"яток України, не на користь останніх. Друга тенденція - прагнення довести самостійність та ізольованість галицьких архітектурних пам'яток та їх ніби то особливий візантійсько-романський характер. Ці тези формулюються в такий спосіб: "Вже перші дослідн І.Захарієвича та, головно, Й.Пеленського над архітектурою княжого Галича виявили, що всі описані вище Галицькі церкви були побудовані в однаковому, притаманному для західно-українських земель стилі, що його другий зі згаданих дослідників назвав відрубною галицькою архітектурною школою. Полягає вона у вдатній сполуці східнього візантійського і західнього романського стилю в одну гармонійну цілість. Тому то Галицькі Церкви не були ані чисто романські, ані чисто візантійські. Візантійськими були вони в плані, але мали на своїх стінах виконані в романському стилі різьбу і інші архітектурні елементи. Витвором цієї галицької архітектурної школи був в цілості й Успеньский кафедральний собор княжого Галича" /стор.118/.

Вищенаведені тенденції п.Й.Пеленського скеровані хиба на недосить досвідного в тих питаннях читача та, оскільки їх було висунуто ще до першої світової війни, можливо було обумовлені місцевою політичною ситуацією того часу, або не достатним ознайомленням п.Й.Пеленського з архітектурою України та російських міст князівської доби. Принаймні на сьогодня його твердження скидаються більш на прояви колись добре відомого "провінціонального патріотизму", та спроби підвести історичну базу під будівлю греко-католицької церкви /вдатна сполука західньої та східньої культури на Галичині ще за князівських часів/.

Досить добре відомо, що Галичина протягом кількох сторіч правила українською брамою на Захід, через яку йшли на Україну впливи високої европейської культури. Але цю ролю Галичина починає грати пізніше, після послаблення України, викликаного навалою татар, відривом від Візантії, та занепадом останньої з половини 15 ст. Від часу з прийняття християнства та протягом князівських часів культура української держави з осередком у Київі, а надалі у Львові, навряд чи була нижча від західньо-европейської. В основу цієї культури разом з християнством,

лягла[x] та національного кольору. Центром цієї культури у всіх її проявах, був на той час Київ. Звідси ця висока та могутня візантійсько-українська культура розтікалася на всі боки, включно до Кракова, Новгорода, Володимира на Клязьмі та Суздаля, захопивши повністю і Румунію. В цьому процесі Галич грав роль найбільшого осередка цієї культури на Західній Україні.

Вже в першій половині XI ст. на візантійсько-українських церквах Києва та Чернигова з'являються дрібні архітектурні прикраси та деталі романського стилю. До Галича ж цей стиль надходить вже в готовому вигляді, пізніше на яких 100 років, підчас розвитку там кам'яного будівництва.

Також неясне для читача, в чому саме полягає відрубність та самостійність архітектурного стилю кам'яного будівництва на Галиччині за князівських часів. На доказ того наводиться перелік деяких дрібних декоративних подробиць, за які вже говорено. Але ж сам автор в багатьох інших місцях наведить добре відомі факти наявности цих самих деталей по всіх українських церквах та російських осередках того ж часу. Причому в деяких з них ці романські деталі репрезентовані в більшій кількости та виявлені значно виразніше, ніж в галицьких церквах, як напр. в соборі м. Володимира на Клязмі. Відтак Галицький собор не більше відрізняється від інших церков України, ніж останній між собою. Отже романські деталі на візантійських церквах Галича, не роблять ніяк їх відрубними від загального візантійсько-українського архітектурного стилю. Навіть гадаємо, що кількість наведених романських деталей на галицьких церквах, після їх глибшого перегляду, може ще зменшитись. Так напр. "плетінка"-орнамент більш византійський, ніж романський. Східнього походження, плетінка набуває розвитку в Візантії та Херсонесі, найбільш розвинена в церквах Грузії та Вірменії, а на захід дістається хиба за часів Равенського екзархату. Також малоймовірне припущення про вітражі у вікнах галицького собору, що мали характер щілин-бійниць, і т.д. Далі автор наприклад пише, що галицький собор був візантійським лише в пляні, "знову ж в надземній своїй частині собор мав багато рис романського стилю"... Це твердження не зовсім точне. В візантійському стилі був не тільки план храма, а і вся надземна конструкція будівлі, аж до бань та маковок з хрестами. Ця то конструкція в цілому й визначає архітектурний стиль будівлі взагалі.

Через те архітектуру князівських часів в Галичі, як і по всій Україні, уявляємо собі яко візантійсько-українську, а не візантійсько-романську.

Звертаючись до інших знахідок всяких речей матеріяльної культури з розкопів на терені Старого Галича, бачимо, що всі вони, без ніякого виключення, уявляють собою буквальну репліку добре відомих київських виробів того ж часу. Повну тотожність дають знайдені: ковтки, всі залізні вироби, прикраси /напр. сережки київського типу, скляні бранзолети, то що/. Так сама, що й в Києві, кераміка і навіть ті ж самі клейма на днищах. Таким чином і тут не бачимо ніяких слідів "відрубної" культури.

Відтак гадаємо, що за князівських часів висока культура, зокрема й церковне будівництво, йшли не з заходу через Галич до Києва, а з Візантії до Києва, а звідти до Галича, який і був мабуть найбільшим осередком прояви цієї культури в Західній Україні. Не дурно сам автор оповідає наприклад, що в одному місці на периферії Старого Галича є поле, що й досі зветься "Київці" бо на ньому оселилися майстри та робітники з Києва, що становили тут за князівських часів Борисоглібівський манастирь /стор.59/.

Наведені вище деякі тенденції автора "Старого Галича", висувають питання дискусійного порядку, що ні в якому разі не обнижує високої наукової якости роботи в цілому. Гадаємо, що ця праця уявляє собою

---

x/ Пропущено: культура візантійська, яка набула на Україні деякої місцевої переробки...

високе наукове досягнення і відкриває нам нові сторінки з історії України доби її першого розквіту. Тим то так бажана її популяризація, розповсюдження серед широкого загалу та заведення її даних до підручників історії України.

27.VIII.1946. Проф. Др. М.Міллер.

---:::---

M I S C E L L A N E A

1. АЗІЯТСЬКИЙ РЕНЕСАНС ХВИЛЬОВОГО. С. Г а р м а н в статті п.з. - "М.Хвильовий і наша доба" /див."Наша Боротьба",ч.2,1946,орган Оргбюро УДРП/ пише про "невичерпаний творчий дух азійських народів. Звідси знаменитий "Азіятський ренесанс у мистецтві"/Хвильового/ й месіянізм України, яка започатковує собою велике четверте відродження людства". /сторн.51/.
2. ВОЛОДИМИР ВЕЛИКИЙ.- Н.Д. в часопису "За Волю" /№ 5-6, за липень-серпень 1946 р., Корнберг/ подає змістовну статтю про "Володимира Великого" /сторн.6-8/.
3. УКР.ВІЛЬНА АК.НАУК. Дня 6.VII.46 в Авгсбурзі відбулася чергова конференція Історичної Групи УВАН. Були заслухані між іншим такі наукові доповіді: 1/ Н. П о л о н о ь к а - В а с и л е н к о : Вивчення історії Південної України в XX стол., та 2/Мгр.Омелян П р і ц а к : Жванецьке перемирря 1653 р. за турецьким хроністом Наїмою /Див."Укр.Літопис", ч.9, 1946, сторн.II/.
4. УКРАЇНА НАД ОКЕАНОМ. Мартин З а д е к а в "Укр.Вістях" /Новий Ульм, ч.31 /41/, з дня 22.VIII.46/ умістив фейлетон п.з. "Канумо Колюмбів!,"в якому висміяв брошуру інж.Л.Б и к о в с ь к о г о - Україна над Океаном. Франкфурт/Майн 1946, вид.Укр.Океан.Інституту ч.11.
5. ТРІЄСТ. Тижневик "Укр.Трибуна" /ч.3 з 25.VIII.46, Мюнхен/ подав статтю п.з. "За лаштунками Трієсту", в якій інформує про причини наростання міжнароднього конфлікту між сучасними світовими потугами із заволодіння портовим містом Трієст з Адріятичному Морі.
6. МИСТЕЦТВО ПІД СОВІТАМИ. В статті під цею назвою - В.С - к о інформує про те, що нове "відродження" ціарського, імперіяльного стилю, як символ абсолютизму, тиранії і брутальности, повстало в останньому десятилітті на великих просторах Советського Союзу.В цьому псевдостилі "п'ятилітки" побудували багато домів у Москві та інших осередках, також на Україні в офіційних, державних спорудах, особливо в п р и ч о р н о м о р с ь к и х містах і Донбасі. /"Укр.Трибуна", ч.3, з 25.VIII.46/
7. ЖИДІВСЬКІ СПРАВИ.- А. М а т в статті п.з. "Хто підтримує жидів?" /Додаток ч.32 до часопису "Наше Життя", ч.58 /90/ дає до зрозуміння, що жидівський рух до Палестини та до Західньої Европи інспіруе та підтримуе Совітська Імперія.
8. СЕРЕДЗЕМНЕ МОРЕ. Під таким гаслом А. С в е т о в подає міжнародній огляд біжучих подій у Середземноморському Просторі згадуючи про:проблему проливів, положення на Балканах та на Близькому Сході, ґішпанські справи, перспективи мирової конференції./Див. московський тижневик "Посев", ч.34/41 від 25.VIII.46, Мюнхенгоф-Кассель./
9. Вийшла у скороченому 2-му виданні на циклостилі, в перекладі з ним. на московську мову книжка - В. Ш у б а р т а : Европа і душа Востока. Вид."Посев", Мюнхенгоф 1946.
10. А.К а ч о р в мальовничому репортажі п.з. "Автобусом в Альпи"

/"Наше Життя" ч.60/92, 31.VIII.46/ згадує про "наші чудові Карпати, складчасті споруди Кримських гір, Кавказу, що десь там далеко тужать за нами..."

11. ТИЖНЕВИК "Українська Трибуна" /ч.4, від 1.9.46/ містить більшу статтю про "демократизацію Туреччини".
12. Андрій С т е п а н і в в більшій статті на тему "Криза Словянофільства" згадує про концепцію можливого "утворення федеративно-демократичної югословянської республіки з осередком у Празі та з приєднанням Болгарії, що об'єднувала б 7 південно-західніх словянських народів" /"Укр.Трибуна", ч.4,1946/.
13. Др. Степан Б а р а н в статті "Москва-Третій Рим" /"Укр.Вісті" Новий. Ульм, ч.32-33, 29.УШ.46/ подає перегляд історичного розвою Третього Риму". Статтякінчається завважою, що "Перший Рим, старий політичний, Рим упав 476 р., другий - Візантія - 1453 р., існує третій Рим, совєтський - Москва, що хоч безбожницький, посягає нині на керму і в християнському світі, принаймні на Сході... Існування цього совєтського Риму український народ /прикро/ відчуває найбільше з усіх народів світу".
14. УКРАЇНСЬКА КОЛОНІЗАЦІЯ. Англійська газета "Таймс" /Лондон/ видрукувала 25.серпня 1946 лист Філіппа Г і б б с а, широкознаного в Англії публіциста і письменника, в справі українських скитальців, в якому він звертає увагу свого суспільства на те, що "в Сибіру освоєння пустирів було проведене здебільшого українськими колоністами" /Див.Тижневик "Луна", ч.31, від 15.УІІІ.46, Гайденау/.
15. Про ВІДРОДЖЕННЯ АРАБСЬКОГО СВІТУ", Інформує в більшій компіляційній статті Мгр. О. П и т л я р /"Укр.Трибуна", ч.6, від 15.вересня 1946./. /В і д Р е д а к ц і ї: див. в цій справі також книжки: 1/SCHMITZ P.: All-Islam. Weltmacht von Morgen.Leipzig 1937, 2/OEHLRICH C.: Das politische System der Orientalischen Staaten, Leipzig, Berlin 1940/.
16. СУЕЗЬКИЙ КАНАЛ. Корабельний рух у Суезькому Каналі в 1945 р. перевищив на 70% передвоєнний. Зєдн.держави Півн.Америки, що перед війною були на 10 місці щодо тонажу, перевезеного через Канал, зайняли тепер друге місце /"Час", ч.37, 1946/.
17. ОСТРІВ КИПР. "Здається, що острів Кипр, після довгих літ забуття, знову переживатиме часи слави та величі. На нього звернута увага не лише британських стратегів, але й багатьох інших. Сирія та Ливан пильно берегуть щонедавно здобуту незалежність. Палестина палає. Єгипет вимагає остаточного усунення британського війська. І лише Кипр лишається міцною і зглядно спокійною фортецею Великобританії в східній частині Середземного моря. Правда, дехто стверджує, що в "атомовій добі" всі ізольовані острівні бази втратили своє значення і що Великобританія повинна цілковито усунутися із Середземного моря, та перенести осередок своєї імперської оборонної системи в інше більш безпечне місце; - але поки що все це міркування песимістів. Кипр, із площею біля 9.300 кв.клм., має 350 тис. мешканців. Чудовий порт Фамагуста, котрий може бути перетворений в другу Олександрію в першорядного значення летунською базою. З берегів Кипра видно Туреччину /45 миль/, близько до Сирії /110 миль/, та Палестини. 230 миль відділяє його лише від Єгипту та Суезького Каналу. Кипр - це ключ до багатьох дверей. І якщо цей ключ потрапить до рук держави, що стремить до експансії, то Великобританія матиме чимало клопоту. Чи існує така держава? На це дає відповідь той факт, що річницю народження Леніна святкувано на Кипрі так урочисто, начеб-то він був, що найменше, героєм стародавньої Греції" /Передрук з часопису "Посев", Менхенгоф-Кассель, ч.34/41 1946/.
18. БІЛЯ ІРАНСЬКОГО ЗАЛИВУ. А.С. умістив в польському часопису "Пісмо Жолнєжа"/ч.35.1946. Нюрнберг/ велику статтю п.з. "Над Перською Затокою", в якій обговорює зростання московського панування у т.зв.

Середньому Сході - Ірані.

19. Видавництво "Колюмбія Юніверсити Прес" випустило у 1946 р. книжку був.посла Укр.Нар.Республіки в Англії А р н о л ь д а А. М а р г о л і н а під назвою." From Political Diary-Russia,The Ukraine and America,
1905-1945, 8°, 250 сторн. У додатках до цієї книжки уміщено копії численних документів, в тому числі: декларацію урядів України, Білорусі, Дону і Кубані передану Штабові Антанти в Одесі 1919 р. Після прочитання книжки само собою напрошується висновок: не дали волі Україні, стратили мир у світі /див.рецензію Н. Г р и г о р ь е в а у "Свободі", ч.140, 1946/.

20. ЄРУСАЛИМ. Перший раз в історії палестинські прочане вибралися до Мекки літаками. /"Час" ч.37,1946/.

21. СЕРЕДЗЕМНЕ МОРЕ. Відомий польськийпубліцист - Роман Ф а й н о в статті п.з. "Середземне море, котел світа" реферує про враження з подорожі по країнах Середзем'я. Напружений стан мешканців Середземно-морського Простору лагодить подекуди присутність на Середземному Морі американської флоти. Але чи вона здійснить їхні надії,то є запитання - кінчає він. /див." Carrefour" дня 2.У.1946 - Передрук у "Piśmie Żołnierza" , Нюренберг, ч.32, 1946/.

22. УКРАЇНСЬКА ХОРЕОГРАФІЯ. С. П е т р и ш е в с ь к и й в статті "Великий майстер мистецького танцю",виписаній в зв'язку з 25-річчям мистецької діяльности славного українського майстра хореографії - Василя З а в а р и х и н а , повідомляє, що "Василь Заварихин зі своєю дружиною перебував перед 1925 роком у Царгороді. Він відкрив там балетну студію хореографії. В цей час відбув кілька гастролів у Греції, Сербії, Болгарії, Румунії, Австрії. Крім цього він мав мистецьке турне - Олександрія, Бейрут-Неаполь, Мілан, Рим, Венеція. Першу успішну артистичну подорож відбув Заварихин до Греції /театр "Олімпія" в Атенах/, де він вступив був у члени товариства "Орфей" для вивчення старо-грецького мистецтва. Ще більших успіхів досяг Заварихич і його група в Мілані /театр "Ля Скала"/ та Римі /"Аполлон"/." Після цього він подався був до европейських столиць. В 1925 р. він приїздить до Франції, де виступав у великих оперових театрах і творить такі балети, як : "Донька фараона"... та інші. /Див."Українське Слово", Регенсбург, ч.12,від 15.9.1946/.

23/ ВАНГ-ДАО. Український орієнталіст - В.А. О д и н е ц ь у Харбіні оголосив статтю -про т.зв. принципи "Ванг-Дао", що були покладені в основу правління молодої Маньчжурської Імперії. /В "Католическом Вестнике" за січень-лютий 1937 р., в Харбіні./В перекладі з китайської мови слова Ванг-Дао означають "Путь Князя", яка визначається, як гуманне, мудре та справедливе управління краєм та народом. /Див."Тризуб", Париж, 1937, ч.10, стор.16./.

24. ПРОСТІР УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ. "Суцільна територія української мови в Европі виносить 718.300 кв.клм., а разом із мішаною територією українських земель - 930.500 кв.клм. Суцільною масою українці живуть в Галичині, себто на схід від р.Сяну, а на захід від нього в північній підгірській частині краю, далі в північній Угорщині, в північній і західній частині Буковини, в північно-західній частині Басарабії, на Поділлі, Волині, Холмщині, Підляшші, Поліссі, на п'ятничному Чорноморі", в Січеславщині, на Київщині, Чернігівщині, в Сіверщині, Харківщині та Слобожанщині,Донецькому басейні, на Кубані, в Криму, тощо. Поза своєю етнографічною територією українці живуть в Румунії, Південній Словяншині, Азії, Америці, головно в Сполучених Штатах, Канаді, тощо". /Див.М. В о з н я к : Наша рідна мова у "Збірнику "Рідна мова" для укр.молоді за матеріялом Вільного Методичного Кабінету", що його упорядкував Дмитро С о л о в і й ,/Ганновер/.1946, сторн.11, Вид. "Шляхи на Україну".

25. Підготовляється до нового видання ілюстрована "Історія України, проф.Дм.Д о р о ш е н к а , видана Українським Видавництвом у Львові

1942 р. /Див."Укр.Літопис", ч.10, 1946 р., стр.IУ/.

25. ЮРІЙ ЛИПА. Сеньор і голова українських журналістів - др.Степан Б а р а н у статті "як ще довго?" /"Неділя", Ашафенбург ч.40, від 22.IX.1946/ твердить що "Духові діти тоталізму італійського, ще в більшій мірі німецького виховання, прикрашеного українськими вишивками, зросли в школі Д.Донцова, М.Сціборського і Ю.Липи. Нігілістичний наскрізь вплив дм.Донцова, майстра в обезцінюванні і висміюванні новочасної демократії уняв в суспільно ідеологічне річище М.Сціборський в своїй "Націократії" і вона стала напрестольним Євангелієм наймолодшого покоління західньо-українських земель. Юрій Л и п а підбігає від сучасності і у своєму "Призначенні Нації" старається дати візію майбутності, не зриваючи основних елементів тоталітарної системи, яку і він в засаді визнавав". /Від Редакції: дозволяємо собі скорегувати вищезгадане твердження Вельмишановного Пана Доктора Ст.Барана вказівкою на те, що Юрій Липа і дм.Донцов н е г о д и л и с я у своїх теоріях, взаємно себе п о б о р ю ю ч и. Напр. див. нападки дм.Донцова на Ю.Липу в книжці "дух нашої давнини", Прага 1944, тощо. Оскільки нам відомо Юрій Липа в засаді був українським імперським м о н а р х і с т о м, на ширшу скалю ніж досьогочасний український гетьманський рух/.

27. ЮРІЙ ЛИПА. Юрій К о с а ч пише "До двохріччя смерти"Дра Юрія Липи, який в серпні 1944 року нібито біля села Витвиці, пов.Долина, в рядах повстанського відділу, підчас рукопашного бою, загинув як шеф санітарної служби - УПА підполяк. /"Час", Фюрт, ч.34,від 31.УІІІ.1946/.

28. СТАВАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ НАЦІЇ. Юрій К о с а ч в статті -"До джерел Українського традиціоналізму" /Див."Український Літопис", ч.10, 1946, сторн.7/ говорить, що "Не расово-географічні особливості,не механізм відносних економічно-соціяльних даних, в о л я вирішає про повстання і ставання /Верден/ української нації. Воля спільноти, силове містичної в своїому нестриманому гоні до могутности, що продовж довгих років на широких просторах між Доном /або Волгою/ й Карпатами /або й Дунаєм/ бореться за чітке вирізблення свойого імени, своєї особливости. Це страшна боротьба! Це боротьба з ворогом людської волі - природою, геополітичним положенням, з тим усім комплексом натуралій, таким трагічним для нас, який поет Б. Маланюк окреслює як "Богорівне прокляття просторів"...

29. Др О/лян/ Г./ук/ в дискусійній статті "Міркування на сучасні теми" /"Укр.Літопис", ч.10, 1946, сторн.12/ визначає негативні прояви впливу чужих, західних і східних сил на Україну. Для повноти образу згадує й деякі позитивні моменти. Напр. що "Приналежність до Росії і боротьба з ввязку з нею і під її проводом принесла Україні - доступ до Чорного моря і Кавказу і зробила те, що Україна - це нині теж Середній Сибір і Зелений Клин".

30. АНТИКОМУНІСТИЧНИЙ БЛОК НАРОДІВ. Той же автор пише далі /стор.13/ про "Концепцію видвигнену з українських революційних кіл: А.Б.Н. /Антиком.Бльок Народів/, котрий приймає в заложенні Союз народів "Межигірря" /Дунай-від Алтаю по Карпати/. В цю концепцію моглаб уміститися і /польська/ концепція "межиморя", але змодифікована радше на Союз "трьох словянських морей": Балтійського /Польща/, Чорного /Україна/ і Адрійського /Югославія/, при чому Польща повинна погодитися з теперішньою "лінією Керзона". Це є з української сторони і так великою жертвою на користь усунення граничних спорів; тоді Україна боронила б прав Польщі до Одри і Ніси. Але чи поляки викажуть тут досить політичного розуму?"

31. АРАБСЬКІ СПРАВИ. W.v.D. умістив в нім.часопису "Бадіше Цайтунг" /Фрайбург, ч.70, від 27.вересня 1946/ більшу статтю про "Арабський бльок", обговорюючи в ній історію й сучасний стан арабщини в Передній Азії.

32/ СОЮЗ ІСЛЯМСЬКИХ ДЕРЖАВ. За словами трансйорданського короля Абдула, Трансйорданія і Ірак думають злучитися в один союз. Обидва Краї затримають свою незалежність, одначе провадитимуть спільну мілітарну, політичну, культурну й закордонну політику /"Час",ч.38,46/.

33. "Коли з'явилася на Україні людина?" згадує К. у малій замітці вміщеній в ч.2. "Науково-Літературознавчого збірника" /Аугсбург, серпень 1946, на стор.54-55./Текст супроводить "План Козацької геополітичної станції". Розкоп "Д" 1934 р. досліду Т.Т. Т е о л і.

34. УСАТІВСЬКЕ СЕЛИЩЕ. В тому ж збірнику /на сторн.56-58/ Н. К о р д и м описує "Зразки плетінь з Усатівського Селища" здобуті з розкопів в околиці с.Усатова, біля 7 клм. на північний захід від Одеси. Текст ілюструють 7 світлин.

35. КООРДИНАЦІЙНИЙ УКР.КОМІТЕТ НА ЕМІГРАЦІЇ. Учасники порозуміння - Комітету в особах представників від 8 укр.політичних партій і організацій вважають за конечне плекати і підтримувати добросусідські взаємини з демократичними визвольними рухами народів Середньої і Східньої Европи та народами Азії, щоб спільними зусиллями прямувати до мирного полагоджування господарських і політично-державних проблем цієї частини Европи і Азії на основах демократичної національної рівности в етнографічних межах. /Див. Комунікат Коорд. Укр.Комітету", від 11.вересня 1946 р./

36. ДАРДАНЕЛИ. - І. І в а ш к о в черговому числі"Укр.Трибуни" /ч.9, 1946/ подав статтю п.з. "Боротьба за Дарданели", ілюстровану відповідною схемою. В цій обсяглій замітці автор приходить до висновку, що сучасний стан дарданельського питання свідчить про те, що СССР мабуть знова стане найбільшим ворогом Туреччини.

37. БІБЛІОГРАФІЧНІ НОТАТКИ. "Zeitschrift für Osteuropäische Geschichte". 1933, VIII, сторн.421-425/ містить рецензію на чеську книжку: J. MACOUREK: Zapas Polska a Habsburkuv o pristup k Cernemu morina sklonku 16. stol. Praha 1931.

38. УКРАЇНСЬКО-ТУРЕЦЬКА ПОЛІТИКА. На цю тему писали свого часу: D.DOROSENKO a J.RYPKA: Hejtman Peter Dorošenko a jeho turecka politika. "Casopis Narodního Musea", Praha, 1933, NN 1-2,str.1-55.

39. ДАРДАНЕЛЬСЬКІ ПРОТОКИ. Під цим заголовком умістила "Укр.Трибуна" /ч.10, 1946/ замітку із плянок дарданельських проток.

40. БОРОТЬБА ЗА ДАРДАНЕЛИ. Під цим заголовком ЛПВ умістив більшу замітку у тижневику "Наше Життя" /ч.61/93, 1946, Авсбург/.

41. УКРАЇНЦІ В БРАЗІЛІЇ. На цю тему тойже часопис передрукував"Ялот з Південної Америки" /Див.канадійські "Укр.Вісті",ч.20,1946/

42. МИСТЕЦЬКА ВИСТАВКА у Вісбадені. На черговій виставці,що її зорганізував Краєвий Музей у вересні-жовтні 1946 р. звертали на себе увагу у відділі м і н і а т ю р аркуш роботи - JEAN COLOMBE,Schule von Bourges ,1467-1529/, К.К.4645- "Die Erbaung der Burg Troja". Ця чудова мініатюра походить із великого пергаментового рукопису- "Histoire de Troye" /Deckfarben auf Pergament, 502x330 cm./ В четвертій салі музею були виставлені роботи - SANDRO BOTTICELLI /1444/45-1510/, Фльоренція, Піза, Рим,- а саме 5 оригіналів з числа відомих "100" ілюстрацій до Божественної Комедії" Данте, виконаних пером на пергаменті, розміром пересічно 325x470 см.

43. ПІВДЕННО-СИБІРСЬКА ЗАЛІЗНИЦЯ. З Москви повідомляють, що уряд СССР заплянував будування південно-сибірської залізниці, що сполучатиме наддніпрянські області з долиною ріки Єнісей /в Сірій Україні/. /Див. Укр.Трибуна", ч.11, 1946/.

44. РЕПАТРІЯЦІЯ ВІРМЕН. Людвіг Б е р г е р умістив в польському часопису "Дзенник польскі і Дзенник Жолнежа",/Лондон ч.217 від дня 14.9.46/ допис з Єрусалиму про те, "як бовіти репатріювали вірмен".

45. НАФТОВЕ МІСТО НАД КАСПІЙСЬКИМ МОРЕМ. Московське радіо повідомляє, що на нафтових полях в Баку над Каспійським морем буде побудоване нове нафтове місто, якого населення сягатиме до 50 тисяч осіб. Місто це називатиметься Сумгаіт. В місті мають побудувати 7 великих

промислових заводів, включно з фабрикою нафтових проводів /"Укр.Трибуна", ч.11, 1946/.

46. ПОНЕВОЛЕНІ НАРОДИ ЗАКЛИКАЮТЬ ДО СПРАВЕДЛИВОСТИ. Під цим заголовком тижневик "Українське Слово" /Регенсбург, ч.17,1946/ містить апель кримських татар в справі скасування росіянами Кримської Республіки й заслання всіх татар в "не столь отдаленные места".

47. З ВОЛОДИВОСТОКА "добровільно" пливуть на кораблях тисячі поселенців з усіх частин Совіцької Імперії на Сахалін та Курильські острови. Це переважно селяне з колхозів. /Див."Пісмо Жолнєжа", Нюренберг, ч.37, 1946/.

48. ЮРІЙ ЛИПА. Письменник Ю р і й К о с а ч умістив в "Укр.Слові" /Регенсбург, ч.17, 1946/ більшу статтю із світлиною про Юрія Липу, яко "організатора українського почуття".

49. КОНФЕРЕНЦІЯ МІЖАЗІЙСЬКИХ ВІДНОСИН. Голова тимчасового уряду Індії Джавагарла Негру вислав запрошення до Росії та 31 азійських держав на "Конференцію міжазійських відносин", що має відбутися в Ню-Делі 15 лютого 1947 р. /див."Наша Пошта", Гайденав, ч.2, від 20 жовтня 1946/.

50. У ДНІПРОВОМУ ЛИМАНІ зловлено білугу вагою 104 кг. Це дуже рідкий випадок. Звичайно білуги держаться Чорного моря /"Час",Фюрт,ч.42, 1946/

51. МИКОЛАЄВОЗНАВСТВО. У миколаївському історичному музею організується окрема заля історії м.Миколаїва /"Тамже", ч.42, 1946/.

52. РУМУНСЬКА НАФТА. Великобрітанський капітал є заангажований у пяти румунських нафтових підприємствах. З чотирьох із цих підприємств Велика Британія має більшість акцій. Ці пять товариств контролює половину всієї румунської нафтової продукції, тобто два мільони двісті тисяч тонн загальної кількости продукції, що становить 4,3 мільони тонн. Вартість капіталу тих товариств обраховується на 22 міліони фунтів стерлінгів. /див."Укр.Трибуна", ч.14,від 10 листопада 1946/.

53. ЮРІЙ ЛИПА. В статті "В обороні Миколи Сціборського" /"Неділя", № 47, 10.XI.1946/ Я. Л у к а ш пише, що: "Здається,дуже просто відрізнити зоологічний "націоналізм" Донцова що зводиться до гасла - "боротьба для боротьби" від глибоко соціологічних писань покійних Сціборського і Липи.

54. ЗЕЛЕНА УКРАЇНА. В статті "Боротьба за Японію" /передрукованій з паризької газети "Ле Монд"/ автор пише, що голосно не вимовляється, але одначе постійно відчувається що: "американці розпоряджають Японією як не потопаючим літаконосцем і хочуть його зорганізувати в могутню силу проти Володивостока, щоб перегородити Сибірові вихід на Тихий Океан". /Див."На Чужині", ч.25,від 10.XI.1946/.

55. ДАРДАНЕЛИ І УКРАЇНА. Під таким загаловком часопис "Укр.Трибуна" /ч.16,1946/ містить витяг зі статті американського публіциста У о л т е р а Л і п м а н а - "Істотна річ", що була друкована в "Нью Йорк Геральд Трібюн".

56. УКРАЇНСЬКА АРХЕОЛОГІЯ. В серії "Університетських викладів" накладом Студентської Громади в Авгсбурзі розпочато від жовтня - листопада 1946 р. публікувати працю проф. П.П. К у р і н н о г о п.з. "Нариси з історії української археології. Книжка поділена на такі частини: І.Історія української археології, ІІ.Археологія України, ІІІ. Методи археологічного дослідження,ІУ.Бібліографія з археології України.

57. ГЕОГРАФІЯ УКРАЇНИ. В тій же серії вийшла книжка/шкрипти/ проф. Романа І щ у к а п.з. "Фізична і економічна географія України, Частина перша. Авгсбург 1946, 4°, 80 стор. В згаданій праці автор приділяє багато уваги Причорноморській Україні.

58. ГРЕЦЬКА ФІЛОСОФІЯ. В тій же серії почали виходити виклади проф.Д. Ч и ж е в с ь к о г о по "Історії філософії.

59. УКРАЇНСЬКА ІСТОРІЯ. Проф. Борис К р у п н и ц ь к и й свою працю "До методологічних проблем української історії" /Авгсбург,1946,

УВАН/ закінчує словами: "Незабаром замість европейської тематики, донедавна міродатної для цілого світу, прийдеться говорити про світову тематику. А як говорити про Україну в світовім маштабі, коли ми ще історично не спромоглися злучити її з загально-европейським розвитком! Час не стоїть і нам невільно зрештою залишатися позаду" /сторн.23/.

60. ЄГИПЕТ. Др М.П. містить в тижневику "Час"/ч.45, 1946/ більшу статтю про "єгіпетські клопоти Англії".

61. ТУРЕЧЧИНА. Віктор Царинник в статті п.з. "Боротьба за Дарданелли" /"Укр.Вісті", ч.44, 1946/ висловлює думку, що "невиключено, що Туреччина в близькому майбутньому може стати тим, чим була Польща восени 1939 року".

62. ДУНАЙ. Федір Одрач в статті "Боротьба за Дунай" /"Укр.Трибуна", ч.17, 1946/ кінчає свою інформацію словами: "Обидві сторони /Совіти і Альянти/ вперто готуються до остаточної розв'язки Дунайської проблеми, яка може або зблизити /чи надовго?/ між собою ці два світи, або стати початком нового світового конфлікту".

63. ЗЕЛЕНА УКРАЇНА. Під таким заголовком часопис "На Чужині" /ч.27, 1946/ містить передрук статті з "Океанічного Збірника" /Кн.II, 1946/ про Зелену Україну підчас другої світової війни.

64. КРЕЙДА ТА АЛЯБАСТР. В тому ж часопису на стор.6-й закидається Совєтам, що вони завозять крейду і алябастр з Курщини та Вороніжчини на Далекий Схід і не можуть використати місцевих сирівців. Треба сказати, що Забайкальське плято - то є т.зв. "давне темя Азії". Це була та перша пляма затвердіння на магмі нашої планети, звідки почав формуватися материк Старого Світу. На плято ніколи не було під морем. Тому, натурально, там нема і не може бути крейди в усіх її видах. Тому завозити крейду і алябастр туди доведеться за всякої влади. Справа лише в тому, що слід було б вишукати ці копалини десь ближче, а справді не перти їх з такої далечини.

65. ЮРІЙ КОСАЧ, відомий український письменник, належить до ближчих співробітників Юрія Лини. "Справа Понтиди й Понтійської культури займала його, за його власними словами, здавен. Ідея Півдня, що відкривається перед Україною й культурно-історичні та імперіяльно-політичні перспективи є генеральною його ідеєю. Введення нас на думку Юрія Косача в круг середземномор'я є великим завданням. У його збірці віршів "Мать із майстром" /1936/ есть багато мотивів з цього циклю - Каркініта, Боспорське Царство, тощо. Тепер письменник збирається видати збірочку "Понтійських елегій" в цілості присвячених тільки понтійській тенденції. В романі про Наполеона і Наполеоніду /що розпочатий друком/ - це знов таки обновлення ідеї Боспорського Царства. Про Мітридата VI. Евпатора Юрій Косач хоче писати роман або драму.

66. ЮРІЙ ЛИПА. Юрій Косач заходився біля наполегливої праці в напрямку перевидання спадщини по Юрію Липі. Він настоює на виданні творів Ю.Лини, принаймні антольогії. Цим має занятися "Укр.Трибуна", або регенсбурське - "Укр.Слово" Одночасно має вийти брошура Ю.Косача про Юрія Липу, вступного характеру. Згодом готується відповідна монографія про цього, як каже Юрій Косач, "великого українця і европейця, косачевого майстра, вчителя й друга".

67. О.ОЛЕСЬ. Василь Лев в статті про "О:Олеся", в другі роковини його смерти /"Рідне Слово", Мюнхен-Карльсфальд, ч.7, 1946, стор.17/ згадує що "особливо пригарними красками живо описував поет природу Криму".

68. ЗАВДАННЯ УКРАЇНИ. Покійний молодий німецький вчений - Др.Ганс Фрюхтль вважав, що "завдання України полягає в цьому, щоб в назріваючій західній і слов"янській синтезі щодо Сходу разом з іншими - відограти передову роль по східньо-европейській стороні, будучи рівночасно помостом і бастіоном" /Див.статтю Дра Ст.Барана:

Чужинець про Україну. "Рідне Слово", ч.7, 1946, ст.38/.

69. АТОМОВІ ДОСЛІДИ НАД ЧОРНИММОРЄМ. Згідно з повідомленням англійської газети "Ньюс Кронікл", поблизу совєтсько-грузинського чорноморського порту Сухумі, будується тепер величезну лабораторію для атомових дослідів. Будівництво відбувається під керівництвом совєтських учених при допомозі німців. З тієї околиці виселено мешканців-селян, а сильний поліційний і військовий кордон допускає на терен будівництва тільки спеціяльних осіб. /Див."Укр.Трибуна", ч.20,від 3.12.1946/.

70. ОДЕСА. "Континенталь Ньюс Сервіс" з 24.10.1946 подає, що від червня 1945 р. понад 25.000 офіцерів із сателітних держав СССР /Польща, Чехословаччина, Югославія, Румунія, Болгарія, Альбанія і т.д./ перейшли військовий перевишкіл у совєтських військових одиницях. Цей перевишкіл продовжується. Для цього вибираються тільки молодших офіцерів, переконаних комуністів і таких, що знають московську мову. Особливим осередком у цьому напрямі є Одеса. Від початку 1946 р. генеральні штаби держав-сателітів - стоять під безпосередніми наказами совєтського генерального штабу. В червні 1946 р. призначено було 60% продукції 34-х совєтських фабрик всякого промислу для війська цих держав із тим, що тимчасово зброю і воєнне знаряддя видається тільки Югославії й Альванії. На випадок війни, Москва хоче витягти з тих країн від 8 до 10 мілїонів вояків. /Див."Український Бюлетень Інформації", ч.2, від 27.11.1946/.

71. ФОДЖІЯ. Гальма на російські пляни. Совєтський паризький часопис "Совєтік" /ч.15, 1946/ подає таку реляцію Піркова: Італійсько-американські переговори щодо винаймлення аеродрому в Фоджія, закінчилися. Це має бути одна з найважливіших стратегічних баз у світі. Вона дозволить провадити летунські операції в напрямі Югославії, Дарданелів і Південної Росії /України/. Цей аеродром має підземний ангар і ніби то улаштування для атомових бомб. Звичайно, американські військові кола не дементують цих вісток, але відомо, що американська база в Фоджія гальмуюче діє на пляни Росії щодо Дарданелів і Трієсту /див."Укр.Бюлетень Інформацій", ч.2, 27.11.1946/.

72. ТУРЕЧЧИНА І СССР. Архівне управління Міністерства Закордонних Справ СССР публікує тепер документи міністерства закордонних справ Німеччини, використовуючи їх у своїй пропаганді проти невигідних большевицькій Москві держав і урядів. Як відомо, відповідні документи, що торкаються пакту Рібентроп - Молотов та інші, які викривають політику СССР і містять дискредитуючі матеріяли є також і в руках Англії та Америки. Але ці документи досі не публікуються. Інакше поступають большевицькі політики. Совєтський уряд використовує захоплені документи уже тепер у своїй пропаганді там де треба. Як відомо, тепер СССР робить великий натиск на Туреччину в боротьбі за Дарданелі. В цьому напрямі Москва діє всіма способами. З цього погляду привертає до себе увагу публікація другого випуску документів, що торкається німецької політики в Туреччині /1941-1943/. Другий випуск документів німецького міністеротва закордонних справ характеризує нім.політику в Туреччині, а також "викриває турецьких правителів, як васалів гітлеровської Німеччини, як ворогів російського народу, та інших народів Совєтського Союза". Так характеризують ці документи їх видавці. З цих документів нібито виходить, що Туреччина мала захопити Кавказ і Середню Азію та особливо хотіла дістати совєтський Азербайджан з його багатими нафтовими районами. Турецький посол у Берліні в одній із розмов згадував про прикордонні племена тюркського походження на совєтській території, де є можливість антисовєтської пропаганди. "Потім він досить одверто говорив про те, що пізніше можна об"єднати кавказькі народи в одну буферну державу і натякнув, що на схід від Каспійського моря також могла б виникнути самостійна Тюркська держава". "Туреччина в найвищій мірі

зацікавлена в знищенні російського велетня..." "Турки не кидали своєї давньої мрії про компромісний мир між німецьким фашизмом і англо-саксами за рахунок СССР." Коментуючи другий випуск документів ним.міністерства, журнал "Большевик" пише: "Підчас війни панктюркська преса недвозначно закликала до загарбань за рахунок Совєтського Союзу. В світлі німецьких документів доводиться визнати, що ці заклики слід розглядати не як виступи безвідповідальних,хоч і впливових кіл, а як відображення задумів осіб цілком офіційних. Читаючи німецькі документи,мимоволі згадуємо, наприклад, мапу, вміщену в турецькому журналі "Бозкурт" в липні 1941 року. На цій мапі "тюркськими" областями позначалась майже половина Совєтського Союзу; увесь Кавказ і області на Північ від нього до Ростова; річки Дон і до Сталінграду, все Заволжя від устя Волги до пункту,що є вище назані, всі наші середньоазіяські республіки, Крим, велика частина Сибіру - до 50-го ступня північної широти на півночі і до річки Лени на сході. Крім перечислення совєтських областей, тюркськими визначались Сіндзянь, Північний Афганістан і весь Північний Іран. Очевидно, трудящим Совєтського Союзу не слід забувати подібні виступи турецької преси, що мали місце в тяжкі для нас часи". /Див."Український Бюлетень Інформації", ч.3, від 4.12.1946, сторн.7-8/.

73. ТУРКМЕНІЯ - обітованою землею. Як подає Київське радіо - виготовлено плян каракумського каналу, який через ріку Сир-Дарію сполучить Аральське море через Каспій-Волгу з Ленінградом. Канал матиме 700 клм. довжини. Для його виконання треба викопати 85 мілионів кубометрів землі. Самі насипи потребуватимуть 15.000.000 кубометрів. Канал проходитиме через пустиню - зрощуючи її частинно і дасть 200 тисяч гектарів нової управної площі під бавовну. Тому що Туркменія не має ні великих рік, ані вугілля - проблему джерела енергії передбачує плян розв'язати способом вживаним у Каліфорнії", через т.зв. соняшні турбіни. Для цього установлюється великі збірники, що не відбивають,а притягають соняшне проміння. В тих збірниках находяться рурки злегка закипаючою рідиною,яка підо впливом соняшного тепла парує й дає пару до турбін. Менші збірники можна вживати для огрівання будинків, а коли до цієї рідини додати амоняку, то можна охолоджувати кімнати. Теоретично беручи,цим способом можна змінити клімат.В пляні,як звичайне в совєтських пляних, не подано кошторису. А шкода. Цікаво скільки коштуватиме це нове досягнення Україну? Скільки дасть вона коштів і людей? /Від Редакції: див.в цій справі також книжку -"Проблеми Волго-Каспія",т.І. Вид.Академії Наук СССР. Ленинград-Москва 1934 /?/ /Див. "Український Бюлетень Інформації", ч.3 від 4.12.1946/.

74. ЖИДІВСЬКА ПРОБЛЕМА. Д.К и р и л ь ч у к в статті "Жахлива проблема" /Див: "Укр.Бюлетень Інформації, ч.4 від 11.12.1946/ говорить, що проблема Палестини, побіч найважніших проблем Близького Сходу /Єгипет, Іран/, Далекого Сходу /Індії, Китай, Корея, Індонезія/ та Східньої Европи з Балканом на чолі /Трієст, Дарданели, Дунай/ є тією вибуховою силою, яка може дуже легко спричинити нову світову пожежу.

------:::::------

В И Д А Н Н Я
Українського Суходолового Інституту

1. ТИМІШ ОЛЕСІЮК - Мапа Української Метрополії з поясненням,Київ 1944 /31x22/,стор.10 і 1 мапа.
2. ВСЕУКРАЇНСЬКИЙ ЗБІРНИК - Книга перша. Веймар,1945 /31x22/,стор.50.
3. ВЕДЕ - Сучасний мент і наші завдання. Герофельд 1945 /31x22/, сторн.4. Відбитка.
4. СТАТУТ парафії Української Автокефальної Православної Церкви. Герофельд 1945 /31x22/ сторн.4. Відбитка.
5. СИЛЬВЕСТР, єпископ - Церковний Устрій в Україні. Київ 1945 /31x22/ стор.38.
6. МИКОЛА ЛІВИЦЬКИЙ - Дух Базару. Київ 1946 /31x22/, стор.18.
7. ІВАН БАГРЯНИЙ - Чому я не хочу повертатись до СССР? Відень 1946. /31x22/, стор.16.
8. В РІЧНИЦЮ УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВНОСТИ - 22 січня 1946. Женева 1946. /31x22/ стор.12.
9. ДО УКРАЇНСЬКИХ ГРОМАДЯН В ЕМІГРАЦІЇ - Женева 1946 /31x22/ стор.10
10. ВСЕУКРАЇНСЬКИЙ ЗБІРНИК - Книга друга. Київ 1946 /31x22/ стор.40.
11. МИХАЙЛО МІЛЛЕР - Нотатка до питання за тризуб./31x22/ 14 сторінок і одна ,ілюстрація. Відбитка. Женева,1946.
12. ЮРІЙ ЛИПА, 1900-1944. Збірник І. /друкується/.
13. ЮРІЙ ЛИПА - Київ - Вічне Місто. Женева 1946 /31x22/ 15 стор.і одна світлина. Передрук.
14. ВСЕУКРАЇНСЬКИЙ ГРОМАДСЬКИЙ РЕЛІГІЙНИЙ ЗБІРНИК - Книга перша. На чужині 1947./31x22/ 86 стор.+5 світлин та 1 мапка.

Українського Морського Інституту:

1. ЮРІЙ ЛИПА - Чорноморська доктрина. Варшава,1940 /29x22/ стор.124+6
2. ЛЕВ БИКОВСЬКИЙ - Туреччина. Бібліографічні матеріяли.Варшава 1940. /31x22/ стор.68.
3. Г.І.БРАТІАНУ - Початки торгівлі на Чорному морі. Варшава 1940, /31x22/, стор.42.
4. ОЛЕГ КУЛИНЯК - Чорноморська проблема в українській промисловости. Варшава 1941 /31x22/, стор.50 і 1 схема.
5. ІВАН ШОВГЕНІВ - Чорне море. Гідрографічний нарис Чорного моря та його басейну. Варшава 1941 /31x22/ стор.112 і одна карта.
6. АНАТОЛЬ ОГІЄНКО - Комунікаційне летунство в Чорноморському просторі. Сучасний стан і можливості розвитку. Варшава 1941 /31x22/, стор.32 і 2 схеми.
7. ІВАН ШОВГЕНІВ І ВАЛЕНТИН САДОВСЬКИЙ - Український Чорноморський Інститут. Програма діяльности.Варшава /31x22/ стор.20.
8. ЮРІЙ ЛИПА і ЛЕВ БИКОВСЬКИЙ - Чорноморський простір. Атляс. Схеми рисував Ст.В. Варшава 1941 /31x22/ стор.46.
9. ДМИТРО НЕСТЕРЕНКО - Організація адміністрації морських портів України. Одеса 1941 /31x22/, стор.34 і 3 схеми.
10. ЧОРНОМОРСЬКИЙ ЗБІРНИК - Книга перша. Одеса 1942 /31x22/,стор.68 і 1 схема.
11. ЮРІЙ ЛИПА - Емоційні первні в чорноморському світогляді. Одеса 1942 /31x22/, стор.15. Відбитка.
12. МАКСИМІЛІЯН ПЛЕЧКО - Українська Гетьманська фльота 1918 р. Стислий нарис.Одеса 1942 /31x22/, стор.17. Відбитка.
13. ЮРІЙ ЛИПА - Чорноморська доктрина. Друге видання. Одеса 1942./31x22/ стор.165 і 1 мапка.

14. ЧОРНОМОРСЬКИЙ ЗБІРНИК - Книга друга, Одеса 1942 /31x22/, стор.67 і 4 аркуші схем.
15. ІЛАРІОН, Архиєпископ - Церква під монголами в 13-14 столітті. Одеса 1942 /31x22/, стор.33.
16. ІЛАРІОН, Архиєпископ - Український Запорозький скит на Афоні. Одеса 1942 /28x20/, стор.16 і 1 ілюстр. Відбитка.
17. ЧОРНОМОРСЬКИЙ ЗБІРНИК - Книга третя. Одеса 1943 /31x22/ стор.64 і 2 ілюстрації.
18. СТЕПАН РУДНИЦЬКИЙ - Українська справа зі становища політичної географії. друге вид.з передмовою Л.Биковського. Одеса 1943 /31x22/, 150 сторн.
19. ЛЕВ БИКОВСЬКИЙ - Іван Шовгенів,1874-1943. Біо-бібліографічні матеріяли. Одеса 1943 /31x22/ стор.4 і одна ілюстрація. Відбитка.
20. ЛЕВ БИКОВСЬКИЙ - Напрямні Всеукраїнської високошкільної політики. В порядку дискусії. Одеса 1943 /31x22/ стор.6. Відбитка.
21. ІВАН ФЕШЕНКО-ЧОПІВСЬКИЙ,- Проблема технічного високошкільництва в Україні. В порядку дискусії. Одеса 1943 /31x22/ стор.4. Відбитка.
22. ЮРІЙ ЛИПА - Міт Півдня. Одеса 1943 /31x22/, стор.7. Відбитка.
23. ІЛАРІОН, архиєпископ - Руссикон на Афоні. Холм 1943 /31x22/, стор.11 і 1 ілюстрація.
24. ВІТОЛЬД КЛІНГЕР - Аріяна Флавія з Нікомідії "Плавання довкола Понту Евксінського" /Чорного моря/ Одеса 1944 /31x22/, стор.13. Відбитка.
25. ЛЕВ БИКОВСЬКИЙ - Степан Рудницький. Біо-бібліографічні матеріяли. Одеса 1943 /31x22/ стор.14 і 1 ілюстр. Відбитка.
26. ЧОРНОМОРСЬКИЙ ЗБІРНИК - Книга четверта. Одеса 1944 /31x22/ стор. 73 і 1 ілюстрація.
27. ЧОРНОМОРСЬКИЙ ЗБІРНИК - Книга пята. Одеса 1944 /31x22/ стор.79 і 1 схема.
28. ЧОРНОМОРСЬКИЙ ЗБІРНИК - Книга шеста. Одеса 1945 /31x22/ стор.40.
29. ВАСИЛЬ ДУБРОВСЬКИЙ - "Батько Нестор Махно"... Гаррісбурґ 1945. /31x22/, стор.26. Відбитка.
30. ЧОРНОМОРСЬКИЙ ЗБІРНИК - Книга сема. Одеса 1946. /31x22/ стор.44 і одна мапка.
31. ЛЕВ БИКОВСЬКИЙ - Апостол Новітнього Українства /Юрій Липа/. Київ 1946 /31x22/ стор.9. Відбитка.
32. МИХАЙЛО МІЛЛЕР - Студії з ранньої історії Приозів'я. І. До історії Танаїса. /План міста. Одеса 1946. /31x22/. стор.16 і одна ілюстрація. Відбитка.
33. СТЕПАН ГАЗВСЬКИЙ - "Александрія" в давній українській літературі. Одеса 1946. /31x22/, стор.8. Відбитка.
34. МАРКО АНТОНОВИЧ - Чи були Кімерійці в Україні? Одеса 1946. /31x22/ стор.15. Відбитка.
35. МИХАЙЛО МІЛЛЕР - Могила Князя Святослава. Женева 1946. /31x22/ 13 стор. і одна ілюстрація.
36. ЧОРНОМОРСЬКИЙ ЗБІРНИК - Книга восьма. Женева 1946 /31x22/ 54 сторн.і 2 ілюстрації.
37. МИХАЙЛО МІЛЛЕР - Студії з ранньої історії Приозів'я. II.Антична колонізація Приозів'я. Женева 1946 /31x22/ 20 сторн. і 2 ілюстрації.
38. ТЕОДОР РАЙНАХ - Мітридат Евпатор Базілевс Понтійський. Женева 1946. /31x22/ 14 сторн.і 1 ілюстр. Відбитка.

39. МИХАЙЛО МІЛЛЕР - Студії з ранньої історії Приозів'я. III. Бібліографія до питання за античну колонізацію Приозів'я - Понизся Дону. Женева 1946 /31x22/ 15 сторн. Відбитка
40. ЛЕВ БИКОВСЬКИЙ - Чорноморський факультет Таврійського Державного Університету. З коррефератом ДокДра М. А н т о н о в и ч а. Женева 1946 /31x22/ 10 сторн. Відбитка.
41. ЧОРНОМОРСЬКИЙ ЗБІРНИК - Книга девята. Женева 1946 /31x22/ 48 сторн. і 1 аркуш ілюстрацій.
42. ЛЕВ БИКОВСЬКИЙ - Апостол Новітнього Українства /Юрій Лиша/. 2-ге вид. Франкфурт/Майн 1946 /20,5 x 14,5/ 8 сторн.
43. МАРКО АНТОНОВИЧ - Скитія і Єгипет в античному письменстві. Женева, 1946 /31x22/ 15 сторн. Відбитка.
44. МИХАЙЛО МІЛЛЕР - Студії з ранньої історії Приозів'я. IV. Скільки було Танаїсів? Женева 1946 /31x22/ 9 сторн. Відбитка.
45. ЛЕВ БИКОВСЬКИЙ - Шостиліття діяльности Укр. Суходолового, Морського та Океанічного Інститутів. Женева 1946 /31x22/ 7 сторн. і одна ілюстрація. Відбитка.
46. МИХАЙЛО МІЛЛЕР - Студії з ранньої історії Приозів'я. У. Дослідження Нижне-Гниловського городища. Женева 1946. /31x22/ 19 сторн. і 1 ілюстрація.
47. ЧОРНОМОРСЬКИЙ ЗБІРНИК - Книга десята. Женева 1947 /31x21/ 80 сторн. + 1 аркуш ілюстрацій.
48. МИХАЙЛО МІЛЛЕР - Студії з ранньої історії Приозів'я. VI. Досліди сарматського некрополю та селища біля ст. Н. Гниловської. Женева 1947 /31x21/ 18 сторн. і один аркуш ілюстрацій. Відбитка.
49. ВОЛОДИМИР ГЛАЗКОВ - Козача проблема. Женева 1947 /31x22/ 26 сторн. Відбитка.
50. МИХАЙЛО МІЛЛЕР - Студії з історії Приозів'я. VII. Антична торгівля на Приозів'ї. Женева 1947 /31x21/ 27 стор. і одна мапка.
51. МИХАЙЛО МІЛЛЕР - Студії з історії Приозів'я. X. Візантійська торгівля та культура в Приозів'ї - басейні Дону. Женева 1947 /31x21/ 27 сторн. і одна мапка.

Українського Океанічного Інституту:

1. ЛЕВ БИКОВСЬКИЙ - Великодержавні проблеми України. Київ 1942 /31x22/ сторн. 23 і одна схема. Відбитка.
2. ІВАН СВІТ - Український Національний Дім в Харбіні. Одеса-Харбін. 1943 /31x22/ 42 і 4 світлини. Передрук.
3. ІВАН СВІТ - Український Далекий Схід. З передмовою та доповненнями Василя Кійовича. Одеса-Хабаровськ 1944 /31x22/ сторн. 37 і одна мапа.
4. МАПА ЗЕЛЕНОЇ УКРАЇНИ - Одеса-Хабаровськ 1944 /73x49/. Передрук.
5. ТИМІШ ОЛЕСІЙК - Зелена Україна. Одеса 1944 /31x22/ ст. 47 і 1 мапа.
6. ЛЕВ БИКОВСЬКИЙ - Україна над океаном. Одеса 1945 /31x22/ стор. 19. Відбитка.
7. ОКЕАНІЧНИЙ ЗБІРНИК - Книга перша. Одеса-Володивосток. 1946. /31x22/ стор. 31.
8. АНДРІЙ КАЧОР - Американська Україна. Женева 1946 /31x22/ 9 сторн. Відбитка.
9. ЛЕВ БИКОВСЬКИЙ - Україна над океаном. Друге вид. Одеса-Володивосток 1946 /31x22/ 16 стор. Відбитка.
10. ХАРТІЇ Об'єднаних Націй. Женева 1946 /31x22/ 30 сторн.
11. ЛЕВ БИКОВСЬКИЙ - Україна над океаном. Третє вид. Франкфурт/Майн 1946, 8°, 23 сторн.
12. ОКЕАНІЧНИЙ ЗБІРНИК - Книга друга. Женева 1946 /31x22/ 41 стор. і одна ілюстрація.
13. РОМАН КОРДА - Зелена Україна в час другої світової війни. Женева 1946 /31x22/ 9 сторн. Відбитка.

-----::::-----

З М І С Т

		Сторн.
1.	ПРОФ. ВАЛЕНТИН САДОВСЬКИЙ - Перед завісою майбутнього	5
2.	ПРОФ. ДР МИХАЙЛО МІЛЛЕР - Досліди сарматського некрополю та селища біля ст. Н. Гниловської . . .	9
3.	ПРОФ. ДМИТРО ДОРОШЕНКО - Україна й Крим у 1918 році	22
4.	ПРОФ. ВАСИЛЬ ДУБРОВСЬКИЙ - Кримська автономна республіка /некролог/	27
5.	ІНЖ. В. Г. ГЛАЗКОВ - Козача проблема	29
6.	ПРОФ. ВАСИЛЬ ДУБРОВСЬКИЙ - Автономна республіка німців Поволжа /Некролог/	49
7.	ДР. СОФІЯ ПАРФАНОВИЧ - Туга /Казка Чорного моря/	52
8.	МИСТЕЦЬ ПЕТРО МЕТЛЯК - Деякі завваги до статті П. Андрусіва: "В справі організації Таврійської Академії Мистецтв"	56
9.	ПРОФ. ПЕТРО КУРІННИЙ - Витяг з листа до проф. М. Міллера	57
10.	ПРОФ. ДР МИХАЙЛО МІЛЛЕР - Ще замогилу Князя Святослава	57
11.	ПРОФ. ВАСИЛЬ ДУБРОВСЬКИЙ - Богдан Хмельницький і Туреччина /Автореферат/	60
12.	ПРОФ. ВОЛОДИМИР ДЕРЖАВИН - Рецензія на книжку - А. З а н д е р с а : Східня Европа в континентально-европейській перспективі. Част. І. Мюнхен 1944	64
13.	ПРОФ. ДР МИХАЙЛО МІЛЛЕР - Рецензія на книжку Проф. Я. П а с т е р н а к а: Старий Галич, Львів 1944	65
14.	МІСЦЕЛЯНЕА	69
15.	ВИДАННЯ Укр. Суходолового, Морського та Океанічного Інститутів	68

Д о д а т о к : 1. аркуш ілюстрацій до статті Проф. Дра М. Міллера: досліди сарматського некрополю та селища біля ст. Н. Гниловської.

--------:::::--------